

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σχέσεων
Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών
ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**"Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΔΙΟΦΥΙΑ ΤΟΥ
ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΤΟΥ Β΄ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ"**

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΜΑΥΡΙΔΗΣ

Επιβλέπων καθηγητής: ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΛΙΤΣΑΣ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δε συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου»

Ο δηλών

Βασίλειος Μαυρίδης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Εισαγωγή	3
2. Το ιστορικό πλαίσιο	5
2.1 Γεωγραφία και οικονομία της Μακεδονίας πριν τον Φίλιππο	5
2.2 Πολιτικοστρατιωτικές εξελίξεις	6
2.3 Ο Φίλιππος στον μακεδονικό θρόνο	7
3. Ο Φίλιππος ως στρατιωτική προσωπικότητα	10
3.1. Η αναδιοργάνωση και ο εξοπλισμός του μακεδονικού στρατού	10
3.2 Οι μονάδες του μακεδονικού στρατού	13
3.3 Η αντιμετώπιση των εξωτερικών εχθρών	14
3.3.1 Η παιονική απειλή	14
3.3.2 Η ιλλυρική απειλή	17
3.3.3 Η θρακική απειλή	19
3.3.4 Η αθηναϊκή απειλή	27
4. Ο Φίλιππος ως πολιτική προσωπικότητα	36
4.1 Οι γάμοι του Φιλίππου	36
4.2 Η διαμάχη με την Αθήνα για την Αμφίπολη	38
4.2.1 Οι σχέσεις Αθηναίων και Φιλίππου πριν την κατάληψη της Αμφίπολης	38
4.2.2 Η κατάληψη της Αμφίπολης	41
4.2.3 Η διαχείριση της Αμφίπολης από το μακεδονικό βασίλειο	43
4.3 Η διαμάχη με το Κοινό των Χαλκιδέων	45
4.3.1 Οι σχέσεις Μακεδόνων και Χαλκιδέων	45
4.3.2 Η κατάληψη και καταστροφή της Ολύθνου	46
4.4 Ο Γ' Ιερός Πόλεμος	47
4.4.1 Τα προεόρτια της εμπλοκής του Φιλίππου	47
4.4.2 Ο Φίλιππος τελειώνει τον Γ' Ιερό Πόλεμο	48
4.5 Οι διαπραγματεύσεις για την Κοινή Ειρήνη	50
5. Συμπεράσματα	53
Βιβλιογραφία	59

1. Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια συμβολή στην ιστορία της αρχαίας Μακεδονίας και πιο συγκεκριμένα μιας από τις σημαντικότερες ιστορικές της προσωπικότητες: του Φιλίππου του Β' (359-336 π.Χ.), όσον αφορά, τα πεπραγμένα του τόσο σε πολιτικό όσο και σε στρατιωτικό επίπεδο. Ο Φίλιππος ανήλθε στον μακεδονικό θρόνο σε μια περίοδο ιδιαίτερα δύσκολη για το μακεδονικό βασίλειο μετά τον θάνατο του προκατόχου του Περδίκκα σε μάχη με τους Ιλλυριούς κατά την οποία, όπως αναφέρει ο Διόδωρος 16.3.3 «Οι Μακεδόνες έχασαν περισσότερους από 4.000 άνδρες, και όσοι απέμειναν, χτυπημένοι από τον πανικό τους, φοβόντουσαν υπερβολικά τον ιλλυρικό στρατό και δεν είχαν καμιά διάθεση να συνεχίσουν τον πόλεμο»¹. Εκτός από το εξαιρετικά δυσμενές εξωτερικό περιβάλλον, με τους Ιλλυριούς να απειλούν από τα βόρεια και τους Αθηναίους να έχουν καταλάβει μια σειρά από πόλεις στις μακεδονικές ακτές και να διεκδικούν ξανά την Αμφίπολη, ο Φίλιππος παρέλαβε μια βασίλειο που χαρακτηριζόταν από πολιτική αστάθεια, οικονομική αδυναμία και περιορισμένη έκταση. Όλα αυτά εμπόδιζαν τη δημιουργία ισχυρών στρατιωτικών δυνάμεων και έτσι η βασική έγνοια του μακεδονικού βασιλείου ήταν να κρατήσει μακριά από την ενδοχώρα του τους εκάστοτε εχθρούς αξιοποιώντας τις συμμαχίες του με ισχυρότερα κράτη, κάτι βέβαια που το καθιστούσε ουσιαστικά έναν δορυφόρο του εκάστοτε ισχυρού στην περιοχή.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση του πώς ο Φίλιππος χειρίστηκε τα παραπάνω προβλήματα σε διπλωματικό-πολιτικό και στρατιωτικό επίπεδο, κατορθώνοντας τελικά να αναδείξει τη Μακεδονία σε μια ισχυρότερες δυνάμεις του τότε γνωστού (για τους Έλληνες) κόσμου.

Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας θα παρουσιάσουμε το ιστορικό πλαίσιο της ανόδου του Φιλίππου στον θρόνο της Μακεδονίας και της άσκησης της βασιλείας από αυτόν. Στο δεύτερο κεφάλαιο θα εξετάσουμε τα πεπραγμένα του Φιλίππου σε στρατιωτικό επίπεδο τόσο όσον αφορά την αναδιοργάνωση και τον εξοπλισμό του μακεδονικού στρατού όσο και σε σχέση με το πώς αντιμετώπισε τις ποικίλες απειλές για το κράτος του (αθηναϊκή, θρακική, ιλλυρική, παιονική). Στο τρίτο κεφάλαιο θα εξετάσουμε τον Φίλιππο ως πολιτική προσωπικότητα. Αυτό θα γίνει τόσο μέσα από

¹ Όλα τα νεοελληνικά χωρία του Διόδωρου προέρχονται από τη μετάφραση των εκδόσεων *Κάκτος* (Διόδωρος Σικελιώτης *Απαντα. Τόμος δωδέκατος Βιβλιοθήκης Ιστορικής, Βίβλος Εκκαυδεκάτη*. Εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Φιλολογική Ομάδα Κάκτου, Αθήνα 1998).

τη ανάλυση του πώς ο Φίλιππος αξιοποίησε τους γάμους του προκειμένου να προωθήσει τους διπλωματικούς-πολιτικούς του στόχους, όσο και το πως χειρίστηκε σε πολιτικό διαπραγματευτικό επίπεδο τα ζητήματα που ανέκυψαν 1) με τον διόλου ανίσχυρο γείτονα της Μακεδονίας, το Κοινό των Χαλκιδέων (και τους υποστηρικτές του την περίοδο του Φιλίππου Αθηναίους), 2) με την Αμφίπολη, και 3) σε σχέση με τον έλεγχο του μαντείου των Δελφών, κάτι που έδωσε τη δυνατότητα στον Μακεδόνα βασιλιά μέσω του Γ' Ιερού Πολέμου να εμπλακεί και στις πολιτικοστρατιωτικές εξελίξεις της Νότιας Ελλάδας, και 4) την επαύριο της μάχης της Χαιρώνειας.

Μεθοδολογικά θα στηριχτούμε τόσο στην ανάλυση πρωτογενών πηγών, δηλ. κειμένων προερχόμενων από ιστορικούς της ελληνιστικής περιόδου, όσο και δευτερογενών πηγών, δηλ. των δεδομένων που έχουν προκύψει από σύγχρονες ιστοριογραφικές μελέτες.

Η εργασία μας θα κλείσει με την ενότητα των συμπερασμάτων.

2. Το ιστορικό πλαίσιο

2.1 Γεωγραφία και οικονομία της Μακεδονίας πριν τον Φίλιππο

Αρχικά το βασίλειο της Μακεδονίας περιλάμβανε μόνο τις κοιλάδες του Αλιάκμονα (στα δυτικά), του Αξιού και των πολλών παραποτάμων τους. Κατά την αρχαϊκή και για ένα μεγάλο της κλασικής εποχής η Μακεδονία χωριζόταν σε Άνω και Κάτω. Η Άνω Μακεδονία βρισκόταν στα δυτικά της Κάτω Μακεδονίας και έφτανε μέχρι την Ιλλυρία. Ουσιαστικά επρόκειτο για μια περιοχή απομακρυσμένων και στην πραγματικότητα αυτόνομων κρατιδίων (Hammond & Griffith 1995: 23-32) που κατοικούταν από διάφορες φυλές και όπου ο βασιλιάς ασκούσε περιορισμένη επιρροή. Η ζωή εκεί ήταν σκληρή και οι κάτοικοι κυρίως νομάδες κτηνοτρόφοι. Η Κάτω Μακεδονία εκτεινόταν μέχρι τον Θερμαϊκό κόλπο και ήταν στο μεγαλύτερο μέρος της παραθαλάσσια και εύφορη, με πολλά νερά που ευνοούσαν την καλλιέργεια αμπελιών, δημητριακών, διάφορων φρούτων και λαχανικών καθώς και την κτηνοτροφία. Η πρώτη πρωτεύουσα της Μακεδονίας ήταν οι Αιγές (η σημερινή Βεργίνα) στις βόρειες υπώρειες των Πιερίων δίπλα στην κοιλάδα του κάτω Αλιάκμονα και σε απόσταση περίπου 50 χιλιομέτρων από τον Θερμαϊκό Κόλπο. Το 399π.Χ ο Αρχέλαος μετέφερε την πρωτεύουσα στην Πέλλα, λίγα χιλιόμετρα βορειοανατολικά των Αιγών (Worthington 2011: 34-35). Συνολικά, το μακεδονικό κράτος πριν την ανάρρηση του Φιλίππου στον θρόνο είχε έκταση 26-28.000 τετρ.χιλ. από τα οποία μόνο τα μισά υπαγόταν άμεσα στους βασιλείς. Ο δε πληθυσμός του έφτανε τα 450.000 άτομα (Σακελλαρίου 1972: 29).

Η οικονομία της περιοχής δεν ήταν ιδιαίτερα αναπτυγμένη, όπως φαίνεται και από νομισματικά ευρήματα. Ο Αλέξανδρος Β' (369-368) και ο Περδίκκας Γ' έκοβαν σχεδόν μόνο χάλκινα νομίσματα, ενώ οι Ιλλυριοί Δάρδανες (στο σημερινό Κόσσοβο) έκοβαν την ίδια περίοδο αργυρά, οι Θράκες αργυρά και χάλκινα, ενώ το Κοινό των Χαλκιδέων και η Αμφίπολη χρυσά και αργυρά που ήταν και τα σημαντικότερα στην περιοχή (Hammond & Griffith 1995: 84-109).

Οι κυριότεροι λόγοι για την αδύναμη κατάσταση στην οποία βρισκόταν η Μακεδονία πριν γίνει βασιλιάς ο Φίλιππος, ήταν οι εχθρικές φυλές και δυνάμεις που ζούσαν και εισέβαλλαν στα σύνορά της και η απουσία κεντρικής εξουσίας. Εφόσον ο Μακεδόνας βασιλιάς ουσιαστικά δεν εξουσίαζε ολόκληρη τη Μακεδονία και οι ηγεμόνες της Άνω Μακεδονίας ήταν στην πραγματικότητα αυτόνομοι, η έλλειψη κρατικής ενότητας εμπόδιζε την αποτελεσματική κεντρική διακυβέρνηση, που θα έδινε τις δυνατότητες

και για οικονομική ανάπτυξη του βασιλείου (Worthington 2011: 41-42, Μπένγκτσον 1979: 281-282).

2.2 Πολιτικοστρατιωτικές εξελίξεις

Ο μακεδονικός στρατός αποτελούταν από ανεπαρκώς εκπαιδευμένους κληρωτούς αγρότες και κτηνοτρόφους, κατά κανόνα ανίκανους να αντιμετωπίσουν τις εξωτερικές απειλές, η σοβαρότερη από τις οποίες ήταν οι Ιλλυριοί (στα δυτικά και βόρεια της Άνω Μακεδονίας). Βασιλείς, όπως ο Αλέξανδρος Α' (485-454 π.Χ.) και ο Περδίκκας Β' (454-413) επιχείρησαν ανεπιτυχώς να μειώσουν την επιρροή τους, και έτσι στις αρχές της βασιλείας του Φιλίππου οι Ιλλυριοί εξακολουθούσαν να συνιστούν μια σοβαρότατη απειλή. Στα ανατολικά της Μακεδονίας βρισκόταν η Χαλκιδική, από τα λιμάνια της οποίας εξαρτιόνταν οι εισαγωγές και οι εξαγωγές των Μακεδόνων. Εδώ κυριαρχούσε των Κοινό των Χαλκιδέων (αποίκων), που οι σχέσεις του με τη Μακεδονία δεν ήταν πάντοτε φιλικές. Νοτίως της Μακεδονίας κυριαρχούσαν κατά την άνοδο του Φιλίππου οι Αθηναίοι και οι Θηβαίοι. Ορόσημο για την επέκταση της αθηναϊκής ισχύος σε αυτό που σήμερα ονομάζουμε Βόρεια Ελλάδα ήταν η ίδρυση το 437 της Αμφίπολης στην τότε δυτική Θράκη, σε μια στρατηγική θέση στις όχθες του κάτω Στρυμόνα. Η πόλη ήταν σημαντικότερη οικονομικοστρατιωτικά, αφού βρισκόταν κοντά σε περιοχές πλούσιες σε μεταλλεία, ενώ τα περικείμενα δάση ήταν ζωτικής σημασίας για το αθηναϊκό ναυτικό (Worthington 2011: 43-44). Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Θουκυδίδης σχετικά με τις αντιδράσεις των Αθηναίων όταν κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου ο Σπαρτιάτης βασιλιάς Βρασίδα κατέλαβε την Αμφίπολη, *«Η πτώση της Αμφίπολης κατατρόμαξε τους Αθηναίους όχι μόνο επειδή η κατοχή της ήταν πολύ χρήσιμη για τη ναυπηγήσιμη ξυλεία και για τα εισοδήματα που τους παρείχε αλλά και διότι προηγουμένως οι Λακεδαιμόνιοι μπορούσαν να εκστρατεύσουν εναντίον των συμμάχων των Αθηναίων μόνο μέχρι τον Στρυμόνα, εφόσον οι Θεσσαλοί τους συνόδευαν για να περάσουν ελεύθερα από το έδαφός τους. Αλλά εφόσον δεν ήταν κύριοι της γέφυρας, δε μπορούσαν να προελάσουν παραπέρα, επειδή ο ποταμός στα βόρεια της Αμφίπολης και για αρκετό διάστημα σχηματίζει μεγάλη λίμνη, ενώ προς το μέρος της Ηϊόνας φυλασσόταν από τον στόλο»* (4.108.1-2)².

² Όλα τα νεοελληνικά χωρία του Θουκυδίδα προέρχονται από τη μετάφραση των εκδόσεων Κάκτος (Θουκυδίδης Άπαντα. Τόμος 4 Ιστοριών Δ', Αθήνα 1996).

Από τους προκατόχους του Φιλίππου ο αναμφίβολα σημαντικότερος ήταν ο Αρχέλαος (413-399 π.Χ.), ένας επιτυχημένος βασιλιάς που προχώρησε σε σημαντικές οικονομικές και στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις και προσπάθησε να οργανώσει μια σχετικά ισχυρή κεντρική διοίκηση και να ανεβάσει το πολιτισμικό επίπεδο της αυλής. Τον Αρχέλαο διαδέχτηκαν περισσότεροι από 10 βασιλείς μέσα σε μια τριακονταετία. Επί Αλεξάνδρου Β' (369-368) οι Θηβαίοι απαίτησαν να τους παραδοθούν ως όμηροι 50 Μακεδόνες γόνοι ευγενών. Μεταξύ αυτών ήταν και ο μικρότερος αδερφός του βασιλιά, ο μετέπειτα βασιλιάς της Μακεδονίας Φίλιππος Β', που παρέμεινε στη Θήβα 3 έτη και έμαθε πολλά από τις στρατιωτικές τους πρακτικές. Τον Αλέξανδρο Β' διαδέχτηκε ο Περδίκκας Γ', που κυβέρνησε με σχετική σταθερότητα το μακεδονικό βασίλειο μέχρι το 360/359 π.Χ, όταν σκοτώθηκε μαζί με 4.000 Μακεδόνες πολεμώντας εναντίον των Ιλλυριών. Ο διάδοχος Αμύντας ήταν ανήλικος και έτσι ο θείος του Φίλιππος επρόκειτο να ανέλθει στον θρόνο (Worthington 2011: 44-45, Turner 2012: 21).

2.3 Ο Φίλιππος στον μακεδονικό θρόνο

Ο Φίλιππος, αφού πρώτα εκτέλεσε τον ετεροθαλή αδελφό του Αρχέλαο στη συνέχεια ανακηρύχθηκε βασιλιάς από τον μακεδονικό στρατό, και τελικά ποτέ δεν εξόντωσε τον μικρό του ανιψιό και γιο του Περδίκκα, Αμύντα, ο οποίος έζησε μια ήσυχη ζωή στη μακεδονική αυλή και τελικά παντρεύτηκε μια κόρη του Φιλίππου. Πιθανώς ρόλο σε αυτό να έπαιξε η ήρεμη προσωπικότητά του, κάτι που σίγουρα αποτιμούσε θετικά ο Φίλιππος. Η ανακήρυξη του Φιλίππου σε βασιλιά και όχι σε αντιβασιλιά, είχε πιθανότατα να κάνει με το γεγονός ότι είχε ήδη δώσει κάποια εικόνα των προσόντων του, εκείνων που ήταν απαραίτητα προκειμένου να αντιμετωπιστεί μια εξαιρετικά επικίνδυνη κατάσταση για το μακεδονικό βασίλειο, με την προοπτική να εκδηλωθεί εισβολή εναντίον του από τέσσερις πλευρές: 1) από τους Ιλλυριούς, που ήδη κατείχαν κάποια βορειοδυτικά τμήματα του βασιλείου, 2) τους Παίονες από τα βόρεια, 3) τους Θράκες από τα ανατολικά, από την περιοχή του Στρυμόνα, όπου ο βασιλιάς τους Βηρισάδης ήδη φιλοξενούσε τον ανταπαιτητή του θρόνου Πausανία, και 4) τους Αθηναίους, που μπορούσαν να πλήξουν τις παραθαλάσσιες περιοχές της Μακεδονίας, και που και αυτοί φιλοξενούσαν έναν άλλον ανταπαιτητή, τον Αργαίο. Αποφασιστικής σημασίας για τον Φίλιππο ήταν να κερδίσει χρόνο. *«Το κέρδος χρόνου είναι μια πρωταρχική λειτουργία της διπλωματίας, και η διπλωματία*

προοριζόταν να γίνει το προσφιλέσ πεδίο δράσεως του Φιλίππου» (Hammond & Griffith 1995: 243, 244).

Έτσι, ο Φίλιππος ξεκίνησε με τη δωροδοκία των βασιλιάδων των Παίωνων και των Θρακών. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Διόδωρος 16.3.4 *«έστειλε πρεσβευτές στους Παίονες, και διαφθείροντάς τους άλλους με δώρα και άλλους με γενναίες υποσχέσεις, έκανε μια συμφωνία για τη διατήρηση της ειρήνης προς το παρόν»* Πιθανώς οι διαπραγματεύσεις να μην ήταν μόνο οικονομικές, δεδομένου ότι ο Φίλιππος μπορεί να μην μπορούσε να καταβάλλει άμεσα τα 100 ή 200 τάλαντα που θα τους έπειθαν να αλλάξουν την πολιτική των κρατών τους, αλλά και πολιτικές. Φαίνεται δηλ. ότι οι απεσταλμένοι του Φιλίππου έδωσαν πολλές και μεγάλες υποσχέσεις στους Παίονες και τους Θράκες και τελικά τους έπεισαν να μην κινηθούν εχθρικά προς τους Μακεδόνες (Hammond & Griffith 1995: 245, Turner 2012: 24). Ιδιαίτερα, για τους Παίονες, ο Διόδωρος γράφει ότι ο Φίλιππος *«μερικούς από αυτούς τους δωροδόκησε, άλλους τους έπεισε με υποσχέσεις να κρατήσουν την ειρήνη»* (16.3.4).

Εδώ, βέβαια, τίθεται το ζήτημα του πόσα χρήματα θα απαιτούνταν προκειμένου οι Παίονες να μείνουν ικανοποιημένοι και να μην επιτεθούν στο μακεδονικό βασίλειο. Οι Hammond & Griffith (1995: 245) κάνουν λόγο για 100-200 τάλαντα και θεωρούν ότι δεν ήταν εύκολο για τον Φίλιππο να εξασφαλίσει ένα τέτοιο ποσό τουλάχιστον άμεσα. Ο Turner (2012: 26) επισημαίνει ότι δεδομένου πως δε γνωρίζουμε και πολλά για τους Παίονες είναι δύσκολο και να υπολογίσουμε πόσο θα αποτιμούσαν οι ίδιοι τη ειρήνη που ζητούσε ο Φίλιππος. Φαίνεται πάντως ότι δεν αντιμετώπιζαν ιδιαίτερα οικονομικά προβλήματα, αν κρίνουμε από το γεγονός ότι το 358 π.Χ, μετά την ήττα τους από τον Φίλιππο, σχεδόν αμέσως μπόρεσαν να κυκλοφορήσουν τα νέα τους ασημένια νομίσματα. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι το ποσό που θα μπορούσε να τους προσφέρει ο Φίλιππος προκειμένου να εξασφαλίσει την ειρήνη ήταν πολύ μικρότερο από εκείνα που θα μπορούσαν να κερδίσουν εισβάλλοντας και λεηλατώντας τη Μακεδονία. Έτσι, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι για εσωτερικούς λόγους οι Παίονες δεν είχαν τα κίνητρα ή την ικανότητα να επιχειρήσουν μια εισβολή στη Μακεδονία (Hammond & Griffith 1995: 245, Turner 2012: 24). Αυτό όμως, σε καμιά περίπτωση δεν ακυρώνει την αξία της ετοιμότητας του Φιλίππου να κερδίσει χρόνο έναντι των εχθρών του με διπλωματικά μέσα.

Μια παρόμοια υπόθεση θα μπορούσαμε να κάνουμε και όσον αφορά τους Ιλλυριούς, που ήδη είχαν συντρίψει ένα μεγάλο μέρος του μακεδονικού στρατού στη μάχη κατά

την οποία σκοτώθηκε και ο προκάτοχος του Φίλιππου, και που σύμφωνα και με τον Διόδωρο(16.2.6), είχαν αρχίσει να συγκεντρώνουν στρατό για να εισβάλουν στη Μακεδονία. Για τους Hammond & Griffith (1995: 245), η αργοπορία ή η απραξία των Ιλλυριών παραμένει ένα μεγάλο αίνιγμα, και πιθανώς θα μπορούσε να αποδοθεί σε κάποια εσωτερικά προβλήματα των Ιλλυριών ή στο γεγονός ότι ο μεγάλος πια σε ηλικία Βάρδυλις (το 359 π.Χ. συμπλήρωνε 40 έτη ως βασιλιάς) δεν ενδιαφερόταν για περαιτέρω κατακτήσεις ή επιτυχίες. Επιπλέον, δε γνωρίζουμε να έγιναν κάποιες διαπραγματεύσεις ανάμεσα στον Φίλιππο και τον Βάρδυλι, αν και είναι λογικό ότι ο Φίλιππος, στην απελπιστική κατάσταση στην οποία βρισκόταν όταν ανέβηκε στον θρόνο, προσπάθησε μέσω διαπραγματεύσεων να κερδίσει χρόνο, όπως έκανε και με τους Παίονες. Ο Turner (2012: 30) απορρίπτει το επιχείρημα της ηλικίας όσον αφορά την απραξία του Ιλλυριού βασιλιά και θεωρεί ότι μέσω των διαπραγματεύσεων ο Φίλιππος κατόρθωσε όντως να κερδίσει χρόνο απέναντι σε έναν αντίπαλο που ένιωθε τόσο ισχυρός ώστε να μη βιάζεται να ξεκαθαρίσει την κατάσταση με τους Μακεδόνες αλλά να ασχοληθεί πρώτα με άλλα ζητήματα πιο σημαντικά (αν και δε διαθέτουμε κάποια σχετική ιστορική μαρτυρία). Επιπλέον, τίποτα δεν αποκλείει, ότι ο γάμος του Φίλιππου με την Ιλλυριή πριγκίπισσα Αυδάτα να συνέβη όχι μετά τη νίκη του επί των Ιλλυριών το 358 π.Χ. αλλά το 359 π.Χ. και ως αποτέλεσμα κάποιας συμφωνίας στην οποία κατέληξαν ο Μακεδόνας και ο Ιλλυριός μονάρχης (Ellis 1976: 47, Errington 1990: 41, Worthington 2011: 15) και την οποία ο Φίλιππος δε δίστασε να παραβιάσει μόλις ένιωσε αρκετά ισχυρός ώστε να δώσει μια πιο δυναμική - στρατιωτική λύση στο ιλλυρικό του πρόβλημα.

Τελικά στη συγκεκριμένη περίπτωση ο Φίλιππος πιθανώς εκμεταλλεύτηκε όλους τους παραπάνω παράγοντες, δηλ. τόσο το γεγονός ότι μέσω των διαπραγματεύσεων και του γάμου με την Αυδάτα κέρδισε χρόνο όσο και το ότι ο Βάρδυλις ήταν ικανοποιημένος με όσα είχε πετύχει ήδη εναντίον των Μακεδόνων και δεν επιθυμούσε την περαιτέρω κατάρρευσή τους ή άλλα εδαφικά κέρδη. Άλλωστε, όπως θα δούμε παρακάτω, κατά τις διαπραγματεύσεις που προηγήθηκαν της καταστροφικής γι' αυτόν μάχης του 358 π.Χ, ο βασικός όρος που έθεσε ήταν η διατήρηση των μακεδονικών εδαφών που ήδη κατείχε (Turner 2012: 30-31).

3. Ο Φίλιππος ως στρατιωτική προσωπικότητα

3.1. Η αναδιοργάνωση και ο εξοπλισμός του μακεδονικού στρατού

Ο Φίλιππος ήδη από την αρχή της βασιλείας έδωσε τεράστια έμφαση στην εκπαίδευση του στρατού του (Turner 2012: 25). Σύμφωνα με τον Διόδωρο τον Σικελιώτη 16.3.1-2 *«αφού βελτίωσε την οργάνωση των δυνάμεών του και παρείχε κατάλληλο οπλισμό στους άνδρες του, τους έκανε αξιόμαχους με συνεχή γυμνάσια και εξάσκηση στα όπλα. Στην πραγματικότητα ήταν αυτός που επινόησε την πυκνή διάταξη της φάλαγγας, μιμούμενος την πυκνή διάταξη με τις εφαπτόμενες ασπίδες των ηρώων στην Τροία, και πρώτος οργάνωσε τη μακεδονική φάλαγγα»*. Σύμφωνα με τον Πολύαινο 4.2.10 *εξασκούσε τους Μακεδόνες «με πορείες τριακοσίων σταδίων, κουβαλώντας τα όπλα τους, τα κράνη τους, τις ασπίδες τους, τις κνημίδες τους, τις σάρισες τους και επιπρόσθετα την τροφή τους και τα υπόλοιπα σκεύη καθημερινής χρήσης»*³. Βέβαια, όλα αυτά προϋπέθεταν και μόνιμο στρατό. Έτσι, βασικό στοιχείο της στρατιωτικής μεταρρύθμισης του Φιλίππου ήταν το να υπηρετούν οι Μακεδόνες υποχρεωτική στρατιωτική θητεία διαρκείας, ενώ προηγουμένως δεν ήταν τίποτα περισσότερο από ανειδίκευτους και ανεπαρκώς αγρότες και ποιμένες που στρατεύονταν μόνο σε καιρό πολέμου και όπως τουλάχιστον καταφάνηκε στην περίπτωση του Περδίκκα, δεν μπορούσαν να αποκρούσουν αποτελεσματικά τους εχθρούς του βασιλείου. Έτσι ο παλιός στρατός των μισθοφόρων και των ανεπαρκώς εκπαιδευμένων αγροτών και κτηνοτρόφων έδωσε τη θέση του σε έναν στρατό επαγγελματιών με τακτικό μισθό. Επιπλέον ο Φίλιππος επίσης εισήγαγε, και ένα σύστημα ανταμοιβών. Επρόκειτο για δώρα σε χρήματα και προαγωγές στις επίζηλες τάξεις των υπασπιστών και του ιππικού των εταίρων, που ίσως (όπως και επί Μ. Αλεξάνδρου) να επιβραβεύονταν και με αγροτεμάχια (Φιλολογική Ομάδα Κάκτου 1997: 258, Worthington 2011: 61, 67).

Τελικά, οι Μακεδόνες στρατιώτες κατέληξαν να είναι όχι μόνο εξαιρετικά εκπαιδευμένοι αλλά (και αυτό ήταν ιδιαίτερα σημαντικό σε επίπεδο επιμελητείας) μετέφεραν οι ίδιοι τα όπλα, τον εξοπλισμό και την τροφή τους. Χάρη σε αυτή την αυτάρκεια ο μακεδονικός στρατός μπορούσε να προελαύνει γρήγορα και εύκολα, ιδιαίτερα σε απρόσιτες και ορεινές περιοχές (Worthington 2011: 61, Turner 2012: 47).

³ Όλα τα νεοελληνικά χωρία του Πολύαινου προέρχονται από τη μετάφραση των εκδόσεων Κάκτος (Πολύαινος Άπαντα. Τόμος 2 Στρατηγημάτων Δ', Ε', Στ', Αθήνα 1995).

Σε επίπεδο εκπαίδευσης, πρέπει να ήταν αρκετά επίπονο για τους Μακεδόνες στρατιώτες να βαδίζουν και να τρέχουν κρατώντας τις σάρισες επί σκοπόν. Η σάρισα ήταν ένα μακρύ και βαρύ δόρυ μήκους 4,25-5,50 μέτρων, που το κρατούσαν και με τα δύο χέρια (βλ. αναλυτικότερα Sekunda 2001). Επιπλέον, έφεραν και μια μικρή ασπίδα διαμέτρου 60 εκατοστών, την πέλτη, που ήταν κρεμασμένη στον ώμο τους. Όπως ήδη αναφέρθηκε στο απόσπασμα του Διόδωρου, οι Μακεδόνες οπλίτες εκπαιδεύονταν και γυμνάζονταν βαδίζοντας τριάντα στάδια με πλήρη εξάρτηση. Η ασκήσεις περιλάμβαναν και την ανάπτυξη της ικανότητας της φάλαγγας να αλλάζει με ευκολία και ταχύτητα βάθος, κάτι που αποτέλεσε αποφασιστικό παράγοντα για την επικράτηση επί των εχθρών αρχικά στη Βαλκανική και στη συνέχεια στη Ασία υπό τον Αλέξανδρο (Worthington 2011: 64).

Σε κάθε περίπτωση, ο Φίλιππος ξεκίνησε μια πολύχρονη διαδικασία καινοτομιών, που αποτέλεσαν βασικότατο παράγοντα για την εντυπωσιακή επικράτηση του έναντι όποιου του αντιπαρατάχθηκε, και φαίνεται ότι ο Φίλιππος και οι συνεργάτες του ήταν ιδιαίτερα ικανοί και σε αυτό το επίπεδο, αφού σύντομα φάνηκαν τα αποτελέσματα κατά την αντιμετώπιση του ανταπαιτητή του θρόνου Αργαίου (που πιθανώς είχε ήδη ανεβεί για μικρό χρονικό διάστημα τη δεκαετία του 380 στον μακεδονικό θρόνο με τη βοήθεια των Ιλλυριών και των Χαλκιδέων), που με τη συνδρομή των Αθηναίων αποβιβάστηκε στη Μεθώνη και προσπάθησε με μισθοφορικές δυνάμεις να πάρει τον έλεγχο των Αιγών. Η τελική επικράτηση του Φιλίππου αύξησε ή επιβεβαίωσε την εμπιστοσύνη αυτών που τον είχαν εκλέξει, δηλ. των Μακεδόνων στρατιωτών, προς τον βασιλιά και στρατιωτικό όχι μόνο ηγέτη τους αλλά και εκπαιδευτή τους (Hammond & Griffith 1995: 245-246, Worthington 2011: 53, 59-60).

Όπως θα δούμε και πιο συγκεκριμένα όταν θα αναφερθούμε στη μάχη με του Ιλλυριούς το 358 π.Χ., ο Φίλιππος έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στο ιππικό ως σώμα εφόδου, σε αντίθεση με ότι έκαναν μέχρι τότε οι Έλληνες της νότιας Ελλάδας. Έτσι, το μακεδονικό ιππικό θα εφορμούσε κατά των πτερύγων της εχθρικής παράταξης, ενώ το πεζικό στο κέντρο της (Worthington 2011: 62).

Ο Φίλιππος εισήγαγε καινοτομίες και στον τομέα των πολιορκητικών μηχανών καθώς και ένα πρωτοφανώς (τουλάχιστον από την εποχή του τυράννου των Συρακουσών Διονυσίου Α' προς τις αρχές του 4ου αι.) πρόγραμμα κατασκευής μεγάλων πολιορκητικών μηχανών (Keyser 1994: 38). Μάλιστα, το 350 περίπου σύστησε ένα σώμα μηχανολόγων μηχανικών ίσως μετά την επέμβασή του στη Θεσσαλία όπου γνώρισε τον Θεσσαλό Πολύειδο, που πειραματιζόταν πάνω σε νέα σχέδια

πολιορκητικών μηχανών και αργότερα μετοίκησε στην Πέλλα (Worthington 2011: 67-68, Marsden 1977: 212). Το συγκεκριμένο σώμα αποτελούταν από ειδικούς, με την έννοια ότι η κατασκευή ενός πολιορκητικού πύργου προϋπόθετε την ύπαρξη κάποιου αρχιτέκτονα ή μηχανικού καθώς και καλούς ξυλουργούς και ίσως και κάποιους έμπειρους επιστάτες (Hammond & Griffith 1995: 486). Επιπλέον, και ο σχεδιασμός και η κατασκευή ενός καταπέλτη απαιτούσε ταλέντο, ιδιαίτερα αν επρόκειτο για τον περιστρεφόμενο (Marsden 1977: 67-68).

Σχετικά σύντομα ο Φίλιππος ήταν σε θέση να χρησιμοποιήσει πολιορκητικές μηχανές ενάντια σε οχυρωμένες πόλεις όπως κατά την πολιορκία της Αμφίπολης, όπου σύμφωνα με τον Διόδωρο 16.8.2 *«Πλησίασε τις πολιορκητικές μηχανές στα τείχη και εξαπέλυε ισχυρές και συνεχείς επιθέσεις. Έτσι κατάφερε να γκρεμίσει ένα μέρος του τείχους με τους κριούς και να μπει στην πόλη από το άνοιγμα»*. Ο Worthington (2011: 68) υποθέτει ότι οι πολιορκητικές μηχανές του αποσπάσματος ίσως να ήταν ένα είδος προστατευτικών τοιχωμάτων που έδιναν τη δυνατότητα στους άνδρες του να φτάνουν με ασφάλεια στα τείχη. Για την πολιορκία της Ολύνθου (το 348π.Χ) διαθέτουμε αρχαιολογικά δεδομένα που δείχνουν ότι ο Φίλιππος χρησιμοποίησε μηχανικούς καταπέλτες με τους οποίους εκτόξευε βέλη (Worthington 2011: 68, Marsden 1977: 213-215), κάτι που φαίνεται ότι έγινε και στην Πέρινθο το 340 π.Χ., σε συνδυασμό και με πολιορκητικούς κριούς (όπως και στην Αμφίπολη), πύργους (ύψους 37 μέτρων) και βλητικές μηχανές, τα *πολυβόλα* (Worthington 2011: 68, Keyser 1994: 36-37). Μάλιστα, ο Φίλιππος ήταν ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον περιστρεφόμενο καταπέλτη, που ήταν ο πιο ισχυρός από τους καταπέλτες της εποχής του και τοποθετημένος στην κορυφή ενός πολιορκητικού πύργου εξακόντιζε βλήματα που μπορούσαν να διαλύσουν τα εχθρικά τείχη (Worthington 2011: 68, Griffith 1995: 483-484).

Η αξιοποίηση των πολιορκητικών μηχανών έδινε τη δυνατότητα στον Φίλιππο να κατακτά πόλεις ακόμα και μέσα σε λίγες εβδομάδες ή τουλάχιστον μήνες (δηλ. αρκετά γρήγορα με βάση τα τότε δεδομένα) και είναι γεγονός ότι μέχρι το τέλος της βασιλείας του οι πολιορκητικές μηχανές αποτελούσαν ένα μόνιμο και ουσιαστικό συμπλήρωμα του τακτικού του στρατού (όπως φαίνεται και από την ευρεία και συστηματική αξιοποίησή τους από τον Μ. Αλέξανδρο κατά τη βαλκανική του εκστρατεία), και είναι λογικό ότι οι άνδρες του μακεδονικού πολιορκητικού μηχανισμού ήταν ευάριθμοι. Από την άλλη πλευρά, είναι πολύ πιθανό ότι κατά το

στήσιμο των μηχανών και τη χρήση τους αξιοποιούνταν και άνδρες του πεζικού και ίσως και ντόπιοι εργάτες (Hammond & Griffith 1995: 482, 485-486).

Οι πολιορκητικές μηχανές ήταν ιδιαίτερα σημαντικές ιδιαίτερα στις αρχές της βασιλείας του Φιλίππου και για τον λόγο, ότι δεν μπορούσε να περικυκλώσει επιτυχώς μια πόλη που πολιορκούσε λόγω του ότι δεν είχε ακόμα τις κατάλληλες ναυτικές δυνάμεις. Έτσι, χρησιμοποιούσε τις βλητικές του μηχανές ως το μέσο απομάκρυνσης των αμυνόμενων από τα τείχη ή τουλάχιστον για να τους δυσκολέψει να εμποδίσουν την προσέγγιση των αντρών του (με κριούς και σκάλες) σε αυτά (Keyser 1994: 38).

Σε επίπεδο χειρισμού, ο Φίλιππος πρέπει να διέθετε ειδικούς σκοπευτές για τους καταπέλτες. Δεν αποκλείεται κάθε ομάδα σκοπευτών είχε τον δικό της καταπέλτη, τον οποίο και συντηρούσε κιόλας. Δεν αποκλείεται και εδώ να έχουμε μια καινοτομία του Φιλίππου, δηλ. το να υπάρχει για κάθε πολιορκητικό μηχανισμό ένας ολιγάριθμος μόνιμος πυρήνας αντρών (Hammond & Griffith 1995: 485-486).

3.2 Οι μονάδες του μακεδονικού στρατού

Το κύριο σώμα του μακεδονικού πεζικού ήταν η φάλαγγα, χωρισμένη σε τάξεις και τα μέλη κάθε τάξης προερχόταν από την ίδια περιοχή του βασιλείου. Όταν βάδιζαν στην κλειστή παράταξη που περιγράφει ο Διόδωρος οι άνδρες κρατούσαν τις σάρισες στραμμένες προς τα επάνω, ενώ κατά τη σύγκρουση με τον εχθρό, οι πρώτες 5 σειρές της φάλαγγας χαμήλωναν τις σάρισες σε οριζόντια θέση. Στη συνέχεια, έκαναν το ίδιο και οι πίσω σειρές. Δεδομένου ότι το πεζικό των ελληνικών πόλεων-κρατών ήταν εξοπλισμένο βασικά με ξίφη και μικρότερου μήκους δόρατα, για τους Μακεδόνες με τις σάρισές τους οι πιθανότητες να ηττηθούν σε μάχη εκ παρατάξεως ήταν ελάχιστες, αφού ακόμα κι αν οι αντίπαλοι κατόρθωναν να εξουδετερώσουν κάποιους Μακεδόνες των πρώτων σειρών της φάλαγγας, θα τους διαπερνούσαν οι σάρισες των πίσω σειρών, καθώς η σάρισα ήταν σχεδιασμένη έτσι ώστε όχι απλώς να πληγώνει τον εχθρό αλλά να διαπερνά την πανοπλία και να καρφώνεται στο σώμα του. Γενικά, η μακεδονική φάλαγγα με τις προτεταμένες σάρισες πρέπει να αποτελούσε τρομακτικό για τον εχθρό θέαμα (Worthington 2011: 65).

Άλλη μονάδα του πεζικού ήταν οι υπασπιστές, ένα ειδικό σώμα επίλεκτων οπλιτών με ασπίδες. Ίσως αρχικά να ήταν οι προσωπικοί φρουροί του βασιλιά, επειδή συχνά αποκαλούνταν και *σωματοφύλακες*. Θεωρούνταν ως η ελίτ του πεζικού, ήταν ελαφρύτερα οπλισμένοι και κινούνταν ταχύτερα από τη φάλαγγα. Ο μισθός τους ήταν

μία δραχμή την ημέρα, δηλ. μεγαλύτερος από αυτόν του κοινού οπλίτη (Worthington 2011: 65, Hammond & Griffith 1995: 450-451).

Ο Φίλιππος ήταν αυτός που χώρισε το ιππικό σε ίλες με βάση τον τόπο καταγωγής των ιπέων, κάτι που τους έκανε να πολεμούν ακόμα πιο σκληρά έτσι ώστε να δοξάσουν με την ανδρεία τους τον τόπο καταγωγής του. Ο Μακεδόνας βασιλιάς ήξερε να διδάσκεται από τις τακτικές των αντιπάλων ή γενικότερα των άλλων στρατών που γνώριζε. Έτσι, εκτός από τη συνήθη μετωπική επίθεση έμαθε στους ιππείς του να επιτίθεται σε σφηνοειδή σχηματισμό, όπως έκαναν οι Θράκες και οι Σκύθες. Οι άνδρες του ιππικού έφεραν σιδερένια κράνη και δερμάτινους ή χάλκινους θώρακες, ένα μικρό ξίφος και το κοινό δόρυ, το *ζυστόν* (Worthington 2011: 65, Sekunda 2001: 37-40).

Ένα τμήμα του ιππικού ήταν οι βασιλικοί εταίροι, η ελίτ του ιππικού, που πολεμούσε δίπλα στον βασιλιά. Επιλέγονταν από τον ίδιο τον Φίλιππο και γενικά υπήρχε μεγάλος ανταγωνισμός για την είσοδο στη συγκεκριμένη μονάδα. Επιπλέον, φαίνεται ότι ο Φίλιππος είχε δημιουργήσει και μια μονάδα έφιππων ανιχνευτών, τους *προδρόμους*, που λειτουργούσαν ως εμπροσθοφυλακή και αναπτύσσονταν με μεγάλη ταχύτητα (Worthington 2011: 65, Hammond & Griffith: 468-469).

Ιδιαίτερη σημασία είχε η ενσωμάτωση στον μακεδονικό στρατό μονάδων από πληθυσμούς που υποτάχθηκαν στους Μακεδόνες ή συμμάχησαν με αυτούς. Έτσι, στον μακεδονικό στρατό υπήρχαν Θράκες, ενώ στους *προσκόπους* φαίνεται ότι περιλαμβάνονταν και Παίονες. Αυτό εξυπηρετούσε και πολιτικούς στόχους, επειδή οι μη Μακεδόνες θα άρχιζαν να αφοσιώνονται στον Φίλιππο και στο μακεδονικό κράτος, με οτιδήποτε σήμαινε αυτό για τη συνοχή ή για την αποφυγή εσωτερικών προβλημάτων (Worthington 2011: 66).

3.3 Η αντιμετώπιση των εξωτερικών εχθρών

3.3.1 Η παιονική απειλή

Το 358 π.Χ. ο Φίλιππος έχοντας εκπαιδεύσει και επανεξοπλίσει ακόμα καλύτερα τον στρατό του, που όπως αναφέρθηκε στο κεφ. 3.1, είχε ανεβασμένο το ηθικό του μετά την επιτυχή αντιμετώπιση του ανταπαιτητή Αργαίου, θεώρησε ότι μετά τον θάνατο του βασιλιά Άγι (εκείνου που με δωροδοκίες ή/και πολλές υποσχέσεις είχε κατά την αρχή της βασιλείας του πείσει να μην του επιτεθεί) ήταν η κατάλληλη στιγμή να επιτεθεί στο παιονικό βασίλειο. Αρκετά ενδιαφέρον σε διπλωματικό επίπεδο είναι ότι οι Μακεδόνες δε φαίνεται να φοβόντουσαν μια επέμβαση των Ιλλυριών, που θα ήταν

λογικό να μην επιθυμούν την ισχυροποίηση των Μακεδόνων μετά από τυχόν νίκη τους επί των Παιόνων. Φαίνεται ότι ο Φίλιππος πέτυχε μια αποφασιστική νίκη επί των Παιόνων (όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Διόδωρος 16.4.2 «και αφού οργάνωσε μια εκστρατεία στην Παιονία και νίκησε τους βαρβάρους σε μάχη εκ παρατάξεως, ανάγκασε αυτή τη φυλή να αναγνωρίσει την κυριαρχία των Μακεδόνων») και μάλιστα εδώ επιβεβαιώθηκε, και μάλιστα σε μεγαλύτερο βαθμό, αφού ο αντίπαλος δε διέθετε απλώς πεζούς μισθοφόρους πελταστές ή οπλίτες όπως ο Αργαίος, αλλά ένα καλό ελαφρύ ιππικό και πεζικό που χαρακτηριζόταν από ιδιαίτερη ευκινησία. Έτσι, σύμφωνα με τον Hammond & Griffith (1995: 247), η επικράτηση των Μακεδόνων έδειξε ότι σε επίπεδο εκπαίδευσης και συνακόλουθα τακτικής στη μάχη, είχε γίνει αρκετά καλή δουλειά, αφού κατάφεραν να επιδείξουν την απαιτούμενη κινητικότητα και ευλυγισία απέναντι στις παιονικές δυνάμεις. Από την άλλη πλευρά, ο Turner (2012: 34), αγνοώντας όσα αναφέρθηκαν παραπάνω για την εκπαίδευση του μακεδονικού στρατού σχεδόν αμέσως με το που ανέλαβε ο Φίλιππος την εξουσία, καθώς και το ότι ο στρατός αυτός είχε ήδη αντιμετωπίσει επιτυχώς τον Αργαίο και τους μισθοφόρους του, θεωρεί πως το γεγονός ότι οι Παίονες ηττήθηκαν τόσο εύκολα από τους Μακεδόνες, δείχνει πως δεν ήταν και ιδιαίτερα ισχυροί τόσο σε επίπεδο οργάνωσης (έτσι ώστε η αντίστασή τους να είναι πιο παρατεταμένη) όσο και σε στρατιωτικό επίπεδο. Με την άποψη αυτή φαίνεται να συνηγορεί και ο Errington (1990: 41), που αναφέρει ότι η όλη εκστρατεία εναντίον των Παιόνων διεξήχθη σα να επρόκειτο για στρατιωτική άσκηση. Ο δε Ellis (1976: 56) επισημαίνει ότι το 359 π.Χ. ο Φίλιππος επιτέθηκε πρώτα στους Παίονες (και στη συνέχεια ασχολήθηκε με τη σοβαρότερη απειλή των Ιλλυριών) επειδή ήταν ευκολότεροι αντίπαλοί και έτσι ήθελε τους άντρες του να ασχοληθούν πρώτα με αυτούς έτσι ώστε να επιτύχουν μια εύκολη νίκη και να ανεβεί το ηθικό τους.

Σε κάθε περίπτωση, η νίκη που πέτυχε ο Φίλιππος ήταν τόσο αποφασιστική που οι Παίονες, αν και διατήρησαν σε αρκετό βαθμό την αυτονομία τους, αποδέχτηκαν την κυριαρχία των Μακεδόνων καθώς και την αποστολή στρατιωτικών δυνάμεων στον μακεδονικό στρατό οποτεδήποτε θα τους ζητούταν κάτι τέτοιο. Ποτέ ξανά στο μέλλον δε θα είχαν ένα ανεξάρτητο κράτος αλλά ουσιαστικά θα αποτελούσαν μια από τις βόρειες επαρχίες του μακεδονικού βασιλείου με ιδιαίτερη σημασία, καθώς ο Φίλιππος έλεγχε τώρα πια την κοιλάδα του Αξιού, που αποτελούσε τη βασική δίοδο προς τις πεδινές εκτάσεις της Ημαθίας. Ουσιαστικά οι Παίονες (σε συνδυασμό και με μια σειρά από οχυρά σε στρατηγικά σημεία) θα αποτελούσαν ένα σημαντικό

«ανάχωμα» σε τυχόν επιθέσεις που θα μπορούσαν να εκδηλωθούν ενάντια στη Μακεδονία από πληθυσμούς που κατοικούσαν στην περιοχή του Δούναβη (Ellis 1976: 57, Errington 1990: 41).

Σε κάθε περίπτωση, αν θεωρήσουμε ότι οι Μακεδόνες νίκησαν έναν αξιόμαχο στρατό, και μάλιστα τόσο σύντομα μετά από μια περίοδο όπου το βασίλειό τους ήταν τόσο αδύναμο που (το 359 π.Χ. μετά τον θάνατο του Περδίκκα) οι Παίονες «δείχνοντας την περιφρόνησή τους για τους Μακεδόνες, άρχισαν να λεηλατούν την επικράτειά τους» (Διόδωρος 16.2.5), αυτό δείχνει ότι ο Φίλιππος ήταν ικανότατος σε στρατιωτικό επίπεδο (ως ηγήτορας που κάνει τις σωστές επιλογές στη μάχη, ανεβάζει με διάφορους τρόπους το ηθικό των αντρών του και φροντίζει να είναι επαρκώς εκπαιδευμένοι και εξοπλισμένοι). Αν, από την άλλη πλευρά, δεχτούμε ότι οι Παίονες δε συνιστούσαν έναν αξιόλογο στρατιωτικά αντίπαλο, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε το γεγονός πως ο Φίλιππος ήξερε να αρπάζει τις ευκαιρίες που του προσφέρονταν και να κάνει γρήγορα κάποιες ορθές επιλογές. Στη συγκεκριμένη περίπτωση άρπαξε την ευκαιρία που του παρουσιάστηκε όταν μετά τον θάνατο του Παίονα βασιλιά Άγι εκμεταλλεύτηκε ίσως μια αναστάτωση που προκλήθηκε κατά τη διαδοχή ή τουλάχιστον την απειρία του διαδόχου του Άγι. Από την άποψη αυτή έχουμε έναν ικανότατο πολιτικά μονάρχη. Ίσως τελικά θα ήταν προτιμότερο να γίνει λόγος για έναν ήδη εξαιρετικά ικανό πολιτικοστρατιωτικά μονάρχη, με την έννοια ότι άρπαξε την ευκαιρία που του παρουσιάστηκε με τον θάνατο του Άγι, κάτι που δε θα ήταν εφικτό αν προηγουμένως δεν είχε φροντίσει να είναι έτοιμος και στρατιωτικά για κάτι τέτοιο. Ο ίδιος ο Turner (2012: 27-28) επισημαίνει ότι η έλλειψη πληροφοριών σχετικά με την ισχύ και την ακριβή δομή του παιονικού στρατού δε μας αφήνει να καταλήξουμε σε ένα ασφαλές συμπέρασμα, και θεωρεί πως οι επιδρομές των Παιόνων αμέσως μετά την καταστροφή του Περδίκκα και μεν συνιστούσαν ένα διόλου ασήμαντο πρόβλημα αλλά δεν απαιτούσαν και μια άμεση αντιμετώπιση (από τη στιγμή μάλιστα που ο Φίλιππος είχε κατορθώσει να κερδίσει χρόνο μέσω της διπλωματίας του). Όπως θα δούμε και παρακάτω πιο επιτακτικό πρόβλημα συνιστούσε η αντιμετώπιση των Ιλλυριών. Εδώ ακριβώς ήταν που ο θάνατος του Άγι παρείχε μια πρώτης τάξεως ευκαιρία να αντιμετωπίσει δραστικά την όποια παιονική απειλή, και ο Φίλιππος, έχοντας όπως φαίνεται φροντίσει να είναι ήδη έτοιμος σε στρατιωτικό επίπεδο αξιοποίησε στον μέγιστο βαθμό την ευκαιρία που του δόθηκε.

3.3.2 Η ιλλυρική απειλή

Η επιτυχία στην Παιονία αύξησε ακόμα περισσότερο την αυτοπεποίθηση του Φιλίππου, που ένιωθε αρκετά ισχυρός ώστε να ασχοληθεί άμεσα και με τον σοβαρότερο αντίπαλό του, τους Ιλλυριούς. Όπως θα φαινόταν και σε άλλες περιπτώσεις στο μέλλον (π.χ. στην περίπτωση της Αμφίπολης ή της Ολύνθου) ο Φίλιππος δεν προέβαινε σε επιθετικές στρατιωτικές ενέργειες πριν δώσει στον αντίπαλο τη δυνατότητα να αποδεχθεί την κυριαρχία του. Έτσι, πρώτα ζήτησε από τον Βάρδυλι να αποσυρθεί από τα μακεδονικά εδάφη. Ο Ιλλυριός βασιλιάς αντιπρότεινε ειρήνη υπό τον όρο ότι οι δύο πλευρές θα διατηρούσαν τις περιοχές που κατείχαν μέχρι τότε, κάτι που για τον Φίλιππο ισοδυναμούσε με την αποδοχή της ιλλυρικής κυριαρχίας σε σημαντικές μακεδονικές περιοχές και συνεπώς με απώλεια όχι μόνο υλικών και ανθρωπίνων πόρων, αλλά και ηθικού. Έτσι, προέλασε με το σύνολο του στρατού του στη Λυγκηστίδα προκειμένου να ξεκαθαρίσει στρατιωτικά την κατάσταση. Ο Φίλιππος αντιμετώπισε έναν αντίπαλο έναντι του οποίου υπερτερούσε ελαφρώς μόνο ως προς το ιππικό (διέθετε 600 ιππείς έναντι 500 των Ιλλυριών). Όσον αφορά το πεδίο της μάχης είναι πιθανό ότι συνάντησε τον Βάρδυλι περίπου στην ίδια περιοχή όπου ο τελευταίος είχε συντρίψει τον Περδίκκα. Με άλλα λόγια φαίνεται ότι ο Ιλλυριός βασιλιάς είχε επιλέξει μια περιοχή που του φαινόταν κατάλληλη για την αντιμετώπιση του Φιλίππου επειδή είχε στο πολύ πρόσφατο παρελθόν αποδειχθεί εξαιρετικά κατάλληλη και για την αντιμετώπιση του προκατόχου του. Χαρακτηριστικό της αυτοπεποίθησής του ήταν ότι δε φαίνεται να είχε εξασφαλίσει μια ασφαλή υποχώρηση σε περίπτωση ήττας (Hammond & Griffith 1995: 248).

Ο Διόδωρος 16.5-7 μας περιγράφει ως εξής τη μάχη: *«Καθώς οι δύο παρατάξεις πλησίαζαν μεταξύ τους, με δυνατές ιαχές όρμησαν στη μάχη. Ο Φίλιππος, διοικώντας το δεξιό κέρα με τους καλύτερους Μακεδόνες υπό τις διαταγές του, διέταξε το ιππικό να επελάσει από τα πλάγια και να χτυπήσει τους βαρβάρους από τα πλευρά, ενώ ο ίδιος πραγματοποιώντας μετωπική επίθεση, άρχισε τη συμπλοκή. Οι Ιλλυριοί συντάχτηκαν σε τετραγωνική διάταξη και αντιμετώπιζαν με σθένος την επίθεση [...] καθώς οι ιππείς πίεζαν από τα πλευρά και τα νώτα και ο Φίλιππος με τους άριστους αγωνιζόταν ηρωικά, το πλήθος των Ιλλυριών αναγκάστηκε να τραπεί σε φυγή. Ακολούθησε καταδίωξη για μεγάλη απόσταση, κατά την οποία σκοτώθηκαν [...] 7.000 Ιλλυριοί».*

Από την περιγραφή φαίνεται ότι ο Βάρδυλις παράταξε αμυντικά, σε σχήμα τετραγώνου, τον στρατό του. Ίσως όταν είδε ότι θα αντιμετώπιζε έναν μακεδονικό

στρατό καλύτερα οργανωμένο και εξοπλισμένο απ'ό,τι όταν συνέτριψε τον Περδίκκα, αποφάσισε να είναι πιο προσεκτικός, θεωρώντας ότι (όπως περιγράφει και ο Διόδωρος) ο Φίλιππος θα πραγματοποιούσε «μετωπική επίθεση». Έτσι, παρατάχθηκε με έναν ορθογώνιο σχηματισμό με κενό στο κέντρο, τοποθετώντας τους καλύτερους άνδρες του στην μπροστινή πλευρά του τετραγώνου. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι ότι ο Διόδωρος δεν αναφέρεται καθόλου στο ιλλυρικό ιππικό, κάτι που ίσως θα μπορούσε να σημαίνει ότι ο Βάρδουλις συνειδητοποιώντας ότι το ιππικό του δεν ήταν αντάξιο του μακεδονικού, δεν του ανέθεσε έναν σημαντικό ρόλο. Αντίθετα ο Φίλιππος αξιοποίησε το ιππικό του και πιθανότατα δεν επιτέθηκε ακριβώς μετωπικά αλλά ίσως σε σχηματισμό λοξής φάλαγγας και με το ιππικό του στα δεξιά. Έτσι, έπληξε πρώτα όχι το ισχυρό ιλλυρικό κέντρο αλλά την αριστερή πλευρά, την ίδια ώρα που το ιππικό υπερφαλάγγιζε τον εχθρό. Με άλλα λόγια, ο Φίλιππος μαζί με τους «καλύτερους των Μακεδόνων» (τους Πεζέταιρους;) επιτέθηκε στην αριστερή γωνία του τετραγώνου, την ίδια ώρα που το ιππικό του ασκούσε πίεση στα «πλευρά και τα νώτα» των Ιλλυριών. Τελικά ο Φίλιππος κατόρθωσε να διασπάσει το ιλλυρικό τετράγωνο μόλις αυτό παρουσίασε ρήγμα στην μπροστινή του πλευρά. Τώρα το μακεδονικό πεζικό άρχισε να διεισδύει στο κενό κέντρο του ιλλυρικού τετραγώνου, την ίδια ώρα που οι άλλες τρεις πλευρές του δέχονταν επίθεση από τα νώτα τόσο το ιππικό όσο και από το υπόλοιπο μακεδονικό πεζικό (Worthington 2011: 71, Hammond & Griffith 1995: 248).

Στη συγκεκριμένη περίπτωση η στρατιωτική ιδιοφυία του Φιλίππου φάνηκε από τον συνδυασμό παλιών και καινούργιων μεθόδων επίθεσης. Το παλιό ήταν η επίθεση των πεζών σε ένα προκεχωρημένο τμήμα της εχθρικής διάταξης (όπως έκαναν οι Θηβαίοι και όπως μετά από 20 χρόνια θα έκανε ο Φίλιππος εναντίον των συμμάχων τους και συμπολεμιστών τους Αθηναίων στην αποφασιστική μάχη της Χαιρώνειας), ενώ το καινούργιο ήταν η σε συνδυασμό με το πεζικό αξιοποίηση του ιππικού. Το ευτύχημα για τον Φίλιππο ήταν ότι για πρώτη φορά χρησιμοποίησε την τακτική αυτή σε κάποιο υψίπεδο κοντά στην Αχρίδα, χωρίς να γίνει αντιληπτός από τους νότιους Έλληνες, εναντίον των οποίων θα την ξαναχρησιμοποιούσε με μεγάλη επιτυχία στη Χαιρώνεια (Hammond & Griffith 1995: 249).

3.3.3 Η θρακική απειλή

Όπως ήδη αναφέρθηκε ο βασιλιάς των Θρακών Βηρισάδης υποστήριξε έναν ανταπαιτητή του μακεδονικού θρόνου, τον Παυσανία. Όπως αναφέρει ο Διόδωρος 16.2.6, «*κάποιος Παυσανίας, που είχε συγγένεια με τη βασιλική οικογένεια, σχεδίαζε να κατέβει στη Μακεδονία και να διεκδικήσει τον θρόνο με τη βοήθεια του βασιλιά των Θρακών*». Πιθανότατα, επρόκειτο για το ίδιο άτομο που είχε προσπαθήσει χωρίς επιτυχία και υποστηριζόμενο από τους Χαλκιδείς να ανατρέψει τον Περδίκκα Γ' το 368 π.Χ. Έτσι, δεν αποκλείεται ότι και στη συγκεκριμένη περίπτωση οι Χαλκιδείς έπαιξαν κάποιον ρόλο στην υποστήριξή του. Σε κάθε περίπτωση, ο Παυσανίας με τη βοήθεια των Θρακών φαίνεται ότι ήδη είχε αρχίσει να βαδίζει κατά της Πέλλας από τα βορειοανατολικά. Τελικά, σύμφωνα με τον Διόδωρο 16.3.3, ο Φίλιππος «*εμπόδισε την επιστροφή του Παυσανία κερδίζοντας με δώρα την εύνοια του βασιλιά, που ήταν έτοιμος να επιχειρήσει την αποκατάσταση στον θρόνο του Παυσανία*». Δεν αποκλείεται ο Βηρισάδης τελικά να πείστηκε να δολοφονήσει τον Παυσανία (Worthington 2011: 54, 59, Turner 2012: 28). Από την άλλη πλευρά, οι Turner (2012: 28) και Hammond (1995: 48) θεωρούν ότι ο βασιλιάς στον οποίο αναφέρεται ο Διόδωρος είναι ο προκάτοχος του Βηρισάδη Κότυς, που έχουμε μαρτυρίες ότι δολοφονήθηκε λίγο μετά την ανάρρηση του Φιλίππου στον θρόνο της Μακεδονίας. Αν ισχύει η μαρτυρία του Δημοσθένη στο *Κατά Αριστοκράτους* 8, ότι «*Όταν φονεύτηκε ο Κότυς τρία άτομα αντί για ένα έγιναν βασιλιάδες της Θράκης, ο Βηρισάδης, ο Αμάδοκος και ο Κερσοβλέπτης. Και το φυσικό επακόλουθο ήταν ότι άρχισαν να ανταγωνίζονται μεταξύ τους*»⁴, τότε ο Βηρισάδης ήταν τελικά ο διάδοχος του Κότυος, που βασίλευσε στην τότε Δυτική Θράκη, που συνόρευε με το μακεδονικό βασίλειο. Εφόσον ισχύει η τελευταία εκδοχή τότε δεν αποκλείεται κατά τις διαπραγματεύσεις με τον Βηρισάδη ο Φίλιππος να τον έπεισε να μην επιτεθεί στη Μακεδονία, χρησιμοποιώντας ως επιχείρημα τα προβλήματα και τις έριδες που ξέσπασαν μεταξύ των τριών διαδόχων του Κότυος. Αν πάλι, ήταν ο ισχυρότερος προκάτοχος του Βηρισάδη Κότυς, τότε ο Φίλιππος, πέρα από τις οποίες διπλωματικές του ικανότητες εκμεταλλεύτηκε το γεγονός ότι ο Θράκας βασιλιάς ήταν πια ένας μεγάλος σε ηλικία μονάρχης που μετά από μια εξαιρετικά επιτυχημένη βασιλεία δε θα ήθελε να εμπλακεί σε άλλα προβλήματα, ακόμα κι αν ήδη εξουσίαζε ένα ισχυρότατο βασίλειο του οποίου ο στρατός θα μπορούσε εύκολα

⁴ Όλα τα νεοελληνικά χωρία του Δημοσθένη προέρχονται από τη μετάφραση των εκδόσεων Κάκτος (*Δημοσθένης Άπαντα. Τόμοι 1, 2 και 7* Αθήνα 1995).

να εισβάλει στη Μακεδονία. Το 359 π.Χ. φαίνεται ότι εξουσίαζε ολόκληρη την περιοχή ανατολικά της Μακεδονίας μέχρι και την ελληνική αποικία της Απολλωνίας στις ακτές του Εύξεινου Πόντου καθώς και την περιοχή της Χερσονήσου, ενώ είχε επεκταθεί και σε ολόκληρη την ακτογραμμή του Πόντου μέχρι και την ενδοχώρα της Οδησσού. Ίσως και η δέσμευση του στην υποστήριξη του Πausανία να μην ήταν τόσο ισχυρή ή πάλι δε θεωρούσε ότι άξιζε τον κόπο ή τους κινδύνους η προσπάθεια να επεκταθεί και στη Μακεδονία, οπότε προτίμησε απλώς να συνεχίσει ειρηνικά τη βασιλεία του, αντί να επιτεθεί στον Φίλιππο (Turner 2012: 28-29).

Σε στρατιωτικό επίπεδο ο Φίλιππος χρειάστηκε να αντιμετωπίσει τους Θράκες τρία χρόνια αργότερα, όταν ο διάδοχος του Βηρισάδη Κετρίπορης πολιορκήσε τις Κρηνίδες. Ο Κετρίπορης είχε συνάψει συμμαχία με τους Ιλλυριούς και τους Παίονες. Έτσι, ο Φίλιππος έπρεπε ουσιαστικά να διεξάγει έναν σχετικά μη μονομέτωπο αγώνα. Αναλυτικότερα, στις αρχές του 356 ο Κετρίπορης πολιορκήσε τις Κρηνίδες (κοντά στη σημερινή Καβάλα), όπου υπήρχαν πλούσια κοιτάσματα χρυσού και αργύρου στο Παγγαίο όρος. Οι Κρηνίδες βρίσκονταν περίπου 60 χιλιόμετρα ανατολικά της Αμφίπολης και 15 βόρεια της Νεάπολης, που ήταν σύμμαχος της Αθήνας και μια ιδιαίτερα σημαντική ναυτική βάση λόγω του λιμανιού που διέθετε. Οι κάτοικοι των Κρηνίδων ζήτησαν τη βοήθεια του Φιλίππου, δίνοντας του την ευκαιρία να επέμβει σε μια περιοχή με πολλές φυσικές πλουτοπαραγωγικές πηγές. Επιπλέον, ο Φίλιππος μάλλον συνειδητοποίησε ότι ελέγχοντας τις Κρηνίδες, θα άλλαζε τα ανατολικά σύνορα του βασιλείου του και θα μπορούσε να αναμειχθεί ακόμα περισσότερο στις υποθέσεις, ενώ ταυτόχρονα θα έκανε και μια επίδειξη δύναμης στους Θράκες βασιλείς. Έτσι, δεν άργησε να εμφανιστεί στις Κρηνίδες και να νικήσει τις θρακικές δυνάμεις που την απειλούσαν (Worthington 2011: 88). Με τον έλεγχο των Κρηνίδων, της Αμφίπολης και τελικά του Παγγαίου οι οικονομικές δυνατότητες του μακεδονικού βασιλείου αυξήθηκαν εντυπωσιακά. Αναφέρουμε ενδεικτικά ότι μόνο το ποσό που κέρδιζε ο Φίλιππος από το Παγγαίο ήταν το 250%-300% των δημοσίων εσόδων της μεγάλης αντιπάλου του, της Αθήνας (Σακελλαρίου 1972: 30, 37).

Αφού οχύρωσε την περιοχή, έστρεψε την προσοχή του στη συμμαχία των Θρακών με τους βασιλιάδες της Ιλλυρίας και της Παιονίας Γράβο και Λύκκειο αντίστοιχα. Αν και δε γνωρίζουμε με ακρίβεια την εξέλιξη των γεγονότων, φαίνεται ότι μέχρι το τέλος του καλοκαιριού του 356 π.Χ. ο κίνδυνος είχε εξαλειφθεί. Ο Φίλιππος πιθανότατα πρόλαβε να νικήσει τους εχθρούς του έναν έναν προτού αυτοί προλάβουν

να του επιτεθούν συντονισμένα. Σύμφωνα με τον Διόδωρο 16.22.3: «τρεις βασιλιάδες ενώθηκαν εναντίον του Φιλίππου, οι βασιλιάδες των Θρακών, των Παιόνων και των Ιλλυριών. Όλοι αυτοί συνόρευαν με τους Μακεδόνες και δεν έβλεπαν με καλό μάτι την αύξηση της ισχύος του Φιλίππου. Ο καθένας μόνος του όμως δεν ήταν αρκετά ισχυρός για να αντιμετωπίσει τον Φίλιππο, που άλλωστε τους είχε νικήσει στο παρελθόν. Έτσι, θεώρησαν ότι, αν ενώνονταν και οι τρεις, θα τον νικούσαν εύκολα. Γι' αυτό λοιπόν, ενώ εκείνοι συγκέντρωναν ακόμα στρατό, εμφανίστηκε ο Φίλιππος και τους επιτέθηκε πριν προλάβουν να συνταχθούν, τους κατατρόπωσε και τους ανάγκασε να προσχωρήσουν στους Μακεδόνες». Πιθανότατα, ο ίδιος ο Φίλιππος κατατρόπωσε τον Κετρίορη, ενώ ο στρατηγός του Παρμενίωνας τον Γράβο. Για τον Λύκκειο το μόνο που γνωρίζουμε είναι ότι τελικά αναγκάστηκε να συμμαχήσει με τον Μακεδόνα βασιλιά (Worthington 2011: 88, Bengston 1979: 284).

Σε κάθε περίπτωση είναι εντυπωσιακό ότι μέσα σε τρία χρόνια ο Φίλιππος κατόρθωσε να αναδιοργανώσει σε τέτοιο βαθμό τον μακεδονικό στρατό που ήταν τώρα σε θέση να πολεμά νικηφόρα σε περισσότερα από ένα μέτωπα ταυτόχρονα. Ακόμα κι αν θεωρήσουμε ότι ο Φίλιππος μπορεί να ευνοήθηκε κατά την αρχή της βασιλείας του από το ότι οι ισχυροί γείτονες της Μακεδονίας τον υποτίμησαν (όπως πιθανολογήσαμε για τον Κότυ των Θρακών και θα πιθανολογήσουμε για τον Βάρδυλι των Ιλλυριών, εξακολουθεί να ισχύει ότι ο Φίλιππος παρέλαβε έναν στρατό που είχε αποδεκατιστεί από τους Ιλλυριούς λίγο πριν την άνοδό του στον θρόνο και τώρα ήταν σε θέση να κατανικά πολλαπλούς αντιπάλους και μάλιστα, κάτι που δείχνει εξαιρετική ετοιμότητα (που δεν μπορεί να μην οφείλεται στο ότι ο μακεδονικός στρατός δεν αποτελούταν πια από ερασιτέχνες γεωργούς και κτηνοτρόφους που στρατεύονταν και εκπαιδεύονταν (;) μόνο ευκαιριακά), πριν οι τελευταίοι κατορθώσουν να συγκεντρώσουν τα απαραίτητα στρατεύματα για να του επιτεθούν πρώτοι και πιο συντονισμένα. Όλα αυτά αν μη τι άλλο δείχνουν ότι έχουμε να κάνουμε με έναν εξαιρετικό νου που ήξερε και να εκμεταλλεύεται τα αδύνατα σημεία των αντιπάλων.

Ο Φίλιππος δε σταματούσε ποτέ τη δραστηριότητά του. Έτσι, φαίνεται ότι με το που νίκησε τον Κετρίορη, και χωρίς να έχουν τελειώσει οι πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον των Ιλλυριών, στράφηκε εναντίον της Ποτίδαιας, σημαντικότερης συμμάχου των Αθηναίων (Worthington 2011: 89, Turner 2012: 62). Σύμφωνα με τον Πλούταρχο

(Αλέξανδρος 3.8): «Στον Φίλιππο, που μόλις είχε κυριεύσει την Ποτίδαια, ήρθαν τρία νέα ταυτόχρονα: ότι οι Ιλλυριοί ηττήθηκαν σε μεγάλη μάχη από τον Παρμενίωνα ...»⁵.

Η κατάληψη της Ποτίδαιας από τον Φίλιππο συνδέεται με την τότε προσπάθειά του να αντιμετωπίσει τους Χαλκιδείς και ιδιαίτερα την Όλυνθο με πολιτικά και όχι στρατιωτικά μέσα. Όπως θα δούμε στο σχετικό κεφάλαιο είχε υποσχεθεί στους Ολύνθιους να τους παραχωρήσει την Ποτίδαια μόλις την καταλάμβανε. Εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι ότι προτού παραχωρήσει την πόλη στους Ολύνθιους πούλησε τους κατοίκους της ως δούλους με εξαίρεση τους Αθηναίους της Ποτίδαιας, τους οποίους άφησε ελεύθερος και μάλιστα χωρίς λύτρα. Σύμφωνα με τον Worthington (2011: 89), αυτό έγινε προκειμένου να προκληθεί σύγχυση στους Αθηναίους σχετικά με τις μακεδονικές προθέσεις απέναντί τους. Βέβαια, ο Δημοσθένης στον *B' Φιλιππικό* 20 περιγράφει ακόμα και αυτή την πράξη του ως εξής: «τους (ενν. στους Ολύνθιους) έδινε και την Ποτίδαια διώχνοντας από εκεί τους Αθηναίους αποίκους κι έτσι αναλάμβανε ο ίδιος το βάρος της εχθρότητας προς εμάς». Το απόσπασμα αυτό πιθανότατα απηχεί πιθανότατα το πόσο στοίχισε στους Αθηναίους η απώλεια μιας τόσο σημαντικής συμμάχου όπως η Ποτίδαια. Στο επόμενο κεφάλαιο, θα δούμε πιο αναλυτικά πώς ο Φίλιππος αντιμετώπισε στρατιωτικά αυτό που για το βασίλειό του συνιστούσε αθηναϊκή απειλή.

Στη Θράκη ο Φίλιππος έδρασε και εναντίον των Αθηναίων και του συμμάχου τους Θρακιώτη βασιλιά Αμάδοκου το 353, όταν επιτέθηκε στη Μαρώνεια τη σύμμαχο των Αθηναίων, την οποία όμως δεν κατόρθωσε να καταλάβει λόγω της ισχυρής αντίστασης που προέβαλε ο Αμάδοκος. Κατά την επιστροφή στη Μακεδονία ο Φίλιππος κατόρθωσε να σώσει τον στόλο του από τον αθηναϊκό που ναυλοχούσε στη Νεάπολη (σημερινή Καβάλα) και τον απειλούσε με καταστροφή με ένα στρατήγημα, ενδεικτικό της στρατιωτικής του ιδιοφυίας: διέταξε τέσσερις ταχύπλοες τριήρεις να προηγηθούν του υπόλοιπου στόλου παραπλέοντας σε μικρή απόσταση από τη Νεάπολη. Ο Αθηναίος ναύαρχος παρασύρθηκε και καταδίωξε με όλες τις δυνάμεις του μόνο αυτές τις τριήρεις, με αποτέλεσμα τελικά ο Μακεδονικός στόλος να διαφύγει ανέπαφος (μάλιστα οι Αθηναίοι δεν κατόρθωσαν να συλλάβουν ούτε τις τέσσερις τριήρεις). Τελικά, αυτή την περίοδο η μόνη νίκη που θα καταγάγουν οι

⁵ Όλα τα νεοελληνικά χωρία του Πλούταρχου προέρχονται από τη μετάφραση των εκδόσεων Κάκτος (Πλούταρχος *Βίοι Παράλληλοι. Τόμος 17 Αλέξανδρος-Καίσαρ*, Αθήνα 1994).

Αθηναίοι κατά των Μακεδόνων θα είναι στα Κύπελα του Έβρου, όταν ο Χάρης ένα μισθοφορικό τμήμα του Φιλίππου (Σακελλαρίου 1972: 42-43).

Ο Φίλιππος θα δώσει την οριστική λύση στο «θρακικό πρόβλημα» το 342, όταν ο Κερσοβλέπτης υπέταξε τις πόλεις στον Ελλήσποντο. Για τον Φίλιππο η περιοχή αυτή ήταν ούτως ή άλλως σημαντική, αφού βρισκόμαστε πια σε περίοδο όπου ήδη σκόπευε να εκστρατεύσει εναντίον της Περσίας, και συνεπώς ο έλεγχος της Θράκης μέχρι και τον Ελλήσποντο, ήταν ιδιαίτερης σημασίας. Όσον αφορά τους Αθηναίους, η περιοχή ήταν ιδιαίτερα σημαντική δεδομένου ότι στην περιοχή βρισκόταν δικά τους οχυρά, ήταν στρατηγικής σημασίας όσον αφορά τον ανεφοδιασμό της Αθήνας με σιτηρά από την περιοχή του Εύξεινου Πόντου, ενώ ήδη μία από τις εκεί ελληνικές πόλεις, η Απολλωνία, είχε συνάψει συμμαχία με τον Φίλιππο. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η Απολλωνία θα μπορούσε να λειτουργήσει ως ένα παράδειγμα («θετικό» για τον Φίλιππο και «επικίνδυνο» για τους Αθηναίους) ως προς το πώς και οι άλλες ελληνικές πόλεις της περιοχής θα έπρεπε να αντιμετωπίσουν τις σχέσεις με το μακεδονικό βασίλειο. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι την ίδια περίοδο ο Φίλιππος παρεμβαίνει και στην Εύβοια προκειμένου να αποσπάσει την προσοχή των Αθηναίων από τη Θράκη (Worthington 2011: 199-200). Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Δημοσθένης στον λόγο *Περί των εν Χερρονήσω* 17 «*Όμως τι θα γίνει αν, φεύγοντας από τη Θράκη, δεν πάει ούτε στη Χερσόνησο ούτε στο Βυζάντιο - γιατί και αυτό θα πρέπει να το σκεφτείτε - αλλά έρθει στη Χαλκίδα και τα Μέγαρα, όπως τελευταία στον Ωρέο;*».

Χαρακτηριστική για όσα αναφέραμε είναι η μαρτυρία του Διόδωρου 16.71.1-2, του μοναδικού ιστορικού που αναφέρεται ευθέως στη θρακική εκστρατεία του Φιλίππου: «*Ο Φίλιππος εκστράτευσε στη Θράκη για να πάρει με το μέρος του τις εκεί ελληνικές πόλεις. Ο Κερσοβλέπτης, ο βασιλιάς των Θρακών, ακολουθούσε μια πολιτική καθυπόταξης των πόλεων του Ελλήσποντου που συνόρευαν με τη Θράκη, και ερήμωσης των εδαφών τους. Θέλοντας λοιπόν να σταματήσει τις επιθέσεις των βαρβάρων, ο Φίλιππος εκστράτευσε εναντίον τους με μια μεγάλη δύναμη. Αφού νίκησε τους Θράκες σε αρκετές μάχες, επέβαλε στους κατακτημένους βαρβάρους την πληρωμή δεκάτης στη Μακεδονία και ίδρυσε ισχυρές πόλεις σε στρατηγικά σημεία, καθιστώντας εφεξής αδύνατον για τους Θράκες να διαπράττουν βιαιοπραγίες. Έτσι οι ελληνικές πόλεις απαλλάχθηκαν από αυτό τον φόβο και συμμετείχαν πρόθυμα στη συμμαχία του Φιλίππου».*

Στο παραπάνω απόσπασμα είναι χαρακτηριστικό ότι η γενική αναφορά στις πολλές μάχες νικηφόρες μάχες που έδωσε ο Φίλιππος εναντίον των Θρακών συνδυάζεται με

δύο βασικές εξελίξεις που θα μπορούσαν να θεωρηθούν απειλητικές για τα αθηναϊκά συμφέροντα: 1) την ίδρυση «ισχυρών» πόλεων (και όχι απλώς οχυρών) σε «στρατηγικά σημεία» μιας περιοχής ιδιαίτερα σημαντικής για τους Αθηναίους (πιθανότατα σε όχι μεγάλη απόσταση από τα δικά τους θρακικά οχυρά), και 2) το ότι οι ελληνικές πόλεις της περιοχής συμμαχισαν με τον Φίλιππο, και συνεπώς δε θα ήταν εύκολο στις όποιες αντιμακεδονικές ή φιλαθηναϊκές ομάδες αυτών των πόλεων να δημιουργήσουν προβλήματα στον Φίλιππο σε περίπτωση ευθείας αντιπαράθεσής του με την Αθήνα. Αντίθετα, ήταν σαφώς πια ευκολότερο για τον Φίλιππο να απειλήσει την τροφοδοσία των Αθηναίων σε σιτηρά. Δε θα πρέπει να αγνοήσουμε και το γεγονός ότι μια περιοχή με σχετικά αρκετά μεγάλο πληθυσμό όπως η Θράκη, θα πλήρωνε πια (ουκ ολίγους) φόρους στο μακεδονικό βασίλειο, κάτι που αύξανε ακόμα περισσότερο τις οικονομικές δυνατότητες τόσο για έργα ειρήνης όσο και για έργα πολέμου.

Σε επίπεδο στρατιωτικών επιχειρήσεων θα μπορούσαμε να προβούμε σε μια ανασύνθεση της διαδρομής που ακολούθησε ο Φίλιππος κατά την εκστρατεία στη Θράκη (με βάση το Buckler 2003: 444-446, όπως αναφ. στο Worthington 2011: 197-198). Φαίνεται, λοιπόν, ότι ο Φίλιππος πήγε πρώτα στους Φιλίππους, στον ποταμό Νέστο, για να ασφαλίσει τα ανατολικά του σύνορα και στη συνέχεια ίδρυσε τη Φιλιππούπολη (το σημερινό Πλόβντιβ της Βουλγαρίας) στην κοιλάδα του Έβρου. Έτσι, εξασφάλισε την πρόσβαση στην Καβυλία στα ανατολικά, και μέσω αυτής στον Εύξεινο Πόντο. Στα νότια, στις εκβολές του Έβρου, κατέλαβε τον Δορίσκο, και στη συνέχεια προέλασε στα βασίλεια του Κερσοβλέπτη και του Τήρη, τα οποία και κατέκτησε (Σακελλαρίου 1972: 76).

Ήδη από τη μέχρι τώρα πορεία του είναι σαφές ότι στόχος του δεν ήταν απλώς η εξουδετέρωση του Κερσοβλέπτη, δηλ. του πιο επικίνδυνου και ισχυρότερου Θράκα βασιλιά (που με τις ενέργειές του προκάλεσε ή έδωσε στον Φίλιππο την αφορμή να εισβάλει στη Θράκη) αλλά η εξασφάλιση ολόκληρης της Θράκης για το μακεδονικό βασίλειο. Ήδη ο Φίλιππος έχει αποκτήσει τον πλήρη έλεγχο μιας περιοχής πολύ σημαντικής γεωπολιτικά για τους Αθηναίους, αφού μετά τη εξουδετέρωση Κερσοβλέπτη και Τήρη προχώρησε στην Καρδία και τη Χερσόνησο. Τις ανησυχίες των Αθηναίων (ή τουλάχιστον της αντιμακεδονικής τους παράταξης) για αυτές τις εξελίξεις αποδίδει χαρακτηριστικά ο Δημοσθένης, όταν στον λόγο *Περί των εν Χερρονήσω* 44, 64 αγανακτισμένος για την αδράνεια των Αθηναίων, τους λέει: «Κανέννας από σας δεν είναι τόσο αφελής ώστε να πιστεύει ότι ο Φίλιππος τους

φτωχότοπους της Θράκης [...] είναι που θέλει να τους κατακτήσει και υποφέρει και κόπους και κακοκαιρίες και τους χειρότερους κινδύνους, ενώ τα λιμάνια της Αθήνας και τους ταρσανάδες και τα καράβια και τα μεταλλεία του ασημιού και τα τόσα έσοδά της δεν τα θέλει αλλά θα τα αφήσει να τα έχετε εσείς (δηλ. οι Αθηναίοι), ενώ αυτός θα ξεχειμωνιάζει σε εκείνον τον απομακρυσμένο ορεινό τόπο για λίγο κεχρί ή κριθάρι χωμένα στους θρακιώτικους σταρόλακκους [...] Και τα μέρη που είχατε στη Θράκη, τον Δορίσκο, το Σέρρειον Τείχος, ακόμα και τον Κερσοβλέπτη; Και τώρα δεν έχει την Καρδία και το λέει φανερά;».

Εδώ, είναι ενδιαφέρον ότι το 342 δεν επιτέθηκε στα αθηναϊκά οχυρά της περιοχής, κάτι που ίσως έγινε προκειμένου να αποπροσανατολιστούν οι Αθηναίοι ως προς τις πραγματικές ή μεσομακροπρόθεσμες προθέσεις του Φιλίππου εναντίον τους. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Δημοσθένης στον λόγο *Περί των εν Χερρονήσω* 7, 16, 17 (που εκφωνείται όπως ο ίδιος αναφέρει, ενώ «η εκστρατεία του Φιλίππου στη Θράκη βρίσκεται στον ενδέκατο μήνα της», παρ. 2) κάνει λόγο πιθανότατα για κάποιους πολιτικούς του αντιπάλους που «υποστηρίζουν, μα τον Δία, ότι όσο ο Φίλιππος δεν πλησιάζει την Αττική και τον Πειραιά, ούτε την πόλη (ενν. της Αθήνας) αδικεί ούτε μας πολεμάει [...] Μα ούτε και για το άλλο είμαστε βέβαιοι: ότι δε θα πάει δηλαδή στη Χερσόνησο [...] τάχα βλέπετε και σκέπτεστε, Αθηναίοι, ότι έρχεται η εποχή που μερικοί πιστεύουν ότι πρέπει να αποσυρθούμε από τον Ελλήσποντο και να τον παραδώσουμε στον Φίλιππο;». Δεν αποκλείεται εδώ ο Δημοσθένης να προσπαθεί να απαντήσει σε ένα επιχείρημα αυτών που υποστήριζαν ότι δεν είναι απαραίτητο οι Αθηναίοι να ξεκινήσουν πολεμικές επιχειρήσεις κατά του Φιλίππου, επειδή αυτός δεν είχε επιτεθεί ευθέως (π.χ. στα αθηναϊκά οχυρά στη Θράκη) στους Αθηναίους.

Στη συνέχεια, κατευθύνθηκε βορειοανατολικά, κατά μήκος των παραλίων, προς την Τιρίσταση, το Σέρρειον Τείχος, τη Μυρτίσκη και τη Βισάνθη, φτάνοντας τελικά μέχρι το Ηραϊόν Τείχος. Τέλος, πιθανότατα λίγο πριν τελειώσει το 342 ο Φίλιππος κινήθηκε βορειότερα ενάντια στους Γέτες, ένα ημινομαδικό θρακικό φύλο που κατοικούσε ζούσε στην περιοχή που εκτείνεται μεταξύ της Θράκης και της λεκάνης του Δούναβη κοντά στη Σίпка. Ο βασιλιάς των Γετών Κοθήλας έσπευσε να αναγνωρίσει την εξουσία του Φιλίππου και του έδωσε πλούσια δώρα καθώς και την κόρη του Μήδα για γυναίκα. Ήταν, όπως θα δούμε και παρακάτω, ο έκτος γάμος του Φιλίππου.

Το στράτευμα του Φιλίππου αποτελούταν πιθανότατα από ελαφρά οπλισμένους και πιο εξειδικευμένους οπλίτες, τη φάλαγγα πεζικού και το ιππικό των εταίρων. Φαίνεται πάντως ότι παράταση ή επέκταση των επιχειρήσεων σε μια περιοχή

ευρύτερη από αυτή του Κερσοβλέπτη και των περιοχών στις οποίες επιτέθηκε ο βασιλιάς των Θρακών, ανάγκασε τον Φίλιππο να ζητήσει από τον Αντίπατρο (που τον αντικαθιστούσε στη Μακεδονία) ενισχύσεις. Όπως αναφέρει ο Δημοσθένης στον *Γ' Φιλιππικό* 49-50 (που εκφωνήθηκε το 341π.Χ), ο Μακεδόνας βασιλιάς *«βαδίζει όπου θέλει οδηγώντας όχι μια φάλαγγα οπλιτών, αλλά ψιλούς, ιππείς, τοξότες, μισθοφόρους· τέτοια είναι η συγκρότηση του στρατού του. Κι ακόμα όταν πέσει επάνω σε μια πόλη [...] στήνει τις μηχανές του και την πολιορκεί. Και δε μιλά πια για καλοκαίρι ή χειμώνα, μια και δεν έχουν καμιά διαφορά γι' αυτόν, ούτε και υπάρχει καμιά εξαιρεσιμη εποχή του χρόνου κατά την οποία να σταματάει τις πολεμικές του επιχειρήσεις»*. Αν και στο παραπάνω χωρίο θα μπορούσαμε να αμφισβητήσουμε την αξιοπιστία της πληροφορίας ότι ο Φίλιππος το 342 βάνιζε πια εναντίον των αντιπάλων του χωρίς τη μακεδονική φάλαγγα, κατά τα άλλα ο Δημοσθένης μας δίνει την πληροφορία ότι πιθανότατα και στη Θράκη χρησιμοποίησε πολιορκητικές μηχανές, ενώ αναφέρεται και στην ικανότητα του μακεδονικού στρατού να πολεμά ακόμα και κατά τους δύσκολους μήνες του χειμώνα (στην ουσία από τον Σεπτέμβρη και μετά). Ο Δημοσθένης στο *Περί των εν Χερρονήσω* 14 αναφέρει για τον Φίλιππο ότι *«Τώρα βρίσκεται στη Θράκη με μια σημαντική δύναμη κι όπως λένε όσοι ήταν εκεί, κάλεσε και άλλη από τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία»*. Ίσως εδώ να έπαιξε ρόλο και το ότι ο Φίλιππος αρρώστησε κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων κάτι που δημιούργησε την ανάγκη και για πολεμικές επιχειρήσεις και μετά το θέρος του 342. Όπως αναφέρει ο Δημοσθένης στον λόγο *Περί των εν Χερσονήσω* 35-36, 37, επικρίνοντας τους Αθηναίους για την αδράνεια που επιδεικνύουν απέναντι στον Φίλιππο *«πώς ενώ αυτός απουσίασε 10 μήνες εμποδισμένος από την αρρώστια και τον χειμώνα και τους πολέμους, έτσι που ούτε στον τόπο του δεν μπορούσε να γυρίσει, ούτε την Εύβοια ελευθερώσατε ούτε τίποτα δικό σας ξαναπήρατε; [...] υποχωρήσατε δηλαδή μπροστά του και του φανερώσατε ξεκάθαρα ότι και 10 φορές να πεθάνει, δεν πρόκειται να κάνετε ούτε βήμα»*.

Όπως ήδη αναφέρει γενικά ο Διόδωρος, ο Φίλιππος εγκατέστησε φρουρές και αποίκους σε διάφορες θρακικές περιοχές, συμπεριλαμβανομένων και των πόλεων που ίδρυσε ο ίδιος, π.χ. η Βερόη (σημερινή Στάρα Ζαγόρα της Βουλγαρίας) και η Φιλιππούπολη. Με τη θρακική εκστρατεία του 342 το μακεδονικό βασίλειο εκτεινόταν πια μέχρι τον Δούναβη στα βόρεια, ενώ η Θράκη, στην οικονομική και γεωπολιτική σημασία της οποίας αναφερθήκαμε παραπάνω ήταν πια στην κατοχή του Φιλίππου (Worthington (2011: 198).

3.3.4 Η αθηναϊκή απειλή

Όπως είδαμε και παραπάνω οι Αθηναίοι αποτελούσαν μια απειλή όχι μόνο για την ακεραιότητα ή τα γεωπολιτικά συμφέροντα του μακεδονικού βασιλείου αλλά και για τον ίδιο τον Φίλιππο προσωπικά από την αρχή της βασιλείας του, όταν υποστήριξαν τον ανταπαιτητή του θρόνου Αργαίο. Ήδη στο κεφάλαιο εκείνο σχολιάσαμε ότι η επικράτηση κατά του Αργαίου θα μπορούσε να αποτελεί ένα πρώτο πολύ καλό δείγμα των ικανοτήτων του Φιλίππου σε στρατιωτικό επίπεδο τόσο ως ηγέτη όσο και ικανού εκπαιδευτή ενός πρόσφατα αποδεκατισμένου από τους Ιλλυριούς στρατού.

Πιο συγκεκριμένα, κίνητρο των Αθηναίων δεν ήταν τόσο να αποκτήσουν τον έλεγχο της Μακεδονίας, όσο το να πάρουν πίσω την Αμφίπολη, την πρώην αποικία τους στη Θράκη (που είχε αποστατήσει το 427 π.Χ.). Ο Περδίκκας είχε στείλει στρατιωτική βοήθεια στην Αμφίπολη, παρ' όλο που δε γνωρίζουμε αν αυτή είχε τη μορφή φρουράς ή Μακεδόνων στρατιωτών που ενίσχυσαν τον τοπικό στρατό. Όταν έγινε γνωστή η είδηση του θανάτου του Περδίκκα, η Αθήνα έστειλε τον Αργαίο βόρεια με 3.000 Αθηναίους και κάποιους μισθοφόρους υπό τις διαταγές του Μαντία. Ο στρατός αποβιβάστηκε στη Μεθώνη, στον Θερμαϊκό κόλπο, που απείχε 30 περίπου χιλιόμετρα από την Πέλλα και τις Αιγές (Worthington 2011: 53, Cawkwell 1980: 100). Φαίνεται ότι ο Φίλιππος κατόρθωσε να παραπλανήσει τους Αθηναίους ότι θα παραιτούταν από τις αξιώσεις του στην Αμφίπολη, ανακαλώντας τις μακεδονικές δυνάμεις που είχε στείλει εκεί ο Περδίκκας. Σύμφωνα με τον Διόδωρο 16.3.4, όταν *«παρατήρησε ότι οι Αθηναίοι είχαν στρέψει όλες τους δυνάμεις στην ανάκτηση της Αμφίπολης και ότι γι' αυτό προσπαθούσαν να βάλουν τον Αργαίο στον θρόνο, αποσύρθηκε από μόνος του από την πόλη αφήνοντάς την αυτόνομη»*. Δεν αποκλείεται ο Φίλιππος να δημιούργησε ελπίδες στους Αθηναίους και για την Πύδνα (Worthington 2011: 59, Φιλολογική Ομάδα Κάκτου 1997: 258). Ήταν φυσικό οι Αθηναίοι να ερμηνεύσουν με αυτό τον τρόπο την κίνηση του Φιλίππου, αφού ήθελαν πίσω την πρώην αποικία τους. Η τακτική του απέδωσε: Οι Αθηναίοι πίστεψαν ότι θα τους επέστρεφε την Αμφίπολη και απέσυραν την υποστήριξή τους προς τον Αργαίο και ο Μαντίας, ο Αθηναίος ναύαρχος, παρέμεινε στη Μεθώνη με τον στρατό του. Ο Αργαίος, υποστηριζόμενος πια μόνο τους μισθοφόρους του και κάποιους Μακεδόνες εξόριστους που ήθελαν να επιστρέψουν στην πατρίδα τους, αναχώρησε για τις Αιγές, αφού δε θα είχε καμιά τύχη εναντίον της Πέλλας χωρίς τη βοήθεια των Αθηναίων. Επιπλέον, επειδή οι Αιγές ήταν η παλιά πρωτεύουσα της Μακεδονίας, ο Αργαίος πιθανόν περίμενε ότι θα τον

υποστήριζαν οι εκεί ευγενείς που διαφωνούσαν με την ανάρρηση του Φιλίππου στον θρόνο. Εκεί ζήτησε από τον λαό να τον δεχτεί ως βασιλιά, ο λαός όμως αρνήθηκε. Ένας από τους λόγους μπορεί να ήταν ότι δεν είχε την αθηναϊκή υποστήριξη, δεν πρέπει όμως να παραβλεφθεί και η παρουσία του Φιλίππου στη γειτονική Πέλλα. Έτσι, ο Αργαίος ξεκίνησε να επιστρέψει στη Μεθώνη, καθ' οδόν όμως τον αιφνιδίασε ο Φίλιππος με στρατιωτική δύναμη. Πολλοί από τους μισθοφόρους του σκοτώθηκαν, και ο Αργαίος ή παραδόθηκε ή σκοτώθηκε και ο ίδιος. Αφού εξάλειψε και αυτό τον κίνδυνο, ο Φίλιππος έστειλε επιστολή στην Αθήνα ζητώντας συμμαχία. Οι Αθηναίοι αμφιταλαντεύονταν και τελικά οι δύο πλευρές συμφώνησαν τελικά να συνάψουν ειρήνη με βασικό όρο ο Φίλιππος να παραιτηθεί από κάθε αξίωση στην Αμφίπολη, πράγμα που δείχνει ίσως το μέγεθος της απειλής που αντιπροσώπευε ο Αργαίος (Worthington 2011: 59-60).

Ο Φίλιππος για μεγάλο χρονικό διάστημα δεν επρόκειτο να έρθει σε ευθεία πολεμική αντιπαράθεση με τους Αθηναίους. Ουσιαστικά εξουδετέρωσε την απειλή τους επιτιθέμενος σε σημαντικούς γεωπολιτικά συμμάχους τους ή γενικότερα εναντίον κρατικών οντοτήτων που έλεγχαν περιοχές σημαντικές για τους Αθηναίους. Θα αναφερθούμε εδώ ενδεικτικά στην περίπτωση της Μεθώνης το 355. Η σημασία της για την ασφάλεια της Μακεδονίας φάνηκε όταν οι Αθηναίοι, όπως είδαμε παραπάνω, εκεί αποβίβασαν τον ανταπαιτητή Αργαίο και τις δυνάμεις που τον υποστήριζαν. Συνεπώς η Μεθώνη θα μπορούσε και στο μέλλον να αποτελέσει ένα καλό ορμητήριο των Αθηναίων. Μάλιστα, όταν ξεκίνησε η πολιορκία οι Αθηναίοι έστειλαν βοήθεια (Worthington 2011: 92, Cawkwell 1978: 37).

Ο Φίλιππος έδωσε στη Μεθώνη την ευκαιρία να συνθηκολογήσει και όταν εκείνη αρνήθηκε, την πολιορκήσε. Η πολιορκία της ήταν, όπως φαίνεται, ιδιαίτερα δύσκολη ίσως επειδή η πόλη ήταν οχυρωμένη με τεράστια τείχη, και ο Φίλιππος χρειάστηκε πολλούς μήνες για να τα καταφέρει. Οι Μακεδόνες χρησιμοποίησαν πολιορκητικούς κριούς για να εισχωρήσουν στα τείχη, ενώ άνδρες, με την κάλυψη τοξοτών και σφενδονιστών, προσπαθούσαν να ανέβουν στα τείχη με πολιορκητικές κλίμακες. Καθώς ο Φίλιππος επιθεωρούσε τις πολιορκητικές μηχανές του, ένα βέλος τον πέτυχε στο μάτι, πιθανότατα το δεξί. Το τραύμα ήταν σοβαρό, χάρη όμως στον γιατρό του, τον Κριτόβουλο, ο Φίλιππος επέζησε, αλλά έχασε το μάτι του. Ο τραυματισμός στο μάτι προκάλεσε σοβαρή αιμορραγία, και πιθανόν το τραύμα του Φιλίππου να φάνηκε σοβαρότερο απ' ότι ήταν στην πραγματικότητα λόγω της αιμορραγίας. Ίσως η πολιορκία να διακόπηκε καθώς οι Μακεδόνες περίμεναν να μάθουν τι θα απογινόταν

ο βασιλιάς τους. Πιθανόν τότε οι αθηναϊκές ενισχύσεις να κατάφεραν να διαρρήξουν τις μακεδονικές γραμμές, κάτι που δε θα συνέβαινε αν η προσοχή των πολιορκητών της δεν ήταν στραμμένη αλλού (Worthington 2011: 93-94, Hammond & Griffith 1995: 290).

Η πολιορκία συνεχίστηκε όλο τον χειμώνα του 355 και πιθανόν ολοκληρώθηκε στις αρχές καλοκαιριού του 354. Οι Αθηναίοι ψήφισαν στην εκκλησία του δήμου να στείλουν άλλη μία στρατιωτική δύναμη στη Μεθώνη, η οποία όμως αναχώρησε την άνοιξη και όταν έφτασε ήταν πλέον αργά. Παρά τον τραυματισμό του ο Φίλιππος δέχτηκε το αίτημα των πολιορκημένων για ειρήνη και επέδειξε σχετική επιείκεια, επιτρέποντας στους επιζήσαντες να εγκαταλείψουν την πόλη, παίρνοντας όμως μαζί τους μόνο ένα ρούχο. Τα τείχη και τα κτίρια της Μεθώνης ισοπεδώθηκαν και ο βασιλιάς μοίρασε τη γη της στους Μακεδόνες. Για τους λόγους που ο Φίλιππος φέρθηκε με τόση επιείκεια, ο Hammond & Griffith (1995: 291) και ο Worthington (2011: 94) συμφωνούν ότι πιθανότατα ήθελε να φύγει γρήγορα από το μέρος όπου τραυματίστηκε τόσο βαριά, και συνεπώς αφού οι πολιορκημένοι ζήτησαν ειρήνη, αυτός τη δέχτηκε προκειμένου να μην παραταθεί η πολιορκία. Εδώ όμως θα πρέπει να προσθέσουμε και μια άλλη σημαντική λεπτομέρεια: ο Φίλιππος ήθελε να δώσει σε όλους το μήνυμα ότι οι Αθηναίοι, ακόμα κι αν διατηρούσαν ένα ισχυρό ναυτικό, δεν αποτελούσαν εκείνη τη σημαντική δύναμη που θα βοηθούσε αποτελεσματικά τους συμμάχους της εναντίον των Μακεδόνων (Hammond & Griffith 1995: 292). Όπως θα αναφέρει αργότερα ο Δημοσθένης το 343/342 π.Χ. στον λόγο *Περί Αλοννήσου* 7-8 σχετικά με τη διαιτησία που επιζητούσε ο Φίλιππος για το ποιος έπρεπε να κατέχει την Αλοννήσο που ήταν κτήση των Αθηναίων την οποία απελευθέρωσε από πειρατές ο Φίλιππος, και στη συνέχεια δεχόταν να την επιστρέψει στους Αθηναίους υπό τον όρο ότι θα του το ζητούσαν, *«όταν σας βεβαιώνει ότι δέχεται τη διαιτησία για το ζήτημα αυτό, δεν κάνει τίποτα άλλο από το να σας χλευάζει, πρώτα πρώτα επειδή έχει την αξίωση να δεχτείτε τη διαιτησία για νησιά, εσείς που είστε Αθηναίοι με έναν που κατάγεται από την Πέλλα, για το αν αυτά τα νησιά είναι δικά σας ή δικά του. Γιατί αν η δύναμη σας, που ελευθέρωσε κάποτε τους Έλληνες, δεν είναι ικανή να εξασφαλίζει τις θαλασσινές κτήσεις σας [...] δείχνετε σε όλον τον κόσμο ότι δεν πρόκειται να διεκδικήσετε τίποτα από αυτόν, αφού ακόμα και τα μέρη κοντά στη θάλασσα, όπου λέτε ότι είστε ισχυροί, δεν τα διεκδικείτε αλλά δέχεστε διαιτησία»*.

Γενικότερα, το μεγάλο πλεονέκτημα του Φιλίππου έναντι των Αθηναίων ήταν ότι, και εδώ φαίνεται η στρατιωτική ιδιοφυία του Φιλίππου σε επίπεδο οργάνωσης και

εκπαίδευσης του στρατού του, μπορούσε να κινητοποιείται αποτελεσματικώς στρατιωτικά ακόμα και σε περιόδους κατά τις οποίες η ναυσιπλοΐα στο Αιγαίο ήταν δυσχερής ή επικίνδυνη, π.χ. όταν έπνεαν τα μελέμια, από τα μέσα Ιουνίου μέχρι και τα μέσα Σεπτεμβρίου. Αυτό σε συνδυασμό με το ότι στο Β. Αιγαίο οι Αθηναίοι δε διατηρούσαν αξιόλογες ναυτικές δυνάμεις, παρά επενέβαιναν μόνο ευκαιριακά (ακόμα και στην περίπτωση του Αργαίου οι ναυτικές δυνάμεις που έφτασαν μέχρι τη Μεθώνη, ταξίδεψαν εκεί προσπαθώντας να επωφεληθούν ένα πιθανό κενό εξουσίας που θα μπορούσε να δημιουργηθεί μετά τον θάνατο του Περδίκκα Γ' και με τον Φίλιππο όχι αρκετά ισχυρό ακόμη). Σε κάθε περίπτωση η Αθήνα του 4ου αι. δεν ήταν δυνατόν να αντιμετωπίσει την οικονομική και στρατιωτική ισχύ του Φιλίππου, και είναι χαρακτηριστικό κατά τη δεκαετία 360-350, ενώ ο Φίλιππος ισχυροποιούταν συνεχώς, οι Αθηναίοι δεν κατόρθωσαν να σημειώσουν κάποια ουσιαστική στρατιωτική επιτυχία (Cawkwell 1980: 101).

Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι οι Αθηναίοι με τον Φίλιππο ήρθαν σε ευθεία στρατιωτική αντιπαράθεση το 341π.Χ, όταν ο Μακεδόνας βασιλιάς επενέβη στην εδαφική διένεξη ανάμεσα στις αθηναϊκές κληρουχίες στη Χερσόνησο και τη γειτονική Καρδία, σύμμαχο του Φιλίππου. Λίγο νωρίτερα οι Αθηναίοι είχαν στείλει μια δύναμη μισθοφόρων με επικεφαλής τον Διοπεΐθη, που με την προτροπή και τη βοήθεια των εκεί Αθηναίων εισέβαλε στα εδάφη της Καρδίας και επιτέθηκε στην Κρωβύλη και την Τιρίσταση, επίσης συμμάχους του Φιλίππου, και αιχμαλώτισε τους κατοίκους τους. Επιπλέον, όταν ο Μακεδόνας βασιλιάς έστειλε τον Αμφίλογο να ζητήσει εκ μέρους του την απελευθέρωσή τους, ο Διοπεΐθης τον βασάνισε και τον κράτησε και αυτόν όμηρο, ενώ κατέφυγε και στην πρακτική της πειρατείας των εμπορικών πλοίων που είχαν ως προορισμό τη Μακεδονία, όχι βέβαια τόσο για να πλήξει τη μακεδονική οικονομία αλλά για να πληρώσει τους μισθοφόρους του, αφού οι αδύναμοι οικονομικά Αθηναίοι δεν μπορούσαν να καλύψουν όλα τα έξοδά τους. Τελικά οι κάτοικοι της Καρδίας ζήτησαν τη βοήθεια του Φιλίππου, που τους έστειλε μια μικρή δύναμη, και πολλές πρεσβείες στους Αθηναίους για να διαμαρτυρηθεί για τον Διοπεΐθη, που οι πράξεις του παραβίαζαν τις συνθήκες μεταξύ Αθηναίων και Φιλίππου. Τελικά, οι Αθηναίοι δεν ανακάλεσαν τον Διοπεΐθη και έστειλαν στη Χερσόνησο στρατό υπό τις διαταγές του Χάρητα. Σε κάθε περίπτωση οι ενέργειες του Διοπεΐθη απλώς χειροτέρεψαν τις σχέσεις της Αθήνας με τον Φίλιππο, που σιγά σιγά συγκέντρωνε στρατό για να επέμβει στη Χερσόνησο εναντίον των αθηναϊκών δυνάμεων (Worthington 2011: 201-202, Hammond 1997: 171-172). Σε στρατιωτικό

επίπεδο είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον ότι ο Φίλιππος δεν μπόρεσε να κινηθεί άμεσα εναντίον των αντιπάλων του αλλά από την άλλη πλευρά είναι εξίσου ενδιαφέρον ότι και οι Αθηναίοι απλώς τήρησαν μια περισσότερο παθητική στάση και δεν προσπάθησαν πιο ενεργητικά να μειώσουν την ισχύ του Φιλίππου στη Θράκη, κάτι που δείχνει ότι είχαν πια περάσει ανεπιστρεπτί οι εποχές που οι ισχυροί του ελλαδικού χώρου μπορούσαν να ελέγχουν πολιτικοστρατιωτικά το μακεδονικό βασίλειο και την εξωτερική του πολιτική.

Οι προετοιμασίες προκάλεσαν μεγάλη ανησυχία στις αυτόνομες ελληνικές πόλεις στον Ελλήσποντο, την Πέρινθο (το Μαρμαρά Ερεγλί της σημερινής Τουρκίας), τη Σηλύμβρια και το Βυζάντιο, που διέβλεπαν ότι θα αποτελούσαν τους επόμενους στόχους του Φιλίππου. Οι Αθηναίοι συμμερίζονταν την ανησυχία τους, όχι βέβαια τόσο από ενδιαφέρον για το τι θα πάθαιναν αυτές οι πόλεις αν ο Φίλιππος αποφάσιζε να τους επιτεθεί, όσο για το ότι οι μακεδονικές επιχειρήσεις θα απειλούσαν την εισαγωγή σιτηρών στην Αθήνα. Τελικά, όντως ο Φίλιππος το καλοκαίρι του 341 ξεκίνησε για να εκστρατεύσει στην περιοχή της Καρδίας (Worthington 2011: 202-203).

Ο πόλεμος μεταξύ Αθήνας και Φιλίππου είχε αρχίσει. Ο Φίλιππος επιτέθηκε στις συμμάχους των Αθηναίων Πέρινθο, Σηλυμβρία και Βυζάντιο. Η δεύτερη και μικρότερη από τις τρεις πόλεις πρέπει να καταλήφθηκε στο διάστημα μεταξύ της πολιορκίας της πρώτης και της τρίτης. Ενάντια στην Πέρινθο ο Φίλιππος εκστράτευσε στις αρχές καλοκαιριού του 340 π.Χ. με 30.000 πεζικό, τον μικρό του στόλο και φυσικά τις πολιορκητικές του μηχανές. Η πολιορκία απέτυχε λόγω και των προμηθειών που έλαβε η πόλη από το Βυζάντιο και τους Πέρσες, αλλά και χάρη στη θέση της στην απόκρημνη πλαγιά ενός λόφου σε ύψος περίπου 50 μέτρων. Σύμφωνα και με την περιγραφή του Διόδωρου 16.74.2-76.4, ο Φίλιππος διέταξε να συνθλίψουν τα τείχη της Περίνθου με τεράστιες πέτρες που τις εκσφενδόνιζαν καταπέλτες πάνω σε πολιορκητικούς πύργους πιθανότατα με ύψος 50 μέτρων, και που στην κορυφή τους είχαν τοξότες που έβαλλαν εναντίον των υπερασπιστών της πόλης (Marsden 1977: 60, 100-101). Φαίνεται ότι σε κάποια σημεία τα τείχη όντως παραβιάστηκαν, οι Περίνθιοι όμως κατόρθωναν κάθε φορά να κλείνουν τους στενούς δρόμους μπροστά και ανάμεσα στα σπίτια τους και να αποτραβιούνται προς τα επάνω, στο επόμενο κάθε φορά υψηλότερο επίπεδο. Τελικά, οι Μακεδόνες διαπίστωσαν ότι ούτε να τρυπώσουν κάτω από τα τείχη που κάθε φορά επισκεύαζαν ή έχτιζαν οι Περίνθιοι, ούτε να τα γκρεμίσουν με πολιορκητικούς κριούς μπορούσαν. Αποφασιστικό ρόλο

έπαιξε η αποστολή βοήθειας από το Βυζάντιο, δεδομένου ότι οι απώλειες των Περινήθων αύξαναν συνεχώς. Μάλιστα, οι Βυζαντινοί έστειλαν όχι μόνο στρατό και εφόδια αλλά και καταπέλτες, με αποτέλεσμα οι πολιορκητές να δεχτούν σφοδρή επίθεση από τους πολιορκούμενους. Ταυτόχρονα, μισθοφορικές δυνάμεις μισθωμένες από τους Πέρσες λεηλατούσαν τη Θράκη (Worthington 2011: 208). Σύμφωνα με τον Διόδωρο 16.75.1-2 *«επειδή η αύξηση της δύναμης του Φιλίππου είχε γνωστή σε όλη την Ασία, ο Πέρσης βασιλιάς [...] έγραψε στους σατράπες των παραλίων να βοηθήσουν τους Περίνθους με κάθε τρόπο. Έτσι, οι σατράπες συνεννοήθηκαν και έστειλαν στην Πέρινθο πλήθος μισθοφόρων, άφθονα χρήματα, αρκετά τρόφιμα και όλα τα άλλα αναγκαία για πόλεμο»*.

Ο Φίλιππος, βλέποντας ότι απλώς έχανε δυνάμεις σε μια πολιορκία που συνεχιζόταν για μήνες χωρίς προοπτική να λήξει επιτυχώς, αποφάσισε (τον Αύγουστο ή στις αρχές του Σεπτεμβρίου του 340 π.Χ.) να χωρίσει το πεζικό του σε δύο τμήματα και να πολιορκήσει ταυτόχρονα και την Πέρινθο και το Βυζάντιο, ελπίζοντας είτε ότι θα αιφνιδίαζε τους Βυζαντίους είτε ότι οι δυνάμεις τους θα ήταν μειωμένες λόγω της βοήθειας που έδωσαν στην Πέρινθο. Ούτε αυτή η πολιορκία ήταν επιτυχής: η πόλη ήταν εξαιρετικά οχυρή, ο μακεδονικός στόλος δεν μπορούσε να εμποδίσει τον εφοδιασμό της και την ενίσχυσή της με συμμαχικά στρατεύματα, και τελικά, όταν απέτυχε και η νυκτερινή έφοδος των Μακεδόνων στις αρχές Μαΐου του 339π.Χ, ο Φίλιππος έλυσε την πολιορκία. Μάλιστα, κατά την αποχώρησή του ο μακεδονικός στόλος νικήθηκε από τον αθηναϊκό και αποκλείστηκε στον Εύξεινο Πόντο. Ο Φίλιππος τότε κατέφυγε στο εξής στρατήγημα: έστειλε χωρίς να πάρει ιδιαίτερες προφυλάξεις μια επιστολή στον Αντίπατρο ότι στη Θράκη ξέσπασε επανάσταση υπέρ των Αθηναίων. Οι τελευταίοι συνέλαβαν τον αγγελιοφόρο και έσπευσαν στα θρακικά παράλια αφήνοντας αφύλακτο τον Βόσπορο, με αποτέλεσμα ο μακεδονικός στόλος όχι μόνο να ξαναπεράσει το Αιγαίο αλλά και να προλάβει να λεηλατήσει τα παράλια της Χερσονήσου. Οι Αθηναίοι απάντησαν με τη λεηλασία παραλίων της Θράκης που ανήκαν στον Φίλιππο (Σακελλαρίου 1972: 79).

Τόσο στην περίπτωση της Περίνθου όσο και σε αυτήν του Βυζαντίου φάνηκε ίσως για πρώτη φορά ότι ο Φίλιππος δεν ήταν ακαταμάχητος απέναντι σε έναν εχθρικό συνασπισμό που διέθετε όχι μόνο χρήματα (βλ. κυρίως Πέρσες) αλλά και μέλη που ήταν αποφασισμένα να αντισταθούν όχι απλώς μεμονωμένα αλλά και αλληλοβοηθούμενα, καθώς και ναυτικές δυνάμεις που συμμετείχαν αποφασιστικά και έγκαιρα στον πόλεμο. Έτσι, ο μικρός στόλος του Φιλίππου δεν ήταν σε θέση να

εμποδίσει τα πλοία του Βυζαντίου να μεταφέρουν προμήθειες στην Πέρινθο, ενώ ο αθηναϊκός στόλος είχε προσορμισθεί κοντά στην Ελαιούντα, ελέγχοντας την είσοδο του Ελλήσποντου (Worthington 2011: 209). Τελικά, βέβαια, το μόνο που κατάφεραν οι Αθηναίοι και οι σύμμαχοί τους ήταν να αντισταθούν αποτελεσματικά στις επιθετικές ενέργειες του Φιλίππου, αλλά αυτή η αποτυχία του Φιλίππου σε καμιά περίπτωση δε σημαίνει ότι ο Μακεδόνας βασιλιάς έχασε τον πόλεμο με τους Αθηναίους. Δύο χρόνια αργότερα, και πάλι επιτιθέμενος, ο Φίλιππος θα έδινε μια οριστική λύση στην αθηναϊκή απειλή στη μάχη της Χαιρώνειας.

Στη Χαιρώνεια ο στρατός του Φιλίππου αποτελούνταν από 30.000 πεζούς και 2.000 ιππείς περίπου. Από τους πεζούς, οι 24.000 ήταν Μακεδόνες και οι υπόλοιποι σύμμαχοι, συμπεριλαμβανομένων των Θεσσαλών. Καθήκον των τελευταίων ήταν να προστατεύσουν τη μακεδονική φάλαγγα. Ο στρατός των Ελλήνων αποτελούταν από 30.000 πεζούς και 3.800 ιππείς. Η Βοιωτία έστειλε 12.000 οπλίτες, συμπεριλαμβανομένων του Ιερού Λόχου της Θήβας, ενός επίλεκτου σώματος 300 βαριά οπλισμένων πεζών, και ενός σώματος ελαφρά οπλισμένων πεζών. Η Αθήνα είχε κινητοποιήσει τουλάχιστον 6.000 άνδρες ηλικίας έως 50 ετών και είχε προσλάβει 2.000 περίπου μισθοφόρους. Η Αχαΐα είχε συνεισφέρει 2.000 στρατιώτες, ενώ ο υπόλοιπος ελληνικός στρατός προερχόταν από την Κόρινθο, τα Μέγαρα, την Ακαρνανία, τη Φωκίδα και κάποια νησιά. Ο συμμαχικός στρατός βρισκόταν σε πλεονεκτική, αν και αμυντική, θέση στην πεδιάδα της Χαιρώνειας, με το δεξί κέρασ υπό την ηγεσία των Βοιωτών (με τον Ιερό Λόχο στην άκρη) δίπλα στις όχθες του Κηφισού, το αριστερό κέρασ με επικεφαλής τους Αθηναίους δίπλα στον Αίμονα. 5.000 ελαφρά οπλισμένοι πεζοί βρίσκονταν στο αριστερό κέρασ, παραταγμένοι σε μια γραμμή που έφτανε μέχρι την πλαγιά της ακρόπολης της Χαιρώνειας. Στο κέντρο παρατάχθηκαν οι υπόλοιπες συμμαχικές δυνάμεις, έχοντας απέναντι τους το κύριο σώμα της μακεδονικής φάλαγγας. Στο αριστερό κέρασ των Μακεδόνων, απέναντι από τους Βοιωτούς (και τον Ιερό Λόχο), είχε παραταχθεί το ιππικό των εταίρων, ενώ στο δεξί κέρασ του μακεδονικού στρατού, απέναντι από τους Αθηναίους, είχε παραταχθεί ο Φίλιππος, πιθανότατα μαζί με τους επίλεκτους φαλαγγίτες και τους υπασπιστές του. Ο συμμαχικός στρατός είχε παραταχθεί σε ευρύ μέτωπο και ο Μακεδόνας βασιλιάς είχε αντιληφθεί ότι η στρατηγική των εχθρών του αποσκοπούσε στον να τον αναγκάσουν να εκτείνει το δικό του μέτωπο και να μειώσει το βάθος της φάλαγγάς του. Ιδιαίτερη σημασία είχε το ότι λόγω της στενότητας της πεδιάδας καμιά από τις δύο πλευρές δεν μπορούσε να εκμεταλλευτεί το ιππικό της, και συνεπώς η μάχη θα

κρινόταν από τη μετωπική επίθεση και τη μάχη εκ του σύνεγγυς που θα ακολουθούσε. Εδώ ακριβώς ήταν που θα έπαιζε ρόλο και το βάθος της φάλαγγας. Αν το συμμαχικό μέτωπο κατάφερνε να διασπάσει τη μακεδονική άμυνα, θα μπορούσε στη συνέχεια να περιστραφεί γύρω από το δεξί κέρασ του και να ωθήσει τους Μακεδόνες προς τους βάλτους της περιοχής και προς τον Κηφισό. Έτσι, ο συμμαχικός στρατός θα είχε το πλεονέκτημα ότι, ακόμα και αν ηττούνταν, θα μπορούσαν να διαφύγει προς το στενό του Κερατοβουνίου, από το οποίο δε θα μπορούσε να περάσει το ιππικό και έτσι θα μπορούσε να ανασυνταχθεί και να επιστρέψει στη μάχη. Συνεπώς, για τον Φίλιππο ήταν αναγκαίο όχι μόνο να διαλύσει το εχθρικό μέτωπο αλλά και να αποτρέψει οποιαδήποτε οπισθοχώρηση που θα έδινε τη δυνατότητα στις εχθρικές δυνάμεις να ανασυνταχθούν (Worthington 2011: 232-233, Hammond 1997: 202).

Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι παρόλο που αριθμητικά οι δύο στρατοί ήταν ίσοι, διέφεραν μεταξύ τους ως προς την πολεμική εμπειρία. Ο μακεδονικός στρατός βρισκόταν μονίμως σε πόλεμο από τότε που ανέβηκε στον θρόνο ο Φίλιππος, και διέθετε απaráμιλλη πειθαρχία και εκπαίδευση στα όπλα. Αντίθετα, οι Αθηναίοι δεν ήταν ιδιαίτερα καλά εκπαιδευμένοι και στο σύνολό τους δεν είχαν αντιμετωπίσει ποτέ τον μακεδονικό στρατό (Hammond 1997: 200).

Αρχικά ο Φίλιππος οδήγησε τον στρατό του σε οξεία γωνία ενάντια στον εχθρό, αποφεύγοντας έτσι να τον εκτείνει κατά μέτωπο, και με το δεξί του κέρασ προσέβαλλε το αριστερό του εχθρού, το οποίο προέβαλε σθεναρή αντίσταση. Στη συνέχεια, το δεξί κέρασ των Μακεδόνων άρχισε να τραβιέται προς τα δεξιά, κάνοντας τους άπειρους Αθηναίους στο αριστερό συμμαχικό κέρασ να το καταδιώξουν, μετακινούμενοι ακόμα πιο αριστερά, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένα κενό στο συμμαχικό μέτωπο, το κέντρο του οποίου μετακινήθηκε ακόμα πιο αριστερά για να το κλείσει. Οι μόνοι που παρέμειναν στις θέσεις τους ήταν οι εμπειρότεροι Ιερολοχίτες, που αναμφίβολα αντιλήφθηκαν ότι αν μετακινούνταν προς τα αριστερά, το μακεδονικό ιππικό θα διείσδυε εύκολα στην εκτεθειμένη δεξιά πλευρά. Αντίθετα, στο μακεδονικό μέτωπο δεν υπήρχε κενό επειδή με βάση τη στρατηγική του Φιλίππου, όσο αυτός κινούνταν προς τα δεξιά, το κέντρο και το αριστερό κέρασ της παράταξης τον ακολουθούσαν. Η ελεγχόμενη οπισθοχώρηση των Μακεδόνων σταμάτησε μετά περίπου από 30-150 μέτρα, στο ρέμα του Λυκουρεσίου. Έτσι, όταν το συμμαχικό μέτωπο αποδιοργανώθηκε, στο ρήγμα που είχε δημιουργηθεί στο κέντρο του επιτέθηκε το μακεδονικό ιππικό, ένα μέρος του οποίου στράφηκε προς τα

δεξιά και διέγραψε στροφή πίσω από τους Θηβαίους που βρίσκονταν σε εκείνο το σημείο, ενώ το τμήμα της βασιλικής ίλης του οποίου ηγούταν ο Αλέξανδρος στράφηκε προς τα αριστερά και περικύκλωσε τον Ιερό Λόχο, που πολέμησε μέχρις εσχάτων. Στη συνέχεια κατανίκησε και τους υπόλοιπους Βοιωτούς. Την ίδια ώρα η μακεδονική φάλαγγα του Φιλίππου συνέτριβε τους Αθηναίους σκοτώνοντας 1.000 και αιχμαλωτίζοντας 2.000 (Worthington 2011: 234, Rahe 1981, Hammond 1997: 204-206).

4. Ο Φίλιππος ως πολιτική προσωπικότητα

4.1 Οι γάμοι του Φιλίππου

Η πολυγαμία χαρακτήριζε όχι μόνο τον Φίλιππο αλλά γενικότερα τους Μακεδόνες βασιλείς (Kottaridi 2011: 103). Ο Φίλιππος, όμως, ήταν αυτός που αξιοποίησε για πολιτικοδιπλωματικούς σκοπούς την πολυγαμία σε μια κλίμακα πρωτοφανή σε σχέση με το παρελθόν (Carney 2006: 21). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στους *Δειπνοσοφιστές* 13.557b-d του Αθήναιου, «ο Φίλιππος πάντα παντρευόταν σε σχέση με κάποιον πόλεμο. Έτσι, κατά τα 22 έτη που βασίλευσε [...] ο Φίλιππος έχοντας παντρευτεί την Αυδάτα, μια Ιλλυριή, έκανε μαζί της μία κόρη, την Κυρνάνη, και επίσης παντρεύτηκε τη Φίλα, την αδελφή του Δέρδα και του Μαχάτα. Θέλοντας να κυβερνήσει και το φύλο των Θεσσαλών, απέκτησε παιδιά με δύο Θεσσαλές, από τις οποίες η μία ήταν από τις Φέρες, η Νικησίπολη, που γέννησε τη Θεσσαλονίκη, και η άλλη, η Λαρισαία Φιλίνα, γέννησε τον Αρριδαίο. Και, επιπλέον, κέρδισε και το βασίλειο των Μολοσσών, μέσω του γάμου του με την Ολυμπιάδα, με την οποία έκανε τον Αλέξανδρο και την Κλεοπάτρα. Και όταν κατέκτησε τη Θράκη, ο Κοθέλας ο βασιλιάς των Θρακών προσήλθε σ'αυτόν φέρνοντάς του την κόρη του Μέδα και πολλά δώρα. Επιπλέον, έχοντας νιώσει έρωτα γι'αυτήν, παντρεύτηκε την Κλεοπάτρα, την αδελφή του Ιππόστρατου και ανηψιά του Άτταλου»⁶.

Έτσι, ο Φίλιππος παντρεύτηκε: 1) τη Φίλα, την αδελφή του Δέρδα της Ελιμιώτιδας, προκειμένου να ανανεώσει τους δεσμούς του με τη συγκεκριμένη ηγεμονία της Άνω Μακεδονίας, 2) την Ιλλυριή πριγκίπισσα Αυδάτα, κόρη του Βαρδύλιος, πιθανότατα ως αποτέλεσμα της συνθήκης ειρήνης μετά την ήττα του τελευταίου από τον Φίλιππο το 358 π.Χ. Ο γάμος αυτός ως διπλωματική πράξη δεν ήταν ιδιαίτερα επιτυχής, αφού το 356, δύο χρόνια μετά τη τέλεσή του, ο Μακεδόνας στρατηγός Παρμενίωνας πολέμησε και πάλι νικηφόρα κατά των Ιλλυριών, 3) την Ολυμπιάδα, που ήταν εγγονή του βασιλιά των Μολοσσών της Ηπείρου Αλκέτα Α' και ανιψιά του βασιλιά Αρύββα, πιθανώς για να ενισχυθεί η μακεδονο-ηπειρωτική συνεργασία εναντίον των Ιλλυριών. Θα ήταν λογικό να υποθέσουμε ότι η προίκα της Ολυμπιάδας ήταν η περιοχή της Ορεστίδας, για την οποία γνωρίζουμε ότι πριν τον γάμο υπαγόταν στο βασίλειο των Μολοσσών. Η Ολυμπιάδα αναδείχθηκε τελικά σε επίσημη βασίλισσα και πιθανότατα έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στο να κερδίσει ο αδελφός της Αλέξανδρος την

⁶ Όλα τα νεοελληνικά χωρία του Αθήναιου προέρχονται από τη μετάφραση των εκδόσεων Κάκτος (*Αθήναιος Άπαντα 13 Δειπνοσοφιστών ΙΓ'*, Αθήνα 1993).

εμπιστοσύνη του Φίλιππου, καθώς αυτή ήταν που έφερε τον νεαρό Αλέξανδρο στην Πέλλα και τον σύστησε στον Φίλιππο. Τελικά το 359 π.Χ. μακεδονικά στρατεύματα εκθρόνισαν τον Αρύββα και ανέβασαν στον θρόνο των Μολοσσών τον Αλέξανδρο. Ο τελευταίος θα αποτελέσει στο εξής έναν πιστότατο σύμμαχο των Μακεδόνων, κάτι για το οποίο θα ανταμειφθεί πλουσιοπάροχα από τον Φίλιππο, με αποτέλεσμα επί των ημερών του το βασίλειο των Μολοσσών να επεκταθεί τελικά μέχρι και τη Θεσπρωτία, 4) τις Θεσσαλές Φίλινα και Νικησίπολη (το 358 π.Χ. και το 352 π.Χ.). Ο γάμος με τη Νικησίπολη αποσκοπούσε (και) στη δημιουργία καλών σχέσεων με συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού στις θεσσαλικές Φέρρες, όταν αυτές καταλήφθηκαν από τον Φίλιππο, που ήθελε με αυτόν τον τρόπο να δείξει στους Θεσσαλούς υπηκόους του ότι τους αντιμετώπιζε ως φίλους και όχι ως έναν κατακτημένο πληθυσμό, 5) τη βασιλοπούλα των Γετών Μήδα το 339, και 6) την Κλεοπάτρα, που θα δολοφονηθεί από την Ολυμπιάδα την επαύριον της δολοφονίας του Φιλίππου.

Με όλους σχεδόν τους παραπάνω γάμους ο Φίλιππος αποσκοπούσε στη σταθεροποίηση του βασιλείου και των συνόρων του. Οι γάμοι (4) και (5) έγιναν σε μια προσπάθεια του Φιλίππου να αποκτήσει καινούργιους συμμάχους στη Θεσσαλία και τη Θράκη αντίστοιχα (Hammond & Griffith 1995: 705-706, Errington 1990: 63).

Ο Φίλιππος ακολούθησε μια παρόμοια τακτική και στην περίπτωση της κόρης του Κλεοπάτρας. Πιο συγκεκριμένα, προσπάθησε να τη χρησιμοποιήσει προκειμένου να μειώσει την επιρροή της εξόριστης πια στη Ήπειρο Ολυμπιάδας στην αυλή του αδελφού της Αλεξάνδρου. Ο τελευταίος, όπως είδαμε παραπάνω, είχε ανεβεί στον θρόνο των Μολοσσών με τη βοήθεια του Φιλίππου, όταν ο τελευταίος ουσιαστικά εκθρόνισε τον προκάτοχό του, αλλά ο Φίλιππος ανησυχούσε σχετικά με το ενδεχόμενο να επηρεαστεί αρνητικά από την αδελφή του, που φαινόταν να είχε αποκηρυχθεί από τον Φίλιππο, και να προσπαθήσει να σταματήσει την εξάρτησή του από τους Μακεδόνες ακόμα και επιτιθέμενος στο βασίλειο της Μακεδονίας. Έτσι, ο Φίλιππος πρότεινε στον Αλέξανδρο να νυμφευθεί την Κλεοπάτρα, ελπίζοντας ότι η τελευταία θα μπορούσε να επηρεάσει θετικά τον σύζυγό της υπέρ των Μακεδόνων, αντισταθμίζοντας την πιθανή αρνητική επιρροή της μητέρας της. Ουσιαστικά, επρόκειτο για έναν γάμο με τον οποίο ο Φίλιππος επιδίωκε να μειώσει το ενδεχόμενο εχθροπραξιών ή περιπλοκών σε μια σημαντική γι'αυτόν περιοχή (Hammond & Griffith 1995: 708).

4.2 Η διαμάχη με την Αθήνα για την Αμφίπολη

4.2.1 Οι σχέσεις Αθηναίων και Φιλίππου πριν την κατάληψη της Αμφίπολης

Η Αμφίπολη ιδρύθηκε από τους Αθηναίους το 437, αφού πρώτα κατόρθωσαν να απωθήσουν τους Θράκες Ηδωνούς, με οικιστή τον Άγωνα. Δεν υπήρξε ποτέ μέλος της Αθηναϊκής Συμμαχίας αλλά απλώς σύμμαχος των Αθηναίων. Έτσι, όταν κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου καταλήφθηκε το 424 από τον Σπαρτιάτη Βρασίδα και τελικά όταν με την ειρήνη του Νικία το 421 οι Λακεδαιμόνιοι έπρεπε να επιστρέψουν την πόλη στους Αθηναίους, οι Αμφιπολίτες δε θέλησαν να ξαναυπαχθούν στην σφαίρα επιρροής των Αθηναίων και παρέμειναν ελεύθεροι μέχρι και την κατάληψη της πόλης από τους Μακεδόνες (Λαζαρίδης 1997: 16-17).

Η Αμφίπολη στα μέσα του 4ου αι. ήταν ανεξάρτητη ισχυρή πόλη που κατείχε μια σημαντικότερη θέση όσον αφορά την πολιτική ισχύς στο Βόρειο Αιγαίο: διέθετε πολλές φυσικές προσόδους και βασικές προϋποθέσεις για μια ανθηρής οικονομική ανάπτυξη: εύφορες εκτάσεις για καλλιέργειες δημητριακών, αμπελιών, ελαιόδεντρων και οπωρικών, δάση και βοσκοτόπια, πολύτιμα μέταλλα και πλούσια πανίδα και αλιεύματα. Επιπλέον, μπορούσε να αποτελέσει μια σημαντική οχυρή θέση για τα τότε ανατολικά σύνορα του μακεδονικού βασιλείου με τη Θράκη, ενώ η θέση της επάνω σε πλωτό ποτάμι και με επίγειο στη θάλασσα (την Ηίονα) και στο σταυροδρόμι των οδών που συνέδεαν τη Θράκη, τη Μακεδονία και το Αιγαίο ευνοούσε σαφέστατα την ανάπτυξη εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου. Ο πληθυσμός της πόλης ήταν μεικτός και αποτελούταν από τους Αθηναίους και Χαλκιδείς αποίκους, τους κατοίκους των περικείμενων φρουριών, της γειτονικής Αργίλου και πιθανόν και της βισαλτικής Βρέας (Λαζαρίδης 1972: 20, 38, 1997: 15-16, Hammond & Griffith 1995: 266, Koukouli-Chrysanthaki 2011: 411-412).

Για τους Αθηναίους η ανεξαρτητοποίηση της Αμφίπολης ήταν διαχρονικά κάτι το μη αποδεκτό και φαίνεται ότι οι τάσεις επαναδιεκδίκησης της αναβίωσαν προς τα τέλη του 4ου αι. όταν ιδρύθηκε η Β' Αθηναϊκή Συμμαχία (Hammond & Griffith: 267). Για τους Μακεδόνες βασιλείς τιθόταν διαχρονικά σε σχέση με την Αμφίπολη το εξής δίλημμα: ήταν σημαντικότερη η απόκτηση της Αμφίπολης ή η φιλία της Αθήνας; Ο Αμύντας αναγνώρισε ως θεμιτές τις αθηναϊκές διεκδικήσεις το 370/369, ενώ και ο Περδίκας Γ', ο προκάτοχος του Φιλίππου, φάνηκε αρχικά να μην προβληματίζεται από την προσπάθεια επέκτασης της αθηναϊκής ισχύς στην περικείμενη περιοχή, αφού υποστήριξε τις επιχειρήσεις του Τιμόθεου εναντίον του Κοινού των Χαλκιδέων. Τελικά, όμως, άλλαξε τακτική και εγκατέστησε μακεδονική φρουρά στην πόλη το

362, πιθανότατα εκμεταλλεζόμενος μια διαμάχη ανάμεσα στους παλαιούς κατοίκους της πόλης και τους νεοφερμένους Χαλκιδείς αποίκους. Η ιδιαίτερη σημασία του ελέγχου των φυσικών πόρων της Αμφίπολης για το μακεδονικό βασίλειο φαίνεται από το ότι ένα ή δύο έτη μετά την εγκατάσταση της φρουράς του Περδίκου, άρχισε η εξόρυξη μεταλλευμάτων 40 μίλια ανατολικά της πόλης σε μια περιοχή που πιθανότατα ελεγχόταν από θρακικά φύλα του Παγγαίου με τα οποία η Αμφίπολη διατηρούσε στενές σχέσεις (Λαζαρίδης 1972: 37, Hammond & Griffith 1995: 268-270, Koukouli-Chrysanthaki 2011: 416).

Χαρακτηριστικά του πώς τιθόταν το προαναφερόμενο δίλημμα για τον Φίλιππο, είναι όσα αναφέρει ο Ισοκράτης στο *Φίλιππος* 2-6: *«Έβλεπα δηλαδή ότι ο πόλεμος που ξεσηκώθηκε ανάμεσα σ' εσένα και στην πόλη μας για την Αμφίπολη, γινόταν πρόξενος μεγάλων συμφορών. Γι' αυτό και αποφάσισα να σου εκθέσω τις απόψεις μου γι' αυτή την πόλη και για όλη την περιοχή της γενικότερα, όχι όμως με τον τρόπο και τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούσαν κάθε μέρα οι σύντροφοι και οι φίλοι σου, ούτε πάλι με την επιχειρηματολογία των δικών μας των ρητόρων, αλλά όσο γινόταν διαφορετικά από το πνεύμα αυτών· γιατί είναι γνωστό ότι αυτοί προσπαθούσαν να σας παρασύρουν στον πόλεμο, διερμηνεύοντας και κολακεύοντας τις δικές σας τις επιθυμίες, ενώ εγώ καμιά θέση δεν έπαιρνα για τα αμφισβητούμενα σημεία και έριχνα όλο το βάρος της φροντίδας μου στον λόγο που έκρινα ότι εξυπηρετούσε περισσότερο το θέμα της ειρήνης. Έλεγα δηλαδή πως και οι δυο σας πέφτετε έξω στην ορθή εκτίμηση της κατάστασης και ότι εσύ πολεμάς για το δικό μας το συμφέρον, ενώ η πόλη μας για τη δική σου εξουσία. Γιατί δικό σου όφελος είναι να κρατούμε εμείς αυτή τη χώρα, στην πόλη όμως τη δική μας με κανέναν τρόπο δε συμφέρει να την καταλάβει. Και όσοι με άκουγαν πουμίλαγα γι' αυτά, τέτοια γνώμη σχημάτιζαν, ώστε κανένας τους δεν επαινούσε ούτε τη ρητορική αξία του λόγου μου ούτε την ακρίβεια και τη σαφήνεια στην έκφραση, πράγμα που συνηθίζουν να κάνουν μερικοί, αλλά θαύμαζαν μόνο την ορθότητα των συλλογισμών μου και έκριναν ότι δεν υπήρχε παρά μόνο ένας τρόπος να σταματήσουν οι μεταξύ σας διενέξεις: εσύ να πεισθείς ότι η φιλία της πόλης μας έχει για σένα μεγαλύτερη αξία από τα έσοδα που σου παρέχει η Αμφίπολη. Η πόλη πάλι η δική μας να το αντιληφθεί καλά ότι πρέπει να τις αποφεύγει τέτοιες αποικίες [...] και να ψάχνει για περιοχές που βρίσκονται μακριά από δυνάμεις που μπορούν να ασκήσουν επιρροή επάνω τους. Τέλος, εσύ να καταλάβεις ότι, παραχωρώντας τυπικά τη χώρα αυτή σ' εμάς, στην πραγματικότητα θα την κρατάς ο ίδιος και από πάνω θα εξασφαλίσεις και τη δικιά μας εύνοια· γιατί θα έχεις στα χέρια σου τόσους ομήρους από*

μας ως εγγύηση φιλίας, όσους αποίκους θα στείλουμε στην επικράτεια τη δική σου· και κάποιος οπωσδήποτε να πείσει τον λαό μας ότι, αν κάνουμε δική μας την Αμφίπολη, για το χατίρι όσων θα βρίσκονται εκεί θα είμαστε υποχρεωμένοι απέναντι σου να κρατούμε την ίδια φιλική στάση που δείξαμε και στον παλιό Αμοδοκο για χάρη των γεωργών που ζούσαν στη Χερσόνησο»⁷.

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Ισοκράτης αναφέρεται, μεταξύ άλλων, στους ρήτορες της αντιμακεδονικής παράταξης στην Αθήνα και ιδιαίτερα στον Δημοσθένη, που με τους λόγους του προσπαθούσε να ξεσηκώσει τον αθηναϊκό λαό εναντίον του Φιλίππου. Αντίθετα, ο Ισοκράτης, που γράφει τον συγκεκριμένο λόγο λίγο πριν τη σύναψη της Φιλοκράτειας Ειρήνης (346 π.Χ.), μετά από σχεδόν 10 χρόνια πολεμικών επιχειρήσεων, προσπαθεί να καταδείξει την ανάγκη συνεννόησης μεταξύ των δύο πλευρών σχετικά με την Αμφίπολη. Ο Ισοκράτης θεωρεί αρνητικό το γεγονός ότι η Αμφίπολη απέχει πολύ από την Αθήνα και επιπρόσθετα ότι η υπεράσπισή της απαιτεί πολύ μεγάλες πολεμικές δαπάνες. Αντίθετα, πιστεύει ότι για τον Φίλιππο τα πράγματα είναι πολύ ευκολότερα, επειδή βρίσκεται κοντά στην Αμφίπολη και έτσι η μετακίνηση στρατευμάτων είναι γι'αυτόν πολύ ευκολότερη. Από την άλλη πλευρά προσπαθεί να πείσει τον Φίλιππο ότι τον συμφέρει, αντί να έχει υπό την άμεση κυριαρχία του την Αμφίπολη, να την παραχωρήσει στους Αθηναίους, που έτσι κι αλλιώς θα είναι αναγκασμένοι να τηρούν απέναντί του φιλική στάση λόγω του ότι η συγκεκριμένη πόλη βρισκόταν πολύ κοντά στην επικράτειά του και θα μπορούσε σχετικά εύκολα και γρήγορα να μετακινήσει τα στρατεύματά του εναντίον της σε περίπτωση που για κάποιον λόγο οι σχέσεις των δύο πλευρών έπαυαν να είναι φιλικές.

Γενικά, το παραπάνω απόσπασμα φαίνεται να απηχεί εκείνη τη σχολή σκέψης στην Αθήνα (ίσως και στη μακεδονική αυλή;) που θεωρούσε πιο συμφέρουσα τη συνδιαλλαγή μεταξύ Αθηναίων και Μακεδόνων και όχι τη σύγκρουση που έλαβε τελικά χώρα. Τελικά, ο Φίλιππος θα καταλάβει την Αμφίπολη και θα εκδιώξει τους Αθηναίους από την πόλη. Παράλληλα ο Φίλιππος σύναψε συμμαχία με το Κοινό των Χαλκιδέων, μια σημαντική δύναμη στην περιοχή. Μάλιστα, παρέδωσε στους Ολύνθιους, που ουσιαστικά κυριαρχούσαν στο Κοινό, τον Ανθεμόντα και την

⁷ Όλα τα νεοελληνικά χωρία του Ισοκράτη προέρχονται από τη μετάφραση των εκδόσεων Κάκτος (Ισοκράτης Άπαντα. Τόμος 4, Αθήνα 1992).

Ποτίδαια, που την κατέλαβε μετά από πολιορκία. Η τελευταία αποτελούσε μια σημαντική αθηναϊκή κτήση (Zahmt 1971: 104, Bengston 1979: 284).

4.2.2 Η κατάληψη της Αμφίπολης

Η άνοδος της μακεδονικής δύναμης την εποχή του Φιλίππου συνέπεσε με τη σημαντική μείωση της αθηναϊκής ισχύος, ιδιαίτερα της ναυτικής. Αυτό έδωσε στον Μακεδόνα βασιλιά την ευκαιρία να καταλάβει την Αμφίπολη, υποτίθεται μάλιστα για λογαριασμό των Αθηναίων. Στη συνέχεια προχώρησε και στην κατάληψη της Πύδνας (Bengston 1979: 284).

Πιο συγκεκριμένα, ο Φίλιππος, που αφού με τις εκστρατείες του εναντίον των Ιλλυριών και των Παιόνων έδωσε λύση σε σημαντικά ζητήματα ασφάλειας του βασιλείου του, στράφηκε εναντίον της Αμφίπολης το 357. Οι Αμφιπολίτες μάταια ζήτησαν τη βοήθεια του Κοινού των Χαλκιδέων και της Αθήνας. Μάλιστα, πριν ακόμα ξεκινήσουν οι πολεμικές επιχειρήσεις, ζήτησαν από τους Αθηναίους να γίνουν αποικία τους με αντάλλαγμα την παροχή στρατιωτικής βοήθειας εναντίον των Μακεδόνων (Hammond & Griffith 1995: 268-272, Ashley 1998: 135-136). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Δημοσθένης στον *Α' Ολυνθιακό* 8 «*εάν εμείς όταν γυρίσαμε στην Αθήνα, αφού βοηθήσαμε τους Ευβοείς (1), και παρουσιάσθηκαν σε αυτό εδώ το βήμα οι Αμφιπολίτες Ιέραξ και Στρατοκλής (2) και μας προέτρεπαν να πλεύσουμε και να πάρουμε την πόλη τους — εάν τότε δείχναμε για τον εαυτό μας, για το συμφέρον μας την ίδια προθυμία που ακριβώς δείξαμε για τη σωτηρία των Ευβοέων, θα είχατε τότε την Αμφίπολη και θα ήσασταν απαλλαγμένοι από όλα τα μετέπειτα προβλήματα*».

Ο Ιέραξ και ο Στρατοκλής πιθανότατα ανήκαν στη φιλοαθηναϊκή ή τουλάχιστον αντιμακεδονική παράταξη της Αμφίπολης. Ο δεύτερος μάλιστα εξορίστηκε όταν ο Φίλιππος κατέλαβε την Αμφίπολη (Hammond & Griffith 1995: 272). Οι Αθηναίοι, εκτός του ότι είχαν και άλλες στρατιωτικές δεσμεύσεις κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, δε βοήθησαν την Αμφίπολη επειδή πίστευαν ή είχαν πειστεί ότι θα μπορούσαν να συνεργαστούν με τον Φίλιππο. Άλλωστε ο τελευταίος κατά την πολιορκία της πόλης, έστειλε στην Αθήνα μια διακοίνωση σύμφωνα με την οποία σκόπευε να παραδώσει την πόλη στην πραγματική της δικαιούχο. Έτσι, οι Αθηναίοι δεν έστειλαν ούτε μια διπλωματική προειδοποίηση προς τον Φίλιππο, όσο η Αμφίπολη πολιορκούταν, παρά μόνο πρέσβεις μετά την πτώση της, οι οποίοι πρόσφεραν στον Φίλιππο ως αντάλλαγμα για την Αμφίπολη την Πύδνα. Τελικά, ο

Φίλιππος απλώς άφησε ελεύθερους χωρίς λύτρα τους Αθηναίους πολίτες που αιχμαλώτισε στην Αμφίπολη και αναγνώρισε τυπικά την επικυριαρχία των Αθηναίων στην πόλη χωρίς όμως ποτέ να τους παραδώσει πραγματικά τον έλεγχό της. Ουσιαστικά, με τις διαπραγματεύσεις ο Φίλιππος κέρδισε χρόνο προκειμένου να σταθεροποιήσει τις κατακτήσεις του, χωρίς να χρειαστεί να αντιμετωπίσει μια συνδυασμένη επίθεση από την Αθήνα και το Κοινό των Χαλκιδαίων, στους οποίους η επίθεση στην Αμφίπολη και η κατάληψή της από τον Φίλιππο πρέπει να προκάλεσε ιδιαίτερη ανησυχία σχετικά με τις προθέσεις του Μακεδόνα βασιλιά για τη χερσόνησό τους (Hammond & Griffith 1995: 273-275, Ashley 1998: 137).

Ο Φίλιππος κατέλαβε και την Πύδνα το 357 χωρίς στο μεταξύ να έχει αποδώσει την Αμφίπολη στους Αθηναίους. Έτσι, οι τελευταίοι του κήρυξαν τον πόλεμο (357/356). Ο Φίλιππος κινήθηκε εναντίον της Ποτίδαιας, μιας ιδιαίτερα σημαντικής κτήσης των Αθηναίων και την κατέλαβε το 356. Επιπλέον, πήρε υπό τον έλεγχό του την περιοχή των Κρηνιδίων, που μάλιστα μετονομάστηκαν σε *Φίλιπποι*. Έτσι, ελέγχοντας τα ορυχεία αργύρου και χρυσού του Παγγαίου, οι Μακεδόνες αποκτούσαν τη δυνατότητα για την κοπή περισσότερων αργυρών νομισμάτων και χρυσών στατήρων, και συνεπώς αυξάνονταν εντυπωσιακά οι χρηματοδοτικές τους δυνατότητες σε ειρήνη και πόλεμο. Τελικά, ολόκληρη η μακεδονική ακτή τέθηκε υπό τον έλεγχο του Φίλιππου (Zahmt 1971: 104, Hammond & Griffith 1995: 277-278, Müller 2010: 171–172).

Ο Δημοσθένης από την πλευρά του προσπάθησε να μεταφέρει τον πόλεμο κατά του Φίλιππου στο βόρειο τμήμα της ελληνικής επικράτειας και εντός του Μακεδονικού βασιλείου. Ήδη είχε συμμετάσχει στην αθηναϊκή πρεσβεία στην Πέλλα μαζί με τον Αισχίνη και τον Φιλοκράτη, όπου όμως η υπόθεση της Αμφίπολης υποβιβάστηκε (Griffith 1995: 311, Errington 2007: 275). Μάλιστα σε επίπεδο προπαγάνδας, στον *Ολυνθιακό* A 1.5, συγκρίνοντας τη μοίρα των Ολυνθίων με αυτήν των Αμφιπολιτών αναφέρει ότι οι πρώτοι «δεν πολεμούν για το τμήμα κάποιας χώρας αλλά (ενν. για να αποφύγουν) την καταστροφή και την υποδούλωση της πατρίδας, και γνωρίζουν αυτά που (ενν. ο Φίλιππος) έκανε σε εκείνους τους Αμφιπολίτες που του παρέδωσαν την πόλη». Στο παραπάνω απόσπασμα γίνεται λόγος για «καταστροφή» και εξανδραποδισμό, κάτι που όντως τελικά συνέβη όταν ο Φίλιππος κατέλαβε την Όλυθο, αλλά δεν κατάργησε ολοκληρωτικά την αυτονομία της πόλης, αφήνοντας την να διατηρήσει τουλάχιστον σε επίπεδο εσωτερικής διακυβέρνησης το

δημοκρατικό της πολίτευμα. Έτσι, η Αμφίπολη ναί μεν ήταν υποχρεωμένη να έχει μακεδονική φρουρά αλλά είχε και τα δικαιώματα ενός σχετικά αυτόνομου συμμάχου των Μακεδόνων (Errington 2007: 281).

4.2.3 Η διαχείριση της Αμφίπολης από το μακεδονικό βασίλειο

Σε νομικό και θεσμικό επίπεδο ο Φίλιππος εφάρμοσε μια πολιτική πλήρους ισότητας μεταξύ του αρχικού πληθυσμού της Αμφίπολης και του νέου μακεδονικού στοιχείου, κάτι που δείχνει ότι η ισότητα στο βασίλειο του Φιλίππου δε βασιζόταν στο αίμα ή στην καταγωγή από το παλαιό μακεδονικό βασίλειο της Άνω Μακεδονίας. Φαίνεται γενικά ότι ο Φίλιππος αξιοποίησε την καινούργια του κτήση και για να πειραματιστεί για το πώς θα διαχειριζόταν και άλλες ελληνικές πόλεις που ανέμενε να περιέλθουν στην εξουσία του. Η Αμφίπολη αποτέλεσε την πρώτη μεγάλη-σημαντική ελληνική πόλη που έπρεπε να ενταχθεί στο μακεδονικό βασίλειο (Errington 2007: 278, Koukouli-Chrysanthaki 2011: 417).

Η κυριαρχία της Αμφίπολης έδωσε στον Φίλιππο τη δυνατότητα να έχει πρόσβαση σε πληθυσμούς που είχαν παράδοση στη θάλασσα και έτσι να ξεκινήσει τη δημιουργία ενός στόλου που θα έπαιζε αποφασιστικό ρόλο στον περιορισμό της αθηναϊκής δύναμης (Hammond & Griffith 1995: 310). Επιπλέον, η περιοχή μεταξύ της Αμφίπολης και των Φιλίππων καταλήφθηκε λίγο μετά την Αμφίπολη, ενώ ακολούθησε και η κατάληψη και καταστροφή της Απολλωνίας (Errington 2007: 280). Ο δε ισχυρισμός ότι λίγο πριν το ξαφνικό τέλος της βασιλείας του ο Φίλιππος μετακίνησε τους περισσότερους από τους κατοίκους της Αμφίπολης σε μακεδονικές αποικίες (π.χ. στη Θράκη) δε φαίνεται να ευσταθεί. Σίγουρα ο Μακεδόνας βασιλιάς ήταν υπεύθυνος για την ανάπτυξη της Φιλιππούπολης και πιθανότατα άλλων αποικιών αλλά η Αμφίπολη συνέχισε να αποτελεί ένα σημαντικό εμπορικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής της, και μάλιστα παρά την ανάπτυξη των Φιλίππων και την υπαγωγή σε αυτούς της περιοχής μεταξύ του Στρυμόνα και του Νέστου (Errington 2007: 281). Έτσι, από το 343 και έπειτα η Αμφίπολη αποτέλεσε ένα σημαντικό επαρχιακό κέντρο του μακεδονικού βασιλείου με σημαντικό πλούτο από το υπερπόντιο εμπόριο, το οποίο ξανάνθισε μετά την αποκατάσταση της ειρήνης (Λαζαρίδης 1997: 18, Errington 2007: 278).

Σε ευρύτερο επίπεδο η μακεδονική ηγεμονία αποτέλεσε τη μακροβιότερη σε σχέση με τις άλλες ελληνικές ηγεμονίες της κλασσικής περιόδου και ένας βασικός παράγοντας γι'αυτό ήταν ο κοινωνικοπολιτικός εκπολιτισμός της μακεδονικής

μοναρχίας προς την κατεύθυνση του κόσμου της ελληνικής *πόλεως*. Έτσι, αμβλύθηκαν οι διαφορές μεταξύ της δομής του τρόπου ζωής των μακεδονικών αστικών κοινοτήτων και εκείνων της υπόλοιπης Ελλάδας και πραγματοποιήθηκε η πολιτισμική ενσωμάτωση των Μακεδόνων στον ελληνικό κόσμο και πολιτισμό. Η αρχή έγινε πιθανότατα και μέσω της πολιτικής που άσκησε ο Φίλιππος στην Αμφίπολη (Errington 2007: 275, 280-282).

Συνολικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η κατάκτηση της Αμφίπολης από τον Φίλιππο ήταν ένα πολιτικο-στρατιωτικό γεγονός με ιδιαίτερη σημασία τόσο για το μακεδονικό βασίλειο όσο και για τους τότε βασικούς του αντιπάλους. Από στρατιωτική άποψη στην Αμφίπολη (επαν)επιβεβαιώθηκε η στρατιωτική υπεροχή των Μακεδόνων, ενώ (και) από πολιτική-οικονομική άποψη στο μακεδονικό βασίλειο προσαρτήθηκε ένα αστικό συγκρότημα με πλούσιες προσόδους από τις οποίες προέκυπταν σημαντικά φορολογικά έσοδα σε μια εποχή που η επεκτατική πολιτική του Φιλίππου είχε μεγάλες χρηματοδοτικές ανάγκες. Επιπλέον, σε γεωπολιτικό επίπεδο η Αμφίπολη αποτελούσε έναν σημαντικό συγκοινωνιακό κόμβο και μια σχεδόν εκ των ων ουκ άνευ, βάση-οχυρό όχι μόνο για την υπεράσπιση των νέων ανατολικών συνόρων του μακεδονικού βασιλείου όσο και για την περαιτέρω επέκτασή του στη νότια και κεντρική Βαλκανική.

Οι μεγάλες διπλωματικές ικανότητες του Φιλίππου φάνηκαν και όταν κατάφερε με τον έναν ή τον άλλον τρόπο να εντυπωσιάσει και να πάρει με το μέρος του αρκετούς Αθηναίους πολιτικούς παράγοντες. Έτσι, σε αντίθεση με τον Δημοσθένη ο Αισχίνης και ο Ισοκράτης προσπάθησαν να εξομαλύνουν την κατάσταση. Ο δεύτερος μάλιστα δε δίστασε να αποκαλέσει τον Φίλιππο *ευεργέτη*, επειδή μόνο αυτός θα μπορούσε να συνενώσει όλους τους Έλληνες ενάντια στους Πέρσες, και εκστρατεύοντας στη Μ. Ασία, να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για την οικονομική άνθηση και ευημερία της σπαρασσόμενης από εμφυλίους πολέμους Ελλάδας (Bengston 1979: 289), ενώ στον *Κατά Φιλίππου Δ'* 305, 308 ο Δημοσθένης κατηγορεί τον Αισχίνη ότι ενώ παλιότερα «*αγόρευε ενώπιον του λαού αποκαλώντας τον Φίλιππο βάρβαρο και ολέθριο*» τώρα τον αποκαλεί «*τον πιο Έλληνα από όλους τους ανθρώπους*» (*Ελληνικώτατον ανθρώπων*) και «*τον καλύτερο φίλο της Αθήνας*» (*φιλαθηναιότατον*).

4.3 Η διαμάχη με το Κοινό των Χαλκιδέων

4.3.1 Οι σχέσεις Μακεδόνων και Χαλκιδέων

Το βασικό μέλος του Κοινού των Χαλκιδέων αποτελούσε η Όλυνθος. Είχε ιδρυθεί στην περιοχή του Κόλπου της Τορώνης πιθανότατα στα μέσα του 7ου αι. π.Χ. από το φύλο των Βοττιαίων, που τους είχαν διώξει από την αρχική τους περιοχή στη μακεδονική πεδιάδα οι Μακεδόνες (Hammond & Griffith 1995: 389). Η πόλη, όπως και το επίνειό της Μεκύβερνα (σημ. Καλύβες) καταστράφηκαν από τους Πέρσες του Ξέρξη και στη συνέχεια επανακατατοικήθηκαν από Χαλκιδείς (Tiverios 2008: 49). Κατά την περίοδο του Πελοποννησιακού Πολέμου φαίνεται ότι υπήρχε μια ομοσπονδία των πόλεων των Χαλκιδέων, τουλάχιστον από το 424 π.Χ.) στην οποία κυριαρχούσε η Όλυνθος. Η συγκεκριμένη ομοσπονδία είχε φιλικές σχέσεις με τους Μακεδόνες, και το 393 π.Χ. ο Αμύντας, επειδή τον πίεζαν οι Ιλλυριοί, έδωσε στους κατοίκους της Ολύνθου μερικές περιοχές στα σύνορα μεταξύ Χαλκιδέων και Μακεδόνων. Την ίδια χρονιά οι δύο πλευρές κατέληξαν σε συμφωνία αμοιβαίας στρατιωτικής βοήθειας για 50 χρόνια (Tiverios 2008: 80-82, (Hammond & Griffith 1995: 391). Τελικά, η ομοσπονδία δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τη Σπάρτη και διαλύθηκε περίπου το 379 π.Χ. Τα χρόνια που ακολούθησαν φαίνεται οι Ολύνθιοι κατάφεραν να ξαναποκτήσουν αρκετή από τη χαμένη ισχύ τους αλλά δεν έχουμε ενδείξεις ότι η ομοσπονδία ανασυστάθηκε. Ο Φίλιππος και οι Χαλκιδείς είχαν αρχικά φιλικές σχέσεις. Μάλιστα το 357/356 π.Χ. το Κοινό των Χαλκιδέων συμάχησε με τον Φίλιππο εναντίον των Αθηναίων, με τους οποίους οι Χαλκιδείς ήταν ήδη σε εμπόλεμη κατάσταση. Ο Μακεδόνας βασιλιάς υποσχέθηκε στους συμμάχους του να τους δώσει την Ποτίδαια. Έτσι, όταν την κατέλαβε, την παραχώρησε μαζί με τις αγροτικές της περιοχές στην Όλυνθο. Το ίδιο έκανε και με τον Ανθεμόντα. Έτσι, σε εδαφικό επίπεδο, οι Ολύνθιοι απέκτησαν σύνορα με τη Μακεδονία του Φιλίππου (Tiverios 2008: 104).

Οι καλές σχέσεις μεταξύ Φιλίππου και Χαλκιδέων οφείλονταν και στο ότι οι Χαλκιδείς είχαν καταλάβει ότι από τη συμμαχία τους με τον Φίλιππο είχαν κερδίσει πολύ περισσότερα απ'ό,τι αν ήταν σύμμαχοι των Αθηναίων. Γενικά, ο Φίλιππος, μέσω της παραχώρησης γης από την Ποτίδαια σε φτωχότερους πολίτες του Κοινού των Χαλκιδέων καθώς και δείχνοντας μεγάλη εύνοια προς την Όλυνθο και κάνοντας σημαντικά δώρα σε επιφανείς πολίτες της ίδιας όσο και άλλων χαλκιδικών πόλεων, κατάφερε να δημιουργήσει μια ισχυρή φιλομακεδονική μερίδα στην περιοχή, όπου

στο Κοινό των Χαλκιδέων η Όλυνθος έπαιζε τον σημαντικότερο ρόλο (Tiverios 2008: 105-106, Hammond & Griffith 1995: 285, 339).

Σε οικονομικό επίπεδο οι πλοιοκτήτες των Χαλκιδέων ευνοήθηκαν από τη διαμάχη μεταξύ Φιλίππου και Αθήνας, επειδή ανέλαβαν εξ ολοκλήρου το υπερπόντιο εμπόριο της Μακεδονίας και εξελίχθηκαν σε σύνδεσμο μεταφοράς και αγοραπωλησίας μεταξύ της Μακεδονίας και της περιοχής του Αιγαίου. Το γεγονός ότι παράγονται πολύ περισσότερα ασημένια νομίσματα το 357-352 π.Χ. στην περιοχή των Χαλκιδέων, μας δείχνει ότι εκείνοι οι Χαλκιδείς που είχαν μεγάλα εισοδήματα και ήθελαν να τα επενδύσουν στη ναυτιλία, το έκαναν, με αποτέλεσμα να τους χρειάζονται ολοένα και περισσότερα χρήματα για κεφάλαια κίνησης ή για να συνεχίζονται οι συγκεκριμένες επενδύσεις. Δε θα πρέπει να αποκλείσουμε ότι έστω και σε έναν όχι πολύ μεγάλο βαθμό τα κέρδη από όλη αυτή την κατάσταση τα καρπώθηκαν όχι μόνο οι πλοιοκτήτες και οι επενδυτές στη ναυτιλία μεγαλογαιοκτήμονες αλλά πολλοί πολίτες που ασχολούνταν με την εργασία, τον εξοπλισμό και των εφοδιασμό των πλοίων (Hammond & Griffith 1995: 340-341).

4.3.2 Η κατάληψη και καταστροφή της Ολύνθου

Όπως είδαμε και παραπάνω, το 354 π.Χ. ο Φίλιππος κατέλαβε μετά από πολιορκία η Μεθώνη, ενώ το 352 π.Χ. οι σχέσεις μεταξύ Φιλίππου και Χαλκιδέων έγιναν απροκάλυπτα εχθρικές, καθώς οι τελευταίοι, υπογράφοντας συνθήκη ειρήνης με τους Αθηναίους, παραβίασαν εκείνο τον όρο της συμφωνίας με τον Φίλιππο, σύμφωνα με τον οποίο, μόνο από κοινού τα δύο μέρη μπορούσαν να τερματίσουν την εμπόλεμη κατάσταση με την Αθήνα. Ήδη εκείνη τη χρονιά ή την επόμενη ο Φίλιππος άρχισε να επιτίθεται στους Χαλκιδείς και το 350 π.Χ. κατόρθωσε για μικρό χρονικό διάστημα να φέρει στην εξουσία της Ολύνθου τη φιλομακεδονική παράταξη, εξορίζοντας μάλιστα τον ηγέτη της αντιμακεδονικής πλευράς (Zahmt 1971: 110, Griffith 1995: 337).

Το 349 π.Χ. ξεκίνησε η τελική πολεμική αναμέτρηση: Ο Φίλιππος εισέβαλε στην περιοχή των Χαλκιδέων και κατέλαβε μερικές περιοχές. Στο μεταξύ, οι Ολύνθιοι είχαν στείλει πρεσβεία στην Αθήνα ζητώντας τη σύναψη συμμαχίας. Ο Φίλιππος αφού εξουδετέρωσε κάποιες άλλες χαλκιδικές πόλεις, επιτέθηκε στην ίδια την Όλυνθο. Κατά το δεύτερο έτος του πολέμου, αφού κατέλαβε την Τορόνη και τα Μεκύβερνα, συγκέντρωσε όλες τις δυνάμεις του εναντίον της Ολύνθου και την πολιορκήσε. Φαίνεται ότι η πόλη καταλήφθηκε στις αρχές του καλοκαιριού του ίδιου

έτους και καταστράφηκε, ενώ η αθηναϊκή βοήθεια έφτασε πολύ αργά. Έτσι, ο Φίλιππος κατέστη κύριος ολόκληρης της Χαλκιδικής και το Κοινό των Χαλκιδέων έπαψε να υπάρχει (Zahmt 1971: 110-111).

4.4 Ο Γ' Ιερός Πόλεμος

4.4.1 Τα προεόρτια της εμπλοκής του Φιλίππου

Το Ιερό των Δελφών έπαιξε έναν ιδιαίτερα πολιτικό και θρησκευτικό σημαντικό ρόλο στην Κεντρική Ελλάδα. Την ευθύνη της προστασίας του είχαν οι Αμφικτύονες (που στο μακρινό παρελθόν τα μέλη του ήταν τα 12 ελληνικά γένη φύλα που κατοικούσαν κοντά στους Δελφούς. Κάθε γένος είχε δύο ψήφους στο Αμφικτιονικό Συνέδριο. Οι μισές από αυτές ελέγχονταν από τους Θεσσαλούς, ενώ από τους νοτιότερους Έλληνες δύο ψήφους είχαν οι Βοιωτοί, μία οι Αθηναίοι ως εκπρόσωποι των Ιώνων, μία οι Ευβοείς και μία οι Σπαρτιάτες ως εκπρόσωποι των Δωριέων. Τις παραμονές της ανόδου του Φιλίππου στον Μακεδονικό θρόνο, οι Βοιωτοί σε συνεργασία με τους Θεσσαλούς έλεγχαν το Συμβούλιο και το 356 π.Χ. προσπάθησαν να τιμωρήσουν τους αντιπάλους τους στη Φωκίδα επιβάλλοντας έναν εξαιρετικά βαρύ φόρο-πρόστιμο στους Φωκείς με αφορμή κάποια προσβολή των τελευταίων εναντίον του Απόλλωνα. Οι Φωκείς αντέδρασαν και ο ηγέτης τους Φιλόμηλος κατέλαβε τους Δελφούς και το 355 κηρύχτηκε Ιερός Πόλεμος εναντίον τους. Αν και οι Βοιωτοί και οι Θεσσαλοί περίμεναν μια γρήγορη επικράτηση, το 354 βρέθηκαν σε εξαιρετικά δύσκολη θέση όταν οι Φωκείς και οι μισθοφόροι τους κατανίκησαν τόσο τους Λοκρούς και τους Βοιωτούς στα νότια όσο και τους Θεσσαλούς βορειότερα. Οι Θεσσαλοί διασπάστηκαν σε αυτούς που συμμάχησαν με την Αθήνα και υποστήριξαν τους Φωκείς (Φέρες) και σε εκείνους που ζήτησαν τη βοήθεια του Φιλίππου (Θεσσαλική Ομοσπονδία). Ο τελευταίος, αφού ολοκλήρωσε την πολιορκία της Μεθώνης, εισέβαλε στη Θεσσαλία και κατέλαβε τις Παγάσες, το επίνειο των Φερών, παίρνοντας ουσιαστικά το μέρος της Θεσσαλικής Ομοσπονδίας και των Βοιωτών στον Ιερό Πόλεμο. Εδώ να επισημάνουμε ότι όσον αφορά τους Βοιωτούς και ιδιαίτερα τους Θηβαίους, ο Φίλιππος συνέχισε την πολιτική των προκατόχων του, που διατηρούσαν φιλικές σχέσεις με τη Θήβα και από το 365 την εφοδίαζαν με ξυλεία για την κατασκευή του ανταγωνιστικού προς την Αθήνα στόλου της. Το φθινόπωρο οι Βοιωτοί και οι σύμμαχοί τους κατανίκησαν τους Φωκείς και θεωρώντας ότι ο Ιερός Πόλεμος είχε λήξει, έστειλαν 5.000 άνδρες τους στη Μ. Ασία προς βοήθεια ενός Πέρση σατράπη. Μάλιστα, ο Μακεδόνας σύμμαχός τους βοήθησε να διασχίσουν με

ασφάλεια τη Μακεδονία και τη Θράκη. Εδώ δεν αποκλείεται ο Φίλιππος να διείδε ότι οι Φωκείς δεν είχαν αποδυναμωθεί ακόμα τόσο ώστε να μην απειλούν τους Θηβαίους. Αν ναι, τότε προέβλεψε σωστά. Οι Φωκείς ξαναστρατολόγησαν μισθοφόρους και ήδη την Άνοιξη του 353 ανάγκασαν τους Λοκρούς να αποσύρουν την υποστήριξή τους προς τους Θηβαίους και έφερε σε εξαιρετικά δύσκολη θέση τους Βοιωτούς. Η Θεσσαλική Ομοσπονδία ξαναζήτησε τη βοήθεια του Φιλίππου. Έτσι, είχε έρθει η ώρα του Μακεδόνα βασιλιά να εμπλακεί ως μια ισχυρή στρατιωτικά και ρυθμιστική δύναμη στα των νοτιότερων της Μακεδονίας Ελλήνων (Hammond 1997: 73-75).

4.4.2 Ο Φίλιππος τελειώνει τον Γ' Ιερό Πόλεμο

Αρχικά ο Φίλιππος και οι Θεσσαλοί σύμμαχοί του κατόρθωσαν να νικήσουν και να απωθήσουν τους Φωκείς από τη Θεσσαλία αλλά το Φθινόπωρο του 353 οι Μακεδόνες υπέστησαν δύο βαριές ήττες. Μάλιστα, στο μακεδονικό στρατόπεδο ξέσπασε ανταρσία που ανάγκασε τον Φίλιππο να αποχωρήσει από τη Θεσσαλία προκειμένου να ενισχύσει το ηθικό των ανδρών του (Hammond 1997: 75-76, Cawkwell 1978: 61-62). Σύμφωνα με τον Πολύαινο 2.38.2 δήλωσε ότι *«υποχώρησε σαν το κριάρι, για να χτυπήσει πιο σκληρά»*. Εδώ βλέπουμε δύο βασικά στρατηγικά χαρακτηριστικά του Φιλίππου ως πολιτικής προσωπικότητας (και στρατιωτικής) προσωπικότητας: 1) καταλάβαινε πότε έπρεπε να υποχωρήσει ή να περιμένει μέχρι ο συντελεστής ισχύος του αντιπάλου να μην είναι τόσο δυσχερής γι' αυτόν, και 2) η υποχώρηση για τον Φίλιππο δε σήμαινε παγίωση των απωλειών αλλά ευκαιρία για ανασύνταξη.

Έτσι, ξανακινητοποιήθηκε γρήγορα και το 352 συνέτριψε στην Πεδιάδα των Κροκέων στις Φέρες, τους Φωκείς. Οι Μακεδόνες ήταν στεφανωμένοι με δάφνες ως πολεμιστές του Απόλλωνα και οι 3.000 αιχμάλωτοί τους μετά τη μάχη θανατώθηκαν με πνιγμό ως ιερόσυλοι. Ο Φίλιππος, αφού σταθεροποίησε υπέρ του και υπέρ της Θεσσαλικής Ομοσπονδίας την κατάσταση στη Θεσσαλία, κινήθηκε προς τα νότια προκειμένου να εισβάλει στη Φωκίδα αλλά τελικά βρήκε τα στενά των Θερμοπυλών να φυλάσσονται από ισχυρές αθηναϊκές και σπαρτιατικές δυνάμεις. Έτσι, σε συνδυασμό και με το γεγονός ότι οι τότε σύμμαχοί του Θηβαίοι αποφάσισαν να τηρήσουν ουδέτερη στάση φοβούμενοι την αύξηση της επιρροής του στη Θεσσαλία και ανησυχώντας και για τις επιδρομές των Φωκέων στη Βοιωτία, δεν προχώρησε νοτιότερα (Hammond 1997: 76-78, Worthington 2011: 116-117).

Σε κάθε περίπτωση από πολιτική άποψη η απόφαση του Φιλίππου να μην εκβιάσει στρατιωτικά το πέρασμα των Θερμοπυλών ήταν σοφή: με τον τρόπο αυτό κράτησε μακριά τη Θήβα από την Αθήνα (διαφορετικά με τη βοήθεια των Θηβαίων θα μπορούσε να συντρίψει τους Αθηναίους) και έτσι απέφυγε τη δημιουργία μιας σημαντικής βοιωτικής δύναμης στην Κεντρική Ελλάδα που θα μπορούσε χωρίς την παρουσία των Αθηναίων να εξελιχθεί σε έναν εξαιρετικά δύσκολο αντίπαλο. Επιπλέον, οι δε Φωκείς μπορούσαν να συνεχίσουν τον Ιερό Πόλεμο, κάτι που θα οδηγούσε στην αποδυνάμωση τόσο των ιδίων όσο και των αντιπάλων τους, ανεξαρτήτως του ποιος θα ήταν ο τελικός νικητής (Hammond 1997: 78, Worthington 2011: 118).

Ο Φίλιππος επέστρεψε στον Γ' Ιερό Πόλεμο το 347, αφού πρώτα είχε ξεκαθαρίσει την κατάσταση στη Χαλκιδική, έχοντας διαλύσει το Κοινό των Χαλκιδέων. Τότε οι Θηβαίοι που είχαν βρεθεί σε δύσκολη θέση μετά την εκστρατεία των Φωκέων εναντίον τους, ζήτησαν τη βοήθειά του. Ο Φίλιππος αρχικά έστειλε μια μικρή στρατιωτική δύναμη υπό τον Παρμενίωνα προς βοήθεια των Θηβαίων, με τη βοήθεια της οποίας οι τελευταίοι κατόρθωσαν να αντιμετωπίσουν επιτυχώς τους Φωκείς που στράφηκαν για βοήθεια προς τη Σπάρτη και την Αθήνα. Εδώ φάνηκε η πολιτική ιδιοφυία του Φιλίππου, που από τη μια πλευρά διέταξε τον Παρμενίωνα να πολιορκήσει τη Φωκική Άλο και έτσι να παραμένει κοντά στο σημαντικό πέρασμα των Θερμοπυλών, και από την άλλη κατόρθωσε να αποτρέψει τη δημιουργία ενός συνασπισμού των Ελλήνων των Κεντρικής και Νότιας Ελλάδας εναντίον του, παίρνοντας με το μέρος του την Αθήνα με την οποία τελικά κατέληξε σε συνθήκη ειρήνης το 346. Ένας από τους όρους της να σταματήσουν οι Αθηναίοι να βοηθούν τους Φωκείς στην Άλο. Επιπλέον, ο Φίλιππος αποκάλυψε την προθυμία του να αφήσει ελεύθερους τους Αθηναίους που είχε αιχμαλωτίσει στην Όλυνθο και να αναγνωρίσει την αθηναϊκή κυριαρχία στην Εύβοια και τον Ωρωπό (Worthington 2011: 118). Έτσι, ο Φίλιππος ήταν πια ελεύθερος να δράσει όπως ήθελε εναντίον των Φωκέων στον Γ' Ιερό Πόλεμο. Τελικά μάχες δεν έγιναν. Οι 8.000 μισθοφόροι των Φωκέων αποχώρησαν μαζί με τον Φωκέα ηγέτη Φάλαικο πρώτα στην Πελοπόννησο και μετά στην Κρήτη και η Φωκίδα παραδόθηκε όχι στους Αμφικτύονες αλλά στον Φίλιππο. Ιδιαίτερα σημαντικό για την περαιτέρω πολιτική του ήταν ότι το αμφικτυονικό συνέδριο που συνήλθε για να αποφασίσει την τιμωρία των Φωκέων, αποφάσισε, μεταξύ άλλων ότι όλοι οι δήμοι της Φωκίδας έπρεπε να καταστραφούν και ο πληθυσμός τους να μεταφερθεί σε κοινότητες των 50 κατοικιών, και ο

Μακεδόνας βασιλιάς ήταν αυτός που τοποθέτησε στρατό στις φωκικές πόλεις έτσι ώστε να εξασφαλιστεί ότι καμιά από τις νικήτριες πόλεις-κράτη (και πιο συγκεκριμένα η Θήβα) δε θα κακομεταχειριζόταν τους ηττημένους Φωκείς. Με αυτόν τον τρόπο ο Φίλιππος αποκτούσε το δικαίωμα να διατηρεί σε ετοιμότητα στρατό στην Κεντρική Ελλάδα, κοντά στους βασικούς του αντιπάλους πια Θηβαίους και Αθηναίους. Τέλος, του δόθηκαν και οι δύο ψήφοι των Φωκίων στο αμφικτυονικό συνέδριο, κάτι που σε συνδυασμό με το ότι ήδη έλεγχε τουλάχιστον τις μισές από τις θεσσαλικές ψήφους, έδινε τη δυνατότητα στον Μακεδόνα βασιλιά να ασκεί σημαντική επιρροή και σε πολιτικοθηρησκευτικό επίπεδο στην Κεντρική Ελλάδα. Από την άλλη πλευρά, ο Φίλιππος θα είχε στο εξής, και μέχρι τη μάχη της Χαιρώνειας να αντιμετωπίσει και τη δυσαρέσκεια των Θηβαίων, που είχαν χάσει τον έλεγχο του αμφικτυονικού συνεδρίου και δεν πήραν όσα προσδοκούσαν κατά τη λήξη του Ιερού Πολέμου. Αυτό μάλιστα θα μπορούσε να τους στρέψει σε μια πιθανή συμμαχία με την Αθήνα (Worthington 2011: 166, 167, 169, Hammond 1997: 130).

Τελικά έτσι και έγινε, όταν με αφορμή τα όσα συνέβησαν στον Δ' Ιερό Πόλεμο, και παρόλο που ο Φίλιππος έκανε στους Θηβαίους αρκετά δελεαστικές προτάσεις προκειμένου να συμμαχήσουν με τους Αθηναίους, ο Δημοσθένης έπεισε τους Θηβαίους να συμμαχήσουν με τους Αθηναίους. Η αντιπαράθεση αυτή κατέληξε στη μάχη της Χαιρώνειας στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω. Το πώς ως πολιτική προσωπικότητα διαχειρίστηκε ο Φίλιππος τη νίκη του, θα το περιγράψουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

4.5 Οι διαπραγματεύσεις για την Κοινή Ειρήνη

Η νίκη στη Χαιρώνεια κατέστησε τον Φίλιππο κυρίαρχο μιας Ελλάδας που μέχρι τότε αποτελούνταν από αυτόνομες πόλεις-κράτη. Αντίθετα, τώρα σχεδόν ολόκληρη η Ελλάδα υποτάχθηκε στη μακεδονική ηγεμονία. Όπως φάνηκε και από την περιγραφή των στρατιωτικών εξελίξεων, για τον Φίλιππο δεν ήταν ιδιαίτερα δύσκολο να νικήσει τους Έλληνες αντιπάλους του. Δυσκολότερο ήταν να διατηρήσει τη μακεδονική ηγεμονία στην Ελλάδα, με τις ελληνικές πόλεις-κράτη να είναι συμβιβασμένες με την ιδέα ότι δεν ήταν πια (τόσο) αυτόνομες όσο στο παρελθόν. Ο Μακεδόνας βασιλιάς γνωρίζοντας ότι η εγκατάσταση μακεδονικών φρουρών και η επιβολή φιλομακεδονικών καθεστώτων στις ελληνικές πόλεις, θα προκαλούσε αντιδράσεις αντίθετες από αυτές που θα ήθελε, αποφάσισε να επιβάλει στις ελληνικές πόλεις-κράτη μια γενική συμφωνία μεταξύ τους, την Κοινή Ειρήνη. Πίστευε ότι αυτός ήταν

ο μοναδικός τρόπος με τον οποίο θα μπορούσε να κρατήσει τις ελληνικές πόλεις, ιδιαίτερα τις ισχυρότερες από αυτές (Αθήνα, Θήβα, Σπάρτη) υποταγμένες στη Μακεδονία ή τουλάχιστον πειθαρχημένες σε αυτήν, χωρίς να είναι απαραίτητη μια ισχυρή μακεδονική παρουσία στην Ελλάδα, καθώς ο Φίλιππος χρειαζόταν τις μακεδονικές δυνάμεις για να επιτεθεί στους Πέρσες (Worthington 2011: 236, Μπένγκτσον 1979: 293). Ήδη μετά τη μάχη της Χαιρώνειας, σύμφωνα με τον Ιουστίνο, *«έκρυσσε τη χαρά του για τη νίκη [...] δεν επέτρεψε διασκεδάσεις κατά τη διάρκεια του συμποσίου και δε στεφανώθηκε [...] Προσπάθησε, όσο περνούσε από το χέρι του, να κατακτήσει χωρίς να δείξει ότι είναι κατακτητής. Διέταξε να μην τον προσφωνούν 'βασιλιά της Ελλάδας' αλλά 'αρχηγό'. Έδειξε τέτοια αυτοσυγκράτηση, κρύβοντας τη χαρά του και σεβόμενος την αγωνία των αντιπάλων του»*⁸.

Εξαίρεση στα παραπάνω αποτέλεσε η Θήβα, που έχασε την ηγεμονία της στο Κοινό των Βοιωτών, αναγκάστηκε να δεχτεί την εγκατάσταση μακεδονικής φρουράς στην Καδμεία και της επιβλήθηκε μια φιλομακεδονική ολιγαρχία 300 αντρών. Αντίθετα, στους Φωκείς επιτράπηκε να ανοικοδομήσουν τις πόλεις τους και ήδη δύο χρόνια μετά τη Χαιρώνεια σταμάτησαν να καταβάλλουν το βαρύ πρόστιμο που τους επιβλήθηκε μετά τον Γ' Ιερό Πόλεμο. Με τον τρόπο αυτό ο Φίλιππος δημιουργούσε στην Κεντρική Ελλάδα ομάδες πόλεων-κρατών που είτε ήταν φιλικά προσκείμενες σε αυτόν είτε δεν κυριαρχούνταν από τους Θηβαίους (Worthington 2011: 239-240).

Ο Φίλιππος δεν εισέβαλε στην Αττική και φέρθηκε με επιείκεια στους Αθηναίους. Το μόνο που ζητήθηκε ήταν να στείλουν οι Αθηναίοι πρεσβεία στον Μακεδόνα βασιλιά για να συζητήσουν για τη μεταξύ τους ειρήνη. Πιθανότατα θεωρούσε ότι η Αθήνα, ακόμα και μετά τη Χαιρώνεια παρέμενε η ισχυρότερη ελληνική πόλη και η μοναδική που θα μπορούσε να υποκινήσει σε εξέγερση τις άλλες ελληνικές πόλεις, όπως φάνηκε και το 324, ακριβώς μετά τον θάνατο του Αλέξανδρου. Έτσι, τελικά με βάση τη συνθήκη ειρήνης στην Αθήνα δε θα εγκαθιστούσε μακεδονική φρουρά ή φιλομακεδονική ολιγαρχία. Το αθηναϊκό ναυτικό θα παρέμενε άθικτο και στην Αθήνα θα επιστρεφόταν ο Ωρωπός, ενώ θα διατηρούταν ο αθηναϊκός έλεγχος στη Λήμνο, τη Σαλαμίνα, τη Σκύρο και την Ίμβρο (Worthington 2011: 241-242, Cawkwell 1978: 167).

Ο Φίλιππος απέφυγε να καταστρέψει και τη Σπάρτη. Απλώς εισέβαλε στην Πελοπόννησο και πυρπόλησε και ερήμωσε τη λακωνική ύπαιθρο, αποδυναμώνοντας

⁸ όπως παρατίθεται στο Worthington (2011: 239-240)

τη Σπάρτη αλλά καταλαβαίνοντας ότι μια ολική καταστροφή της μπορεί να ενθάρρυνε τις υπόλοιπες πελοποννησιακές πόλεις, απαλλαγμένες από τη σπαρτιατική απειλή, να σκεφτούν να συνασπιστούν εναντίον των Μακεδόνων. Έτσι, τελικά τον χειμώνα του 338-337 π.Χ. ο Φίλιππος κάλεσε στην Κόρινθο τους αντιπροσώπους όλων των ελληνικών πόλεων στην Κόρινθο. Μόνο οι Σπαρτιάτες απέρριψαν την αναγκαστική πρόσκληση, αλλά ο Φίλιππος τους αγνόησε, αφού ήδη ήταν περικυκλωμένοι από τους Πελοποννήσιους συμμάχους των Μακεδόνων (Worthington 2011: 244, 246, Μπένγκτσον 1979: 293).

Ο Φίλιππος φέρθηκε με εξαιρετική ευγένεια στους απεσταλμένους, καθώς δεν ήθελε οι Έλληνες να τον βλέπουν ως τύραννο, δεδομένου ότι ήταν αποφασισμένος να εισβάλει στην Ασία και συνεπώς έπρεπε να εδραιώσει έναν θεσμικό μηχανισμό που θα κρατούσε τους Έλληνες ήσυχους και υποταγμένους στη Μακεδονία χωρίς να απαιτείται η χρήση σημαντικών μακεδονικών δυνάμεων: το Κοινό Συνέδριο των Ελλήνων, τα μέλη του οποίου ορκίστηκαν 1) να μη βλάπτουν το ένα το άλλο ή τον Φίλιππο και τους απογόνους του, 2) να μην επεμβαίνουν στην εσωτερική ή την εξωτερική πολιτική των υπόλοιπων μελών, 3) να μη συμμαχούν με ξένες δυνάμεις που θα ήθελαν να βλάψουν τα υπόλοιπα μέλη (εδώ είναι σαφής ο υπαινιγμός για τους Πέρσες και τους όποιους συμμάχους τους θα μπορούσαν να χρηματοδοτήσουν στην Ελλάδα κατά του Φιλίππου). Επιπλέον, συμφωνήθηκε να υπάρχει ένα συμβούλιο συμμάχων, που θα μεριμνούσε για τη διατήρηση της ειρήνης, με επικεφαλής τον ηγεμόνα (δηλ. τον Φίλιππο). Την Άνοιξη του 337 διεξήχθη η δεύτερη συνάντηση στη Κόρινθο, όπου και αποφασίστηκε ένας πανελλήνιος πόλεμος εναντίον των Περσών, με στόχο την απελευθέρωση των Ελλήνων της Μ. Ασίας και την τιμωρία τους για τις ιερόσυλες πράξεις τους κατά τους Μηδικούς Πολέμους (Worthington 2011: 248).

Ο διακανονισμός του Φιλίππου εξασφάλισε την ειρήνη σε όλα τα κράτη-μέλη του Συνεδρίου, επέτρεπε θεσμικά κάθε μελλοντική εμφύλια διαμάχη και αιματηρή σύγκρουση στην Ελλάδα, και (εδώ φαίνεται και η πολιτική ιδιοφυία του Φιλίππου), το συνεκτικό στοιχείο του διακανονισμού δεν ήταν τόσο η στρατιωτική ισχύς του Φιλίππου όσο ο φόβος της απομόνωσης κάθε κράτους, που λειτουργούσε αποτρεπτικά για την παραβίασή του (αφού, αν κάποιο κράτος-μέλος εξαπέλυε επίθεση σε κάποιο άλλο κράτος-μέλος, θα βρισκόταν αντιμέτωπο με όλα τα υπόλοιπα μέλη). Επιπλέον, αυτό που επέτρεψε στον Φίλιππο να επιβληθεί στις ελληνικές πόλεις ήταν η ξενοφοβία τους και βέβαια οι αδυναμίες του συστήματος της πόλης-κράτους, τις οποίες απ'ό,τι φαίνεται είχε κατανοήσει πολύ καλά ο Φίλιππος.

5. Συμπεράσματα

Σύμφωνα με τους Hammond & Griffith (1995: 237), αν ο Περδίκκας Γ' είχε επιζήσει στον πόλεμο με τους Ιλλυριούς, θα είχε θέσει σε εφαρμογή ένα σχέδιο βάσει του οποίου η Μακεδονία θα προσπαθούσε να ισορροπήσει ανάμεσα στην αθηναϊκή και τη θηβαϊκή ισχύ. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω ο Φίλιππος παρέλαβε ένα κράτος με έκταση 26-28.000 τετρ. χιλ. και πληθυσμό περί τα 450.000 άτομα, ενώ όταν πέθανε, το μακεδονικό κράτος και οι αυτόνομες πόλεις που είχαν περιέλθει σε αυτό είχαν έκταση 40.000 τετρ. χιλ. και 700.000 κατοίκους (Σακελλαρίου 1972: 29). Αν λάβουμε υπόψη τα μέσα που διέθετε ο Φίλιππος όταν ανήλθε στην εξουσία και την κατάσταση που παρέλαβε τότε θα συμφωνήσουμε με τον Worthington (2011: 45) τη Μακεδονία το 359 π.Χ. *«μόνο ένα θαύμα μπορούσε να τη σώσει και [...] αυτό το θαύμα πήρε τη μορφή του Φιλίππου»*.

Χαρακτηριστικό του Μακεδόνα βασιλιά ως μιας αξιόλογης στρατιωτικής προσωπικότητας είναι ότι κατά την έναρξη της βασιλείας του διέθετε έναν στρατό που στη μάχη κατά των Ιλλυριών είχε χάσει 4.000 άντρες, έναν χρόνο αργότερα κατόρθωσε να αντιπαρατάξει νικηφόρα απέναντι στους Ιλλυριούς 10.000 πεζούς και 600 ιππείς, 6 χρόνια αργότερα (το 352 π.Χ.) παρέταξε ενάντια στους Φωκείς 20.000 πεζούς και 3.000 ιππείς και 14 χρόνια μετά στη μάχη της Χαιρώνειας οι Μακεδόνες και οι σύμμαχοί τους αριθμούσαν 30.000 πεζούς και 2.000 ιππείς (Worthington 2011: 61, 232-233, Cawkwell 1978: 145).

Στη μάχη της Χαιρώνειας, όπως και στην περίπτωση των Ιλλυριών πριν από 20 χρόνια έτσι και τώρα ο Φίλιππος απέναντι σε έναν σαφώς ισχυρότερο αντίπαλο, συνδύασε την επίθεση των πεζών σε ένα προκεχωρημένο τμήμα της εχθρικής διάταξης (ενάντια στους Αθηναίους), με την επίθεση του ιππικού όταν δημιουργήθηκε ρήγμα στην εχθρική παράταξη. Αυτή τη φορά, βέβαια, και ο Φίλιππος διέθετε εκείνη τη «στρατιωτική μηχανή» που του επέτρεψε να συντρίψει αντιπάλους όχι μόνο λίγο εμπειροπόλεμους (όπως οι Αθηναίοι) αλλά και τους μαχιμότερους Θηβαίους (και ιδιαίτερα τον Ιερό τους Λόχο) στο δεξί κέρασ της παράταξης, ενώ δε θα πρέπει να ξεχνάμε και τους Ακαρνάνες, που πολέμησαν γενναία στο κέντρο της και μάλιστα μέχρι που η μάχη κρίθηκε και μετατράπηκε σε άτακτη φυγή των συμμαχικών δυνάμεων (Worthington 2011: 235, Cawkwell 1978: 147).

Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι η Χαιρώνεια αποτέλεσε (με εξαίρεση βέβαια τον τομέα των πολιορκητικών μηχανών) την επιτομή της στρατιωτικής εξέλιξης, ικανότητας και προσωπικότητας του Φιλίππου. Οι στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις του

υπήρξαν επαναστατικές και για τον στρατό και για το κράτος, και κληροδότησε στον Αλέξανδρο τον καλύτερο στρατό του ελληνικού κόσμου, μια αυτοκρατορία, μια συγκεντρωτική μοναρχία χωρίς κανέναν εξωτερικό κίνδυνο, μια σταθερά αναπτυσσόμενη οικονομία και γενική ευημερία. Πολλά από τα επιτεύγματά του τα οφείλει στην αναγκαστική παραμονή του όταν ήταν έφηβος στη Θήβα, όπου έμαθε πώς ένα κράτος μπορεί να γίνει ισχυρό συνδυάζοντας τη στρατιωτική ισχύ με τη διπλωματία (Worthington 2011: 295, Μπένγκκτσον 1979: 283). Ο Ιουστίνος, συγκρίνοντας τον Φίλιππο με τον Αλέξανδρο γράφει ότι ο πρώτος *«ήταν ένας βασιλιάς με περισσότερο πάθος για τα στρατιωτικά παρά για τους εορτασμούς· πίστευε ότι οι μεγαλύτεροι θησαυροί ήταν τα όργανα του πολέμου. Είχε περισσότερο ταλέντο στο να αποκτά πλούτη παρά να τα διατηρεί, γι' αυτό τα ταμεία του ήταν πάντα άδεια, παρά τις καθημερινές λεηλασίες του»* (Επιτομή των Φιλιππικών του Πομπήιου Τρόγου 9.8)⁹.

Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με την αξιολόγηση του Διόδωρου 16.95, ο Φίλιππος φαίνεται να δίνει μεγαλύτερη έμφαση στα διπλωματικά του προσόντα χωρίς όμως να παραγνωρίζει τον στρατιωτικό παράγοντα: *«Ο Φίλιππος [...] είναι γνωστός ως ο βασιλιάς που, με ελάχιστα μέσα για να υποστηρίξει τη θέση του στον θρόνο, δημιούργησε τη μεγαλύτερη μοναρχία στον ελληνικό κόσμο, ενώ αύξησε τη μοναρχία του χάρη όχι τόσο στην ικανότητά του στα όπλα όσο στην επιδεξιότητά του στη διπλωματία και τις φιλοφρονήσεις. Λέγεται ότι ο Φίλιππος περηφανευόταν περισσότερο για τις στρατηγικές ικανότητες και τις διπλωματικές επιτυχίες του παρά για την ανδρεία του στη μάχη· γιατί κάθε μέλος του στρατού του είχε μερίδιο στις επιτυχίες στο πεδίο της μάχης, ενώ οι διπλωματικές νίκες οφείλονταν αποκλειστικά σε εκείνον»*.

Στο παραπάνω απόσπασμα μπορούμε να διακρίνουμε δύο βασικά επιτεύγματα του Φιλίππου: 1) ότι, όπως είδαμε και παραπάνω, παρέλαβε ένα βασίλειο του οποίου οι συντελεστές ισχύος τόσο σε επίπεδο γειτνίασης όσο και σε επίπεδο οικονομίας και στρατιωτικής ισχύος ήταν εξαιρετικά αρνητικοί, και κατόρθωσε να μεγαλοουργήσει χάρη σε βασικά στοιχεία της προσωπικότητάς του: την ικανότητα στα όπλα και την επιδεξιότητα στη διπλωματία και στη σύναψη φιλικών σχέσεων. Ακόμα κι αν δώσουμε την πρωτοκαθεδρία στη διπλωματία, είδαμε ότι τόσο κατά τα πρώτα έτη της βασιλείας του όσο και στη συνέχεια, κατά την προσπάθεια αύξησης ή διατήρησης των εντυπωσιακών κερδών των πρώτων χρόνων, τα στρατιωτικά επιτεύγματα του

⁹ όπως παρατίθεται στο Worthington (2011: 296)

Φιλίππου ήταν εκ των ουκ άνευ τόσο για τον ίδιο ως βασιλιά όσο και για το μακεδονικό βασίλειο. Το εξαιρετικό του Φιλίππου ως στρατιωτικής προσωπικότητας, με βάση και τα όσα αναφέρθηκαν στο κεφ. 3, θα μπορούσε να διακριθεί σε δύο τομείς. Πρώτον, σε αυτόν της αναδιοργάνωσης, της εκπαίδευσης και του εξοπλισμού του μακεδονικού στρατού. Εδώ, στην έρευνα προβάλλεται κυρίως η σάρισα ως το βασικό δείγμα της επινοητικότητάς του, αλλά δε θα πρέπει να ξεχνάμε και την έμφαση που έδωσε στις πολιορκητικές μηχανές, για τον λόγο ότι ήταν ενδεικτικότερη μιας πολιτικοστρατιωτικής προσωπικότητας που συνέδεε την επιτυχία όχι τόσο με την υπεράσπιση των ήδη κερκτημένων όσο με τη συνεχή επέκταση-επίθεση. Από την άποψη αυτή είναι χαρακτηριστικό ότι σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις που εξετάσαμε σε αυτό το κεφάλαιο, ο Φίλιππος ήταν ο επιτιθέμενος και ο εκάστοτε αντίπαλός του ο αμυνόμενος. Εξαίρεση ίσως αποτελούν οι περιπτώσεις του Αργαίου και της θρακικής επίθεσης στις Κρηνίδες, αλλά και εκεί βλέπουμε ότι ο Φίλιππος τελικά ήταν αυτός που και στις δύο περιπτώσεις επιδίωξε την αποφασιστική μάχη κατά των αντιπάλων του. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι το δεύτερο βασικό στοιχείο της στρατιωτικής προσωπικότητας του Φιλίππου ήταν η επιθετικότητα, η τάση να μην αφήνει την πρωτοβουλία στους αντιπάλους του. Χαρακτηριστικά της άποψης αυτής είναι τα όσα αναφέρει ο Δημοσθένης στο *Ολυνθιακό Α'* 12-14, που εκφωνήθηκε το 349 π.Χ., δηλ. 11 ολόκληρα χρόνια πριν το Συνέδριο της Κορίνθου, που σηματοδοτούσε ακόμα και τη θεσμική επικράτηση των Μακεδόνων επί των υπολοίπων ελληνικών κρατών, «*Αν όμως, Αθηναίοι, εγκαταλείψουμε στην τύχη τους και αυτούς τους ανθρώπους και στη συνέχεια εκείνος υποτάξει την Όλυνθο, ας μου πει κάποιος τί θα τον εμποδίσει πια να πάει όπου επιθυμεί. Αραγε αναλογίζεται κανείς από σας και εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο ο Φίλιππος έχει γίνει μεγάλος, ενώ στην αρχή δεν διέθετε δυνάμεις; Στην αρχή κατέλαβε την Αμφίπολη, μετά την Πύδνα, κατόπιν την Ποτίδαια, έπειτα τη Μεθώνη και στη συνέχεια έβαλε πόδι και στη Θεσσαλία. Ύστερα από αυτά αφού τακτοποίησε με όποιο τρόπο ήθελε τις Φέρες, τις Παγασές και τη Μαγνησία, τράβηξε για τη Θράκη. Εκεί στη συνέχεια, αφού άλλους βασιλιάδες έδιωξε και άλλους ανέβασε στο θρόνο, αρρώστησε. Και όταν πάλι ανάρρωσε, δεν έκλινε προς την απραξία, αλλά αμέσως επιτέθηκε κατά των Ολυνθίων. Δεν αναφέρω βέβαια τις εκστρατείες του εναντίον των Ιλλυριών και των Παιόνων και κατά του Αρρύβα και όπου αλλού μπορεί να πει κανείς. Θα έλεγε κάποιος «τί μας τα λες τώρα αυτά;». (ενν. σας τα λέω) για να καταλάβετε, Αθηναίοι, και να συνειδητοποιήσετε δυο πράγματα: πρώτον πόσο επιζήμιο είναι να αφήνουμε συνεχώς τις ευκαιρίες να χάνονται τη μια μετά την άλλη και δεύτερον την*

αδιάκοπη δραστηριότητα του Φιλίππου, που δεν την κρύβει και η οποία είναι μέσα στη φύση του και δεν τον αφήνει να αρκεσθεί σε όσα πέτυχε και να ησυχάσει».

Όσα αναφέρει ο Δημοσθένης έχουν να κάνουν όχι μόνο με τη στρατιωτική αλλά και με την πολιτική προσωπικότητα του Φιλίππου. Με βάση τα όσα αναφέρθηκαν στην παρούσα εργασία, είδαμε ότι ο Φίλιππος όχι μόνο σε στρατιωτικό αλλά και πολιτικό επίπεδο, ως πολιτική προσωπικότητα χαρακτηριζόταν από μια συνεχή δραστηριότητα, που προσπαθούσε συνεχώς συνδυάζοντας τα πολιτικά και στρατιωτικά μέσα να βελτιώνει συνεχώς τους συντελεστές ισχύος του ή τουλάχιστον να τους διατηρεί ως έχουν σε εκείνες τις περιπτώσεις όπου δεν είχε την ισχύ να διεκδικήσει κάτι περισσότερο από αυτά που είχε.

Ένα άλλο βασικό χαρακτηριστικό του Φιλίππου ως πολιτικής προσωπικότητας ήταν πως δεν ενδιαφερόταν τόσο για την εξόντωση των αντιπάλων του όσο για την εξασφάλιση της επικράτησης του επί αυτών. Και αυτό γινόταν σε συνδυασμό με το γεγονός ότι κατά κανόνα, επειδή επιδίωκε πάντοτε να μεγιστοποιεί τα κέρδη του, τον ενδιέφερε να πετυχαίνει εκείνους τους συσχετισμούς δυνάμεων που θα του επέτρεπαν να διατηρήσει τα κεκτημένα του με το μικρότερο δυνατό κόστος, έτσι ώστε να μπορέσει να διαθέσει όσο περισσότερες δυνάμεις μπορούσε για την επίτευξη του επόμενου του στόχου. Έτσι, είδαμε ότι όταν επικράτησε κατά τον Γ' Ιερό Πόλεμο απέφυγε να ισχυροποιήσει ιδιαίτερα τους μέχρι τότε συμμάχους του Θηβαίους, κατορθώνοντας τελικά να μην τιμωρηθούν υπερβολικά όχι μόνο οι Φωκείς αλλά ούτε και οι Αθηναίοι και οι Σπαρτιάτες, που είχαν πάρει το μέρος των ηττημένων ιερόσυλων. Παρομοίως, μετά τη νίκη του στη Χαιρώνεια φέρθηκε με αρκετή αυστηρότητα στους Θηβαίους αλλά απλώς τους αποδυνάμωσε έτσι ώστε να μην μπορούν να ελέγχουν την Κεντρική Ελλάδα, άφησε στους Αθηναίους αρκετή από την ισχύ τους έτσι ώστε και να γειτονεύουν οι Θηβαίοι με κάποιο αντίπαλο δέος αλλά και να είναι οι Αθηναίοι ευχαριστημένοι, ώστε να μην επιδιώξουν τουλάχιστον άμεσα, τη δημιουργία ενός αντιμακεδονικού συνασπισμού. Παρομοίως, αποδυνάμωσε σε πολύ μεγάλο βαθμό τους Σπαρτιάτες αλλά όχι στον βαθμό που θα έπαυαν να αποτελούν εκείνο το διόλου ασήμαντο αντίπαλο δέος για τις υπόλοιπες πελοποννησιακές πόλεις έτσι ώστε αυτές να παραμείνουν σύμμαχοι του Μακεδόνα βασιλιά και μη σχεδιάσουν και αυτές τη σύνταξη κάποιου αντιμακεδονικού πελοποννησιακού συνασπισμού.

Σε άλλες περιπτώσεις, και ιδιαίτερα κατά την αρχή της βασιλείας του, ο Φίλιππος έδειξε ότι με έναν εξαιρετικά αρνητικό για αυτόν συσχετισμό δυνάμεων κατόρθωνε να πείθει τους αντιπάλους του είτε ότι δε συνιστούσε απειλή (όπως στην περίπτωση

των Ιλλυριών) είτε ότι θα τηρούσε τις υποσχέσεις του (όπως στην περίπτωση των Παιόνων και των Αθηναίων).

Η πολιτική δε συνίσταται μόνο στη ρύθμιση των εξωτερικών σχέσεων και των συσχετισμών δυνάμεων αλλά έχει να κάνει και με την οικονομία, καθώς ο Φίλιππος ήταν και οικονομικός νους. Από τα πρώτα έτη της βασιλείας του φαίνεται ότι ήταν αποφασισμένος να εκμεταλλευτεί στο έπακρο τις φυσικές πλουτοπαραγωγικές πηγές της Μακεδονίας και να ενισχύσει το εμπόριο και την οικονομία του βασιλείου του. Η προσοχή που απέδιδε στην οικονομία φαίνεται και από το γεγονός ότι ακόμα και στις πρώτες εκστρατείες που διεξήγαγε ενάντια στους Παίονες και τους Ιλλυριούς είχε στραμμένο το βλέμμα του στο να κυριαρχήσει και στους καθιερωμένους εμπορικούς δρόμους, τους οποίους και εκμεταλλεύτηκε ικανοποιητικότερα όταν τελικά το μακεδονικό βασίλειο επεκτάθηκε προς τα νότια και τα ανατολικά. Στη δε Μακεδονία ο Φίλιππος φρόντισε να αυξήσει την αποδοτικότητα των καλλιεργήσιμων εκτάσεων ακόμα και με αποξηραντικά και αρδευτικά έργα, ενώ το εμπόριο και οι επικοινωνίες προμοδοτήθηκαν με την κατασκευή νέων δρόμων και πόλεων. Επιπλέον, ο Φίλιππος συνέβαλε τα μέγιστα στην αστικοποίηση ενός σημαντικού τμήματος του πληθυσμού της Μακεδονίας ενισχύοντας τη μετατροπή των μακεδονικών κωμών σε οργανωμένες πόλεις με αστικό σχεδιασμό και κοινωνικές δομές. Την ίδια ώρα με την ανάπτυξη του εμπορίου στα κρατικά μακεδονικά ταμεία συνέρρεαν εισοδήματα από φόρους, λιμενικά τέλη και άλλους δασμούς, και τα έσοδα αυτά συνεχώς αυξάνονταν μέσω της προσάρτησης διαφόρων περιοχών ή με το καθίστανται καινούργιοι πληθυσμοί φόρου υποτελείς (Worthington 2011: 297-298).

Τέλος, ο Φίλιππος ενίσχυσε την οικονομία του μέσω των μεταλλείων και των νομισμάτων. Προκειμένου να ενισχύσει τη συνοχή του κράτους του αναθεώρησε τα μέτρα βάρους του μακεδονικού βασιλείου και έκοψε νέα κοινά νομίσματα, τα οποία ήταν ανταγωνιστικά προς τα νομίσματα των γειτονικών του αντιπάλων. Μάλιστα, ο χρυσός του στατήρας του ζύγιζε 9,5 γραμμάρια και αντικατέστησε τον περσικό δαρειακό, που μέχρι τότε ήταν το κύριο χρυσό νόμισμα στον ελλαδικό χώρο. Τα μακεδονικά νομίσματα κόβονταν στην Πέλλα, την Αμφίπολη και τους Φιλίππους και, σε συνδυασμό και με τη γενικότερη οικονομική και εμπορική ανάπτυξη των Μακεδόνων καθώς και την εδαφική επέκταση του μακεδονικού βασιλείου, κυκλοφορούσαν ευρέως (Worthington 2011: 299, Cawkwell 1978: 47).

Τέλος, ο Φίλιππος αξιοποίησε σε πολιτικοδιπλωματικό επίπεδο και τους γάμους του, καθώς με όλους τους, είτε ισχυροποιούσε τη θέση του εντός και εκτός του βασιλείου

είτε προωθούσε διάφορα πολιτικά του σχέδια. Αυτό είναι ακόμη ένα δείγμα μιας στρατηγικής και πολιτικής ιδιοφυΐας που στηριζόταν όχι μόνο στη στρατιωτική ισχύ αλλά και σε μια ευφυή ανάλυση των εκάστοτε εσωτερικών και εξωτερικών συσχετισμών δυνάμεως ή συντελεστών ισχύος, έτσι ώστε τελικά να μετατρέψει τη Μακεδονία από μια σχεδόν φεουδαλική, φυλετική κοινωνία, σε ένα ισχυρότατο κράτος, διπλασιάζοντας τα σύνορα και τον πληθυσμό της και καθιστώντας την σε ένα από τα δύο ισχυρότερα κράτη του τότε γνωστού κόσμου.

Βιβλιογραφία

- Ashley J. 1998. *The Macedonian Empire: the era of warfare under Philip II and Alexander the Great*. Jefferson: McFarland.
- Λαζαρίδης Δ. 1972. *Αμφίπολις και Άργιλος*. Αθήνα: Αθηναϊκός Τεχνολογικός Όμιλος.
- Λαζαρίδης Δ. 1997². *Αμφίπολις*. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Μπένγκτσον Χ. 1979. *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος*. Αθήνα: Μέλισσα.
- Σακελλάριου Μ. 1972. «Παλαιές και νέες ελληνικές δυνάμεις». Στο *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, τ. Γ2. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 6-33.
- Carney E. 2006. *Olympias: mother of Alexander the Great*. New York: Routledge.
- Cawkwell G. 1978. *Philip of Macedon*. London: Faber & Faber.
- Cawkwell G. 1980. «Ο Φίλιππος και η Αθήνα». Στο *Λουκοπούλου Α. Δ. & Χατζόπουλος Μ. Β. (επιμ.), Φίλιππος βασιλεύς Μακεδόνων*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 78-89.
- Ellis J. R. 1976. *Phillip II and Macedonian imperialism*. London: Thames & Hudson.
- Errington R. M. 1990. *A history of Macedonia*. Berkeley: University of California Press.
- Hammond N. G. L. 1997. *Φίλιππος ο Μακεδών*. Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης-Παιδεία.
- Hammond N. G. L. & Griffith G. 1995. *Ιστορία της Μακεδονίας, τ. Β'*. Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης-Παιδεία.
- Keyser P. T. "The use of artillery by Phillip II and Alexander the Great". *The Ancient World* 25, 27-58.
- Kottaridi A. 2011. "Queens, princesses and high priestesses: the role of women at the Macedonian court". Στο *Kottaridi A. & Walker S. (επιμ.), From Heracles to Alexander the Great*, Oxford: Ashmolean Museum, 93-126.
- Koukouli-Chrysanthaki C. 2011. "Amphipolis". Στο *Lane Fox R. J. (επιμ.), Brill's companion to Ancient Macedon: studies in the archaeology and history of Macedon (650 BC - 300 AD)*. Leiden: Brill, 409-436.
- Marsden E. W. 1969. *Greek and Roman artillery*. Oxford: Clarendon Press.
- Müller S. A. 2010. "Philip II". Στο *Roisman J. & Worthington W. (επιμ.), A companion to ancient Macedonia*, Malden: Wiley-Blackwell, 166-185.
- Sekunda N. V. 2001. "The sarissa". *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archaeologica*, 23, 13-41
- (<http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/7892/Folia%20Archaeologica%2023%202001%20T1%2013-45.pdf?sequence=1&isAllowed=y>)

Tiverios M. 2008. "Greek colonization of the Northern Aegean". Στο *Tsetschkladze G. R. (επιμ.), Greek colonization. An account of Greek colonies and other settlements overseas, vol. 2.* Leiden: Brill, 1-154.

Turner B. D. 2012. *Philip II of Macedon: aspects of his reign.* Μεταπτ. εργ. στο University of Birmingham (<http://etheses.bham.ac.uk/3303/1/Turner12MPhil.pdf>)

Worthington I. 2011. *Φίλιππος Β' ο Μακεδών.* Αθήνα: Πατάκης.

Zahrnt M. 1971. *Olynth und die Chalkidier: Untersuchungen zur Staatenbildung auf der Chalkidischen Halbinsel im 5. und 4. Jahrhundert v. Chr.* München: Beck.

Πρωτογενείς πηγές

-1993. *Αθήναιος Άπαντα 13 Δειπνοσοφιστών ΙΓ'.* Αθήνα: Κάκτος.

-1995. *Δημοσθένης Άπαντα. Τόμοι 1, 2 και 7.* Αθήνα: Κάκτος.

-1998. *Διόδωρος Σικελιώτης Άπαντα. Τόμος δωδέκατος Βιβλιοθήκης Ιστορικής, Βίβλος Εκκαιδεκάτη.* Εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Φιλολογική Ομάδα Κάκτου. Αθήνα: Κάκτος.

-1992. *Ισοκράτης Άπαντα. Τόμος 4.* Αθήνα: Κάκτος.

-1995. *Πολύαινος Άπαντα. Τόμος 2 Στρατηγημάτων Δ', Ε', Στ'.* Αθήνα: Κάκτος.

-1994. *Πλούταρχος Βίοι Παράλληλοι. Τόμος 17 Αλέξανδρος-Καίσαρ.* Αθήνα: Κάκτος.